

**AZ AGRÁRSTRUKTÚRA ÉS AGRÁRTERMELÉS
FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI ÉS IRÁNYAI MAROS
MEGYÉBEN**

Doktori (PhD) értekezés

Kupán Edith

Budapest

2007

A doktori iskola

megnevezése:	Tájépítészeti és Döntéstámogató Rendszerek
tudományága:	Gazdálkodás és szervezéstudományok
vezetője:	Prof. Dr. Harnos Zsolt, MHAS, egyetemi tanár BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM, Kertészettudományi Kar, Matematika és Informatika Tanszék
Témavezető:	Dr. Z. Kiss László, DSc BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM, Kertészettudományi Kar, Menedzsment és Marketing Tanszék

A jelölt a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, azért az értekezés nyilvános vitára bocsátható.

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

A Budapesti Corvinus Egyetem Élettudományi Területi Doktori Tanácsa 2007.

december 11-i ülésének határozata alapján a

BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG

Elnök:

Dimény Imre, MHAS

Tagjai:

Hajdu Istvánné, CSc

Forgács Csaba, CSc

Ferenczy Tibor, CSc

Tenk Antal, CSc

Opponensek:

Módos Gyula, CSc

Jakab Sámuel, CSc

Titkár:

Korenyákné Juhász Mária, dr.univ

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
1. Agrárstruktúrák- elméletek, gondolatok	12
1.1. Gazdasági rendszerek és jellemzőik	12
1.1.1. Regionális gazdasági rendszerek vizsgálati módszerei	17
1.2. Agrármodellek régen és ma	29
1.3. Agrárstruktúrák az Európai Unióban	32
1.3.1. A Közös Agrárpolitika eredményei	32
1.3.2. A mezőgazdaság üzemi és szervezési struktúrái az Európai Unióban	37
1.3.3. Az EU mezőgazdasági üzemeinek tipológiája	43
1.3.4. A mezőgazdasági termelés struktúrája	50
2. A román mezőgazdaság beilleszkedése az európai struktúrákba	54
2.1. A mezőgazdasági input jellemzői	54
2.1.1. Változások a román birtokszerkezetben	59
2.1.2. A földtulajdon és földhasználat szabályozása	64
2.2. A mezőgazdasági termelés és a kibocsátás jellemzői	66
2.2.1. A növénytermesztés jellemzői	67
2.2.3. Az állattenyésztés jellemzői	72
2.2.3. A mezőgazdasági termékek külkereskedelmének jellemzői	75
2.3. A mezőgazdaság támogatási rendszere	76
2.3.1. A mezőgazdaság támogatása a csatlakozás után	78
2.3.2. Vidékfejlesztési támogatások	85
3. Maros megye mezőgazdasága az Európai Unió csatlakozás előtt	90
3.1. A versenyképesség alapkategóriái	90
3.2. A versenyképesség alaptényezői	95
3.3. A piramis modell alapkategóriái Maros megye mezőgazdaságában	99
3.4. Hagyományos versenyképességi mutatók	103
3.4.1. A mezőgazdaság erőforrás-ellátottsága	103
3.4.2. Sűrűség típusú mutatók	108
3.4.3. A mezőgazdasági termelés kibocsátási mutatói	110
4. Maros megye erőforrásainak megfelelő kihasználása a multifunkcionális mezőgazdaság tükrében	116
4.1. Tényezőfeltételek változása	119
4.1.1. A munkaerőbázis változási irányai	119
4.1.2. A gép- és eszközellátottság kérdései	124
4.1.3. A mezőgazdasági támogatások hatása a gazdaságokra	127
4.1.4. Oktatás, képzés	131
4.1.5. A birtokstruktúra változása a hatékonyságnövelés irányába	133
4.2. A földhasználati piramiskoncepció Maros megyében	134
5. Következtetések, javaslatok	140
5.1. Következtetések	140
5.2. Javaslatok	143
6. Új és újszerű tudományos eredmények	147
7. Irodalomjegyzék	148

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat. A gazdaságok számának változása a használt terület méretének alapján az EU 15-ben.....	39
2. táblázat. A gazdaságok száma a területnagyság alapján 2005-ben (ezer gazdaság).....	43
3. táblázat. Alsó mérethatár és a lefedettség mértéke EU 15 országaiban.....	45
4. táblázat. A főbb kultúrnövények által elfoglalt területek nagysága (MHT** %-ban).....	52
5. táblázat. Az állatállomány nagyságának változása 2000-2004 között az EU-15-ben (ezer db.).....	53
6. táblázat. Az állatállomány nagyságának változása 2000-2004 között az EU 10-ben (ezer db.).....	53
7. táblázat. A mezőgazdasági terület változása művelési ágak szerint Romániában.....	55
8. táblázat. Az agráröllő alakulása 1990-1999 között	58
9. táblázat. A gazdaságok megoszlása jogi forma alapján 2005-ben.....	62
10. táblázat. Az önellátó és félig önellátó gazdaságok jellemzői 2005-ben	63
11. táblázat. Jogi személyiséggel rendelkező mezőgazdasági társaságok száma birtokméret alapján	63
12. táblázat. Az állattenyésztés, növénytermesztés és a mezőgazdasági szolgáltatás aránya a mezőgazdasági össztermékből régióként.....	67
13. táblázat. A termelési szerkezet változása a növénytermesztésben 2002-2006 között (ezer ha).....	69
14. táblázat. Az állatállomány változása 2004-2006 között (ezer db.)	73
15. táblázat. A közvetlen kifizetések növekedési üteme 2007-2016 között	80
16. táblázat. A bázisterület és a referenciahozamok megoszlása.....	80
17. táblázat. A közösségi támogatás és a nemzeti kiegészítés arányának változása	83
18. táblázat. Gazdaságok száma, hasznosított mezőgazdasági területek nagysága tevékenységi irány és jogi forma alapján	83
19. táblázat. A 2007-2013 között felhasználható vidékfejlesztési források tengelyenként való megoszlása	87
20. táblázat. A tengelyek támogatásainak megoszlása az intézkedéscsoportok alapján	88
21. táblázat. Maros megyében 2005-ben működő kis- és közepes vállalkozások.....	98
22. táblázat. A mezőgazdaságban előállított fajlagos hozzáadott érték a Közép-régió megyéiben 2004-ben	100
23. táblázat. Az alapvető élelmiszertermékek fogyasztói szükséglete és kínálata 2005-ben.....	102
24. táblázat. A gazdaságok méret és tulajdon szerinti megoszlása	104
25. táblázat. Az állatállomány változása (db.).....	106
26. táblázat. 100 ha-ra jutó számosállat változása 2000-2005 között.....	109
27. táblázat. 100 hektár szántóra jutó traktorok száma	110
28. táblázat. Az állattenyésztés eredményei gabona-egyenértékben számítva	112
29. táblázat. A növénytermesztés átlagterméseinek változása Maros megyében (kg/ha).....	114
30. táblázat. A globális átlagtermés változása 2001-2005 között (tonna/ha)	114
31. táblázat. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának változása 2000-2005 között.....	122
32. táblázat. A függvények értékei 2006-2013 között.....	124
33. táblázat. Az traktorok teljesítmény szerinti megoszlása Maros megyében 2007.06.30.-án.....	125
34. táblázat. Traktorok műszaki állapotának vizsgálata (2007-es adatok)	126
35. táblázat. Növénytermesztési támogatások Maros megyében 2006-ban	129
36. táblázat. Az állattenyésztés támogatása 2006-ban.....	130

37. táblázat. A direkt támogatások nagysága 2007-től Maros megyében.....	131
38. táblázat. A félintenzív és intenzív juhtartás költségei	138

Ábrajegyzék

1. ábra. A területi verseny potenciális résztvevőinek főbb csoportja.....	21
2. ábra. A területi egységek versenyképességének piramis-modellje.....	25
3. ábra. A Porter-féle rombuszmodell: a mikroökonómiai környezet.....	28
4. ábra. Az átlagos területnagyság az EU 15-ben és néhány közép-kelet európai országban	40
5. ábra. Néhány Közép-Kelet Európai ország átlagos állatállománya.....	41
6. ábra. A résztvevő üzemek régiók szerinti felosztása (NUTS 2 szint).....	46
7. ábra. A tesztüzemek %-os megoszlása méretkategóriánként.....	48
8. ábra. A tesztüzemek besorolása a tevékenységi tipológia alapján.....	49
9. ábra. A mezőgazdasági területek földhasználati kategóriánként való megoszlása.....	55
10. ábra. A mezőgazdaság hozzájárulása a GDP-hez 1997-2005 között %-ban	57
11. ábra. A kis- és nagygazdaságok által művelt mezőgazdasági terület aránya a Közép-Kelet-Európai országokban és az EU-15-ben.....	62
12. ábra. A növénytermesztés eredményei 1990-hez viszonyítva (1990=100)	68
13. ábra. A támogatások megoszlása 2002-2005 között a mezőgazdaság ágazataiban.....	78
14. ábra. 2004 után csatlakozott néhány ország referencia hozama	81
15. ábra. A közvetlen kifizetések maximális nagyságának évenkénti változása	81
16. ábra. A támogatások nagyságának változása (millió euró).....	82
17. ábra. Románia területének és lakosságának rurális besorolása.....	86
18. ábra. A munkatermelékenység alakulása 2000-2004 között a Közép-régió megyéiben.....	92
19. ábra. A Közép-régió megyéiben az egy lakosra jutó export és import (2006).....	95
20. ábra. A Közép-régió megyéiben a mezőgazdaság részesedése a BHE-ből 2004-ben.....	100
21. ábra. A mezőgazdasági területek megoszlása %-ban.....	103
22. ábra. A tehéntej termelésének dinamikája.....	111
23. ábra. A végtermék kibocsátása 2000-2005 között (millió euró).....	113
24. ábra. Egy hektárra eső végtermék értékének változása (euró/ha).....	115
25. ábra. Maros megye versenyképességének javítása a rombusz-modell szerint	117
26. ábra. A függvények alakjai és a hibák értékei	122
27. ábra. A vizsgált függvények kiterjesztése 2013-ig.....	123
28. ábra. A racionális függvény értékei 2006-2013 között.....	124
29. ábra. Maros megye gazdaságainak eloszlása a birtokméret alapján 2006-ban.....	133
30. ábra. A gazdaságok várható eloszlása birtokméret alapján 2013-ban	134
31. ábra. Az agrárium fejlesztésének szereplői és kapcsolatrendszerük.....	144

Bevezetés

Azoknak akik a földhöz, a faluhoz, a vidékhez közel állnak, nyilvánvaló az a tény, hogy a mezőgazdaság többet jelent az egyszerű árutermelésnél. A mezőgazdaság egy életforma, a vidéki közösségek megtartó ereje, értékeink, kultúránk forrása és őrzője. A mezőgazdaság fejlődésének segítségével a hagyományaink megmaradását, a függetlenségünk erősödését érzük el. A XXI. század társadalmi, gazdasági, politikai eseményei veszélybe sodorhatják a természeti és kulturális kincseinket, a falvak elnéptelenedéséhez vezethetnek és veszélyeztethetik az utánunk következő generációk életformáját. A globalizációs folyamatokkal párhuzamosan erősödik a lokalizáció és a regionalizáció¹, a nemzetgazdaságok fejlődése a regionális gazdaságfejlesztési politikák alkalmazásával valósul meg. Ebben a folyamatban felértékelődik a régiók, megyék szerepe, a verseny napjainkban nemcsak országok, hanem régiók között is zajlik. A területi (regionális) verseny célja az önellátás minél magasabb szintű biztosítása, a lakosság életszínvonalának, jólétének növelése. A célok elérése megfelelő üzleti környezetet feltételez, amelyet alapos helyzetismerettel és az érintettek összefogott, célirányos cselekvése által lehet megvalósítani. A mezőgazdaság sajátos jellemzőiből kiindulva nagyon fontos a kooperációs kapcsolatok erősítése, a rendszer rugalmasságának biztosítása, amely a vállalati stratégiák rugalmasságát is feltételezi.

A román agrárium sajátosságaiból és a társadalmi, gazdasági elvárásokból kiindulva, a román mezőgazdaság fejlesztése a többfunkciós agrármodell síkján lehetséges. Napjainkban fontos az alkalmazkodó mezőgazdaság elterjedése, amely a megfelelő gazdasági rendszert használja a tájra, termőhelyre jellemző termékek előállítására. A táj- és környezet felhasználásának intenzitása meg kell feleljen a táj jellemzőinek, különben a túlzott intenzitás által okozott károk egy idő után már nem hozhatók semmilyen eszközzel helyre. A földhasználati piramiskoncepció², amely integrálja a földhasználatot és a természetvédelmet, meg kell honosuljon vidékeinken is. Nyilvánvalóan szem előtt kell tartani a gazdaságosság kritériumait is, mivel a jólét biztosítása csak versenyképes vállalkozásokkal, termékekkel lehetséges.

A gazdaságosság kritériumainak a betartása a román mezőgazdaság üzemszerkezetének átalakítását igényli. A kérdés, hogy mennyire mély legyen a szerkezeti átalakítás és milyen lehetőségek állnak a megvalósításra, oly módon, hogy a

¹ Lengyel I., 2003

² A piramis csúcsán a természetvédelmi területek, ezt követik az egyéb védett területek, amely után bizonyos földkorlátozásokat igénylő átmeneti területek, extenzív zónák következnek, a piramis alapján pedig a termelésbe vonható mezőgazdasági területek találhatók

változtatás a legkisebb társadalmi veszteséggel valósuljon meg és ne veszélyeztesse az érintettek megélhetését. A szerkezeti átalakításnak a termelési szerkezet átalakításával párhuzamosan kell megvalósulnia, a táj jellemzőinek, a hagyományoknak a figyelembevételével, de piacorientáltan. A mezőgazdaság szerkezeti átalakítása során felszabadult munkaerő megélhetésének biztosítása állami segítséget is igényel, olyan környezetet kell teremteni, amely ösztönzi az alternatív tevékenységek elterjedését vidéken, tehát a mezőgazdaságban zajló átalakulásokat szorosan össze kell kapcsolni a vidékfejlesztéssel, a komplex vidékfejlesztési tervekre kell helyezni a hangsúlyt.

Gyermekkori emlémeim a faluról, az ott élő emberekről maradandó nyomot hagytak bennem. Az egész napos, nehéz fizikai munka, a szegényes életkörülmények ellenére megmaradt ezekben az emberekben az életerő, az optimizmus és általuk megismerhettem a közösség megtartó erejét, a hagyományok ápolását és szeretetét. Románia Európai Unió csatlakozásával ezek az emberek is új gazdasági, politikai környezetbe kerültek, amelyek új kihívásokat jelentenek, és lépniük kell. Az alulról szerveződő agrárstratégiai programok kidolgozása megfelelő információt igényel, gazdasági szakemberek, érdekvédelmi szervezetek segítségére van szükség ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelők új lépései összhangban legyenek a jogi, gazdasági, társadalmi, politikai feltételekkel és hatékony fejlesztési programok kidolgozására legyenek képesek.

Ebben az útkeresésben szeretném segíteni ezeket az embereket, elméleti kutatásokra alapozott szaktanácsadással, ismeretátadással. Ennek érdekében 1998-ban bekapcsolódtam a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete Maros Szervezetének tevékenységébe, ahol a rendszeres képzések keretében zajló ismeretátadással és szaktanácsadással megindult ez az irányító folyamat.

A dolgozatom eredményei elsődleges és másodlagos információs források felhasználásával születtek. Az első fejezet megírásához szükséges információkat szekunder forrásokból merítettem, felhasználva a romániai, a magyarországi és a nemzetközi szakirodalmat. A második fejezetben a romániai viszonyok bemutatására főleg a hazai statisztikai kiadványokra támaszkodtam, de gyakran használtam fel a román Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium alkalmazottai által rendelkezésemre bocsátott információkat, vagy a minisztérium honlapján megjelenő információkat. A Maros megyei adatok nagyrészt a Maros Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság szolgáltatta, de felhasználtam a Maros Megyei Statisztikai Hivatal kiadványait és az alkalmazottak segítségét is, akik rendelkezésemre bocsátottak olyan

adatokat is, amelyek még nem kerültek nyilvánosságra. A szekunder adatszerzés mellett a Maros megyei gazdákkal való találkozásaim során készített strukturálatlan interjúk, vagy egyszerű kérdőívek segítettek hozzá egy átfogóbb kép kialakításához a termelők problémáiról, nehézségeiről. A fejlesztési problématerületek vizsgálatánál matematikai módszereket alkalmaztam. A mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenését a legkisebb négyzetek és az extrapoláció módszerével vizsgáltam meg. Az értékeléseknél figyelembe vettem ezeknek a módszereknek az alkalmazhatósági korlátait és az értékeléseknél fennálló hibaszázalékokat egyaránt.

A regionális vagy megyei ágazati stratégiai fejlesztési tervek napjainkban a globális gazdaságban végbemenő folyamatok figyelembevételével kell, hogy elkészüljenek. Ismerni kell, nemcsak a szűk környezet (régió, ország) jellemzőit, hanem a nemzetgazdaság határain túlmutató jellemzőket is. Kutatásom célja az volt, hogy Maros megye mezőgazdaságának a stratégiai fejlesztési tervéhez egy átfogó képet kapjak és az adatok segítségével a fejlődés lehetőségeit és irányvonalait feltárjam. Az alkalmazott matematikai modellek előrejelzésként szolgálnak, amelyek alapján felkészülhetnek az érintettek a további lépésekre.

A kutatásaim során a következő kérdésekre kerestem a választ:

- Milyen típusú gazdasági rendszerekkel találkozunk napjainkban és melyek a főbb jellemzőik?
- Mi okozza a regionális gazdasági rendszerek szerepének felértékelődését és milyen módszerek állnak rendelkezésünkre versenyképességük meghatározására?
- Melyek a román mezőgazdaság főbb jellemzői, hogyan illeszkedik be az üzem- és a termelési szerkezet az Európai Unió struktúrákba?
- Milyen erőforrás-ellátottsággal rendelkezik Maros megye mezőgazdasága és milyen a versenyképessége?
- Milyen versenyképességi mutatók alkalmasak a megye mezőgazdaságának a jellemzésére a rendelkezésre álló információk alapján?
- Melyek a Maros megyei mezőgazdaság fejlődési lehetőségei és irányvonalai az adottságok, a nemzetgazdasági és az Európai Unió környezet jellemzőinek függvényében?

A kutatással kapcsolatban felmerült kérdésekre a feltevéseim a következőképpen rendszerezhetők:

1. **hipotézis:** Napjaink gazdasági rendszereit a sokszínűség jellemzi, a fő cél mindegyik rendszerben a lakosság életminőségének növelése, a gazdasági rendszerek a célok elérésére alkalmazott eszközökben különböznek.
2. **hipotézis:** A regionális gazdasági rendszerek szerepének a növekedése a globalizálódó gazdaságnak tulajdonítható, a regionális versenyképesség meghatározásra egységes modell- és eszköztár még nem áll rendelkezésre, a felállított modellek kombinációját is alkalmazhatjuk a rendelkezésre álló információk függvényében
3. **hipotézis:** A román mezőgazdaság jellemzői teljesen eltérnek az Európai Unió többi tagországainak jellemzőitől és ezért beilleszkedésünk az EU-s struktúrákba nehézségekbe fog ütközni.
4. **hipotézis:** A megye adottságai megfelelőek úgy az állattenyésztésre, mint a növénytermesztésre, viszont a versenyképesség szintje alacsony, az eredmények gyakran az országos eredményekhez viszonyítva is alacsonyabbak.
5. **hipotézis:** A hiányos adatbázis miatt a hagyományos versenyképességi mutatók a legalkalmasabbak a mezőgazdaság versenyképességének jellemzésére.
6. **hipotézis:** A multifunkcionális agrármodell meghonosítása lenne a megoldás, ahol minőségi, biztonságos élelmiszerek előállítása valósul meg a fenntartható mezőgazdasági fejlődéssel oly módon, hogy hangsúlyt fektet úgy a vidéken élők életszínvonalára, mint az értékek megőrzésére.

A kutatás eredményeit négy fejezetben foglaltam össze. Az első fejezetben a gazdasági rendszereken belül napjaink agrárrendszereinek jellemzőit foglaltam össze, majd megvizsgáltam a regionális gazdasági rendszerek szerepének változását és a versenyképességük vizsgálatához alkalmazott modelleket. A román mezőgazdasági struktúra vizsgálatához a tágabb viszonyítási alap az Európai Unió, ezért az Európai Unió agrárstruktúrák bemutatása is helyet kapott az első fejezetben belül. A mezőgazdaság fejlesztési stratégiája a földtulajdonra és a földhasználatra épül, ezért a kutatás során hangsúlyt fektettem az Európai Unióban végbement üzem szerkezeti változásokra, ezek gazdasági, társadalmi hatásaira. Az üzem szerkezetéhez szorosan kapcsolódó üzemi tipológia nemcsak a Közös Agrárpolitika döntéseihez szolgáltat információt, hanem lehetővé teszi a különböző szintű összehasonlításokat, ágazati elemzéseket. A román nemzetgazdaságban az információk káosza uralkodik, nehézkes az adathozzáférés, hiányos az adatfeldolgozás. Ezért fontos a román tesztüzemi rendszer mielőbbi hatékony működése, az eredmények elemzése és felhasználása a stratégiai

döntéseknél. Ennek érdekében megvizsgáltam a román tesztüzemi rendszer működési jellemzőit, az adatbázis felhasználhatóságát, értékelhetőségét.

A második fejezetben a román mezőgazdaság sajátosságait emeltem ki és összehasonlítottam az EU-s mezőgazdasági jellemzőkkel. A román mezőgazdaságban 1990-től megváltoztak a tulajdonviszonyok, kialakult egy új, elaprózott üzemszerkezet és több mint két millió önellátó gazdaság született. A régi struktúrából örökölt technikai színvonal és a földprivatizáció ellehetetlenítette a román mezőgazdaságot. A kialakult helyzeten már nehéz volt javítani, a helyzetjavító kísérletek gyakran változtak, nem voltak célirányosak, hatásuk minimálisnak bizonyult.

A harmadik fejezetben Maros megye mezőgazdasága kerül a vizsgálat középpontjába. A regionális versenyképességi elemzésekben alkalmazott piramis modell alapján először a megye versenyképességét jellemeztem a rendelkezésekre álló adatok alapján, majd a mezőgazdaság versenyképességét főleg a hagyományos versenyképességi mutatók alkalmazásával vizsgáltam meg.

A negyedik fejezetben a Porter-féle „gyémánt” modellt használtam fel, hogy a versenyképesség szintjének a növelési lehetőségeit jobban megismerjem. A versenyképesség szintjének növelése a mezőgazdaság jellemzőiből kifolyólag a tényezők, erőforrások változtatásával lehetséges. Ez magába foglalja a mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenését, az üzemszerkezet átalakítását, a gépellátottság javítását, ugyanakkor a piacorientált termelési struktúra meghonosulását is a földhasználati piramiskoncepció figyelembevételével. Ezért a mezőgazdaságban dolgozók számának jövőbeli várható változását matematikai modell segítségével közelítettem meg, megvizsgáltam a gépellátottság problémakörét, az agrárpolitika és az üzleti környezet hatásaira várható üzemszerkezeti változásokat és a termelési szerkezetben azokat a jellemzőket, amelyeken változtatni szükséges és azokat, amelyek, mint lehetőségek állnak a termelők rendelkezésére.

1. Agrárstruktúrák- elméletek, gondolatok

1.1. Gazdasági rendszerek és jellemzőik

“...a termőföld hasznosítása, a tulajdon, az agrártársadalom és a földbirtok-politika szoros kapcsolata egyértelmű” (Romány P., 2005)

A gazdasági rendszer a nemzetgazdaság ágazatai közötti és a nemzetgazdasági ágazatokon belüli vertikális és horizontális kapcsolatok, integrációk, függőségek összességét jelenti, amelyek célja adott társadalom szükségleteinek a kielégítése. A XXI. századot a gazdasági rendszerek sokszínűsége jellemzi, de egyik rendszer sem bizonyult tökéletesnek, akár az önszabályozó gazdasági rendszert³, a szabályozott piacgazdaságot⁴, a tervgazdaságot⁵, a diktatúrát⁶ vagy a vegyes gazdaságú jóléti államot⁷ vesszük górcső alá. Napjaink globalizációs korszakában egyre inkább újra a „laissez faire” modell van elterjedőben, de még mindig lényeges az állam szabályozó szerepe. Kialakulóban van egy hatékony, versenyképes piaci rendszer, amely szociális alapokon nyugszik és ahol az állam tulajdonosi szerepe eltűnőfélben van, viszont egyes esetekben az államháztartási rendszerek nem tudnak lépést tartani a „modernizációs tartalmú költségrobbanással”⁸ (Békési L., 2006). Az 1973-as évek után megjelent globalizációs folyamatok új követelmények elé állítják a gazdasági rendszereket. Napjainkban csak a versenyképes, új technikákra épülő szektorok maradhatnak meg. Egy olyan világban, ahol 44 ezer multinacionális vállalat (Berend T. I., s.a.) állítja elő a világ termelésének 1/3-át, az export 3/4-t és a világ kutatásainak a 70 %-t finanszírozza, a verseny egyre fokozottabb kiéleződésére lehet számítani, amely szigorodó követelmények elé állítja a gazdasági rendszerek szereplőit.

Adott gazdasági rendszert a főbb nemzetgazdasági ágazatok dominanciája alapján a következő típusokba sorolhatjuk be: olyan gazdaság, amelyben a mezőgazdaság a domináns, ipari- mezőgazdasági dominancia, technológiai-ipari dominancia (Dobrescu, E. 2002). A rendszerek közötti különbséget alapvetően a következő jellemzők befolyásolják (Lăpușan, A. 2002):

³ A XIX. század ipari forradalma hatására kialakult modell, amely a láthatatlan kéz elmélete alapján működött

⁴ Az első világháború után, a gazdasági válság reakciójaként kialakult gazdasági modell, ahol a piacon az állam szabályozóként jelen van

⁵ Központosított gazdasági modell, ahol az állam dönt minden típusú gazdasági kérdésben

⁶ A két világháború alatt létező diktatórikus tervgazdaság

⁷ Kombinálódik az erős magánszektor az állami szektorral, ahol az állami szektor is szabad versenyfeltételek mellett működik. A jóléti állam fő szerepe az újraelosztásban jelenik meg

⁸ A rohamos technikai fejlődés növeli a költségeket, ezért a lakosságnak egyre többre kerülnek az egészségügyi szolgáltatások, az oktatás, a honvédelem, a kutatás-fejlesztés

- a nemzetgazdaság különböző ágazataiban dolgozók aránya az aktív lakossághoz viszonyítva
- a gazdaság által létrehozott nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása a különböző nemzetgazdasági ágaknak
- a mezőgazdasági termelés gépesítettsége
- a munkaerő szakmai felkészültsége
- a nemzetgazdasági ágazatok belső integrációs foka
- a külkereskedelem jellemzői

A **mezőgazdaság** a nemzetgazdaságnak -egy nyitott rendszernek- az egyik fontos alrendszere, sok tényező hatása alatt áll és meghatározott szerkezettel rendelkezik. Ez a szerkezet a piaci, társadalmi, politikai, környezeti hatásokra nagyon nehezen, későre reagál. Az állami beavatkozással viszont elősegíthető a reagálás folyamata, növelhető a rendszer rugalmassága. A mezőgazdaság szerkezetét különböző ismérvek alapján célszerű megközelíteni. A rendszer szerkezetét és a szerkezeti változását befolyásoló tényezőket vizsgálhatjuk (Lăpușan, A., 2002): a jogi forma⁹-, a gazdaság mérete¹⁰-, a termelési szerkezet¹¹, az alkalmazott technológia¹², a munkaerő szerkezete¹³, a szervezés és menedzsment¹⁴ alapján. Mindezek a rendszer direkt ismérveinek tekinthetők, a rendszer vizsgálata viszont történhet a strukturális változásokat befolyásoló tényezők: az intézményi rendszer¹⁵, a jövedelmi források, a mezőgazdaság támogatási rendszerének jellemzői¹⁶ alapján.

A mezőgazdaság gazdasági alapelemének a gazdaság (exploatație agricolă-románul) tekinthető, amely a termelési tényezők kombinálásával mezőgazdasági terméket állít elő. A gazdaságot a FAO 2000. évi mezőgazdasági összeírási programban a következőképpen határozzák meg: „A mezőgazdasági gazdaság a mezőgazdasági termelés olyan gazdasági egysége, amely egységes vezetés alatt működik, ide értve minden élőállatot és minden olyan földterületet, amelyet részben vagy teljesen a mezőgazdasági termelés céljaira használnak tekintet nélkül ennek jogcímére, jogi formájára vagy méretére.” Az EU 571/88/EGK rendelet 5a cikke szerint a

⁹ köztulajdon, állami tulajdon, magántulajdon

¹⁰ kisméretű, közepes méretű, nagyméretű gazdaságok

¹¹ növénytermesztés, állattenyésztés, élelmiszertermelés, mezőgazdasági szolgáltatás, turizmus

¹² extenzív, félintenzív, intenzív, ökológiai gazdálkodás

¹³ szakképzettség, a mezőgazdaságban eltöltött munkaidő alapján

¹⁴ családi gazdaságok, mezőgazdasági társaságok, kereskedelmi társaságok, bérleti viszonyon alapuló gazdaságok, szövetkezetek, integrált rendszerek

¹⁵ az agrármenedzsment állami támogatása, adózási rendszer, piaci mechanizmusok, mezőgazdaság finanszírozása

¹⁶ árpolitika, beruházások támogatása, protekcionizmus, környezetvédelem

mezőgazdasági gazdaság technikai és gazdasági értelemben vett önálló egység, amely mezőgazdasági terméket állít elő és önálló vezetése van.

A gazdaságok összessége képezi az agrárrendszer elsődleges alrendszerét. Az elsődleges alrendszer a feldolgozó és disztribúciós alrendszerekkel együtt képezi az élelmiszergazdaság rendszerét. Napjaink gazdaságában a mezőgazdaság fejlődése csak a többi alrendszerrel való összefüggésében érthető és értelmezhető reálisan.

Az **agrárrendszerek** a mezőgazdasági termelés összes elemeit, kapcsolatait és tulajdonságait magukba foglaló rendszerek, amelyek a modern élelmiszergazdaság fejlődésének a forrásai. Az agrárrendszerek megközelítése több szinten történhet (Lăpușan, A., 2002):

- a rendszer elemeinek a vizsgálatával: termelés, értékesítés, fogyasztás
- az alapanyaggyártó agrárium kapcsolata a feldolgozó, értékesítési rendszerekkel
- a rendszer elemeinek idő (múlt, jelen, jövő), tér (mikro-, mezo-, makro-, vagy nemzetközi szintek) és terület (gazdasági, társadalmi stb.) alapján való megközelítése

A gazdasági rendszerek folytonos átalakuláson, fejlődésen mennek keresztül a társadalmi, politikai, piaci viszonyok változásának függvényében. Tehát dinamikus rendszerekről van szó, ahol fontos a különböző külső és belső hatások kimenetelének a vizsgálata, a rendszer felkészítése a várható negatív hatásokra, annak érdekében, hogy minél hatékonyabban betöltsé szerepét a társadalom igényeinek a kielégítésében.

A mezőgazdaságot különböző szemszögből vizsgálva különböző rendszertípusokat különíthetünk el. Történelmi és termelési szempontból közelítve meg az agrárrendszereket, beszélhetünk hagyományos és iparszerű mezőgazdasági rendszerekről.

Az európai mezőgazdaság fejlődési útjait, a hagyományos mezőgazdasági rendszereket vizsgálva láthatjuk, hogy a több ezer évig alkalmazott parlagos, legelő-/erdőváltó földművelési rendszerben az alacsony népsűrűség, a primitív eszközök lehetővé tették a területek 50-60 évig tartó parlagon hagyását 4-5 év művelés után. A népesség növekedésével, a lakhelyek stabilizálódásával a VII. században megjelent ugaros földművelési rendszerben kialakultak a művelési ágak, állandósult a szántóföldi művelés. A rendszer mindaddig egyensúlyban maradt, amíg a termelők önellátásra termeltek. Az árutermelés megjelenése megbontotta ezt az egyensúlyt, az ugaros művelési rendszer már nem tudta kielégíteni az igényeket. Az új rendszer, a vetésváltó földművelés, a XVI.-XVII. században jelent meg, minden szántóföldi művelésre

alkalmas területet feltörték, csak a nagyhozamú rétek maradtak meg természetes takarmánytermő területnek (Lőkös L., 1998). A vetésforgó meghonosulása, az állattenyésztés fejlődése (istállótrágya rendszeres használata) javított a talaj termelékenységén, a műtrágyaipar megjelenésével ezt még műtrágyával is kiegészítették. A gépesítés fejlődésével megjelent a mélyebb talajművelés, növekedtek a termésátlagok. Felgyorsult a népességnövekedés, az ipar fejlődésével megjelent az iparszerű mezőgazdálkodás, amely napjainkra is jellemző. Ez a gazdálkodási rendszer gyakran nem veszi figyelembe a biológiai, társadalmi életteret és jelentős környezeti, társadalmi károkat okoz. A természetes ökoszisztéma¹⁷ elemei között a kölcsönhatás kétirányú, a hatás ellenhatást vált ki. Az agrárökoszisztémában az elemek közötti kölcsönhatások befolyásolják a mezőgazdaság gazdaságosságát, minőségét, a gazdaság szerkezetét, az üzemformát. Az iparszerű mezőgazdálkodás megbontotta az agrárökoszisztéma egyensúlyát, amelyeket kezdetben környezethelyreállító (meliorációs, agrotechnikai eszközök alkalmazásával) programokkal próbáltak helyrehozni. A 80-as években alternatív ökológiai rendszerek alakultak ki, mint az integrált mezőgazdaság¹⁸, a racionális mezőgazdaság (a műtrágya és a növényvédőszeres csökkentett alkalmazását tartották szem előtt a termelési átlagok csökkentése nélkül), a biológiai mezőgazdaság, az ökológiai mezőgazdaság vagy a fenntartható mezőgazdaság.

A mezőgazdasági rendszerek szétesése után az ipar, a technológia fejlődésével, a munkamegosztás, a specializáció erősödésével új rendszerek jöttek létre:

- Hagyományos mezőgazdaság
- Intenzív vagy iparszerű mezőgazdaság
- Fenntartható mezőgazdaság
- Integrált mezőgazdaság
- Ökológiai mezőgazdaság
- A hagyományos mezőgazdaságban alacsony szintű fosszilis energiahordozók felhasználásával, kis területen, főleg önellátás céljából folyik a termelés. Ennek a rendszernek a gazdasági hatékonysága nagyon alacsony, érzékeny a környezet változásaira és nem képes megfelelni a piac elvárásainak. Magas a kézimunka-felhasználás, alacsony szintű a vegyszerhasználat, a vetésforgót nem mindig alkalmazzák ésszerűen. Általában a gazdaságilag fejletlenebb országok

¹⁷ Az ökoszisztéma elnevezést először Arthur G. Tansley angol botanikus alkalmazta 1935-ben mint "a természetnek egy olyan egysége, amely egy egységbe integrálja az élő közösséget a környezettel vagy a lakhellyel"

¹⁸ Az Egyesült Államokban az elnevezése Low Input Sustainable Agriculture (LISA)

mezőgazdaságára jellemző mezőgazdasági rendszer, amelynek előnye, hogy az agrárökoszisztéma elemei között megfelelő az összhang, az egyensúly kevésbé bontható meg.

- Az intenzív vagy iparszerű mezőgazdasági termelés az előző tökéletes ellentéte. Nagy területeken, tudományosan megalapozott vetésforgó alkalmazásával, nagy mennyiségű műtrágya- és más vegyszerhasználattal folyik a termelés. Magas színvonalú gépesítés, magas szintű technológia és menedzsment jellemzi és általában magas beruházások szükségesek a működtetésükhöz. A rendszer előnye, hogy biztosítani tudja a társadalom biztonságos élelmiszerellátását és a termelőknek, tulajdonosoknak megfelelő jövedelmet biztosít. Hátránya az ökoszisztémákra gyakorolt negatív hatásában jelentkezik, az egyensúly megbomlásával keletkező károk nehezen, magas költséggel hozhatók helyre.
- A fenntartható fejlődés elmélete az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága által 1987-ben útjára indított elmélet, amelyet a Brundtland tanulmány („Közös jövőnk” címmel- 1987) a fejlődés olyan módjának határozzák meg, amely a jelen társadalmának a szükségleteit úgy elégíti ki, hogy közben nem veszélyezteti a jövő generációinak a hasonló szintű szükséglet-kielégítését. Meghatározása alapján a fenntartható fejlődés képes a környezet védelmére, a talaj termékenységeinek, a természetes ökoszisztémák egyensúlyának a fenntartására.
- Az integrált mezőgazdaság a francia szakirodalomban jelent meg először és olyan agrárrendszert kíván megnevezni, amelyek magas terméseredményeket és jó minőségű terméket hoznak létre a környezet védelmét figyelembe véve. A rendszer megpróbálja fenntartani a gazdasági érdek és a társadalmi érdek egyensúlyát magas értékű, az adottságoknak megfelelő fajták, vetésforgó alkalmazásával, biztonságos, minőségi, szermaradványmentes élelmiszerek termelésével és a környezeti szempontok figyelembe vételével.
- Az ökológiai mezőgazdaságot gyakran a biológiai, vagy a szerves mezőgazdasággal azonos értelemben használják. Angliában szerves mezőgazdasággal, Görögországban, Franciaországban, Olaszországban, Hollandiában és Portugáliában biológiai mezőgazdasággal Dániában, Spanyolországban és Németországban ökológiai mezőgazdasággal találkozunk. Egyöntetűen elfogadott definíciója nem létezik a szakirodalomban. A hollandiai Wageningen Egyetem Ökológiai Mezőgazdaság Tanszéke meghatározása alapján olyan mezőgazdasági tudományról van szó, amely az élő szerves

rendszerek felépítését és kapcsolatrendszerét tanulmányozva ökoszisztémákat hoz létre, amelyek képesek hosszú időn keresztül biztosítani bizonyos csoport lakhelyét, biztonságos élelmiszer-, energiaellátását az ökológiai-, gazdasági- és humánpotenciál veszélyeztetése nélkül. Az ökológiai gazdálkodás során a növénytermesztés és állattenyésztés integrálása valósul meg, miközben a termőföld-mint fő termelési eszköz- termékenységi szintjének a megtartása, javítása, a biodiverzitás fenntartása, az emberi tevékenység harmonizálása a növény- és állatvilággal a rendszer célja.

Bármelyik mezőgazdasági rendszert vizsgáljuk, a termelő felelős környezetének a megóvásáért, mint bármelyik más gazdasági rendszerben. Romániában és az Európai Unióban az alternatív mezőgazdálkodás kereteit az ökológiai gazdálkodási szabályok határozzák meg. Egy egészséges agrármodellben ezeknek a rendszereknek a kombinációja létezik, amelyek aránya a természeti, társadalmi, demográfiai, politikai adottságok függvényében alakul ki.

1.1.1. Regionális gazdasági rendszerek vizsgálati módszerei

A gazdasági, társadalmi folyamatok térbeli dimenziója Lengyel I. és Rechnitzer J. (2004) műve alapján a táji, természeti adottságokból, „...az ott élő emberek különbözőségeiből, az általuk művelt gazdaságok jellegéből, a kialakult hagyományok és kultúrák sokszínűségéből...” következik. A globalizációs folyamatok erősödésével, annak a ténynek a felismerésével, hogy a tartós vállalati előnyök forrásai földrajzilag koncentrálnak, egyre nagyobb hangsúly helyeződik a térbeliségből következő különbségek vizsgálatára. Az új térszerveződés a globális, nemzeti és a regionális/lokális szintekhez kapcsolódik, ahol a vállalatok megerősödésének feltétele a lokális szintű üzleti környezet döntési lehetőségeinek a kitágulása. Tehát napjainkban, Lengyel I. (2003) szavaival élve, egy globalizációs-lokalizációs folyamatnak vagyunk szemtanúi, ahol előtérbe kerül az információs technológiák elterjedése, az informatikai hálózatok kiépülése, valamint a tudásalapú gazdaság. A globális versenyben országok, régiók versenyeznek egymással, vonzó üzleti környezetet igyekeznek kialakítani, odavonzani a tőkeerős vállalkozásokat és ezáltal elősegíteni a térség fejlődését. A nemzetgazdasággal azonos hangsúly helyeződik a szupranacionális (pl. az EU) és a regionális/lokális szintre, a domináns nemzetgazdaságot felváltja ez a három egyenértékű szint.

A térszerveződés alapegysége a **régió**, amely megjelenési formája függ a társadalmi szerkezet jellemzőitől, valamint az időtől és a tértől (Benedek J. in Süli-Zakar I., 2003).

A régiók kialakulhatnak a természeti, táji, kulturális értékek alapján, vagy adott vizsgálat eredményeként. A regionális tudomány meghatározása alapján a régió olyan földrajzi térség, amely homogénnek tekinthető a vizsgált társadalmi vagy gazdasági jelenség szempontjából. Ezek a jelenségek nagyon komplexek lehetnek, ezért a régiók nagyon különbözhetnek a vizsgált problémától függően. Napjainkban a következő régiótípusokat különíti el a szakirodalom (Lengyel I, Rechnitzer J., 2004):

- Tervezési vagy programozási régió (planning or programming region) – általában az ország adminisztratív területi beosztásának valamelyik szintjét jelölő, komplex társadalmi-gazdasági hatásokra kialakult régiótípus.
- Csomóponti régió (nodal region) – kialakulásának alapja a gazdaság szereplői közötti kapcsolatok. A vizsgálatok általában az alapelemek - a központ (centrum) és a vonzáskörzete- közötti kapcsolatok intenzitására, a horizontális, a vertikális és a kiegészítő kapcsolatok gyakoriságára terjednek ki.
- Homogén régió (homogeneous region) – tartósan hasonló jellemzőkkel (gazdasági, társadalmi, természeti) rendelkező térstruktúra (pl. földrajzi régiók, ipari régiók, mezőgazdasági régiók)

A társadalomkutatásban alkalmazott térfelosztás alapján beszélhetünk (Nemes Nagy J., 1997) makroterekről (világ, ország), regionális terekről (ország rész, körzet, megye), lokális terekről (helyi önkormányzat) és mikroterekről (család). A gazdasági tér alapegysége a lokális térség, amelyeken belül a gazdaság szereplői gyorsan hozzájuthatnak a különböző szolgáltatásokhoz, és gyorsan eljuthatnak a munkahelyükhöz.

A régiót a regionalizáció, a regionalizálódás vagy a regionalizmus alakíthatja ki. A regionalizáció során a teret elkülönített egységekre bontjuk (pl. fejlesztések megvalósítása érdekében), a regionalizálódás egy erős területi kohézió alapján bekövetkezett területi struktúra kialakulását jelenti (pl. kistérségi fejlesztés résztvevői), míg a belső összetartozás alapján történő intézményesítés, a regionalizmus, a tér régióvá való átalakulásában játszik szerepet.

A **regionális vizsgálatok** történhetnek mikro- és makroszinten. A mikroszintű regionális vizsgálatok a mikroszervezetek (vállalat, közszolgálat, háztartás) gazdasági tevékenységének térbeli elhelyezkedésének és a tevékenységek térbeli eloszlásának vizsgálatát célozzák. A makroszintű regionális vizsgálatok a regionális versenyképességre, a regionális gazdaság működési feltételeinek, jellemzőinek vizsgálatára terjednek ki.

A mikroszervezetek gazdasági tevékenységének térbeli elhelyezkedésével a telephelyelmélet foglalkozik, amely elméleti alapjait legelsőnek Thünen¹⁹ dolgozta ki a mezőgazdasági területhasználatra. A telephelyelmélet a gazdaság szereplőinek a döntéseit vizsgálja, miközben általános következtetéseket, törvényszerűségeket állapít meg. Napjaink globalizációs eseményeivel az iparági körzetek, klaszterek²⁰ kerültek a vizsgálatok középpontjába, ezért a telephelyelmélet kiegészült a mikroszervezetek gazdasági tevékenységének a térbeli eloszlásának a vizsgálatával.

A regionális makrogazdaságtan a területi verseny és versenyképesség meghatározására törekszik és fő kérdései között található, hogy milyen mutatók segítségével írható le minél átfogóbban a területi versenyképesség. Napjainkban átalakultak a piaci verseny feltételei, jellemzői, megváltozott a tér és a távolság értelmezése, változtak a gazdaság térfolyamatai, a nemzetközi verseny helyét átvette a globális verseny. A deregulációs politikáknak²¹, az információs és kommunikációs technológiáknak az elterjedésének köszönhetően az iparágak többségénél a következő négy fő folyamattal találkozunk (Lengyel I., 2003):

- Erősödik a verseny, egyre több vállalkozás lép ki a globális piacokra
- A termelés kiterjed az országok széles körére, a termeléshez szükséges erőforrások beszerzésének lehetőségei nagyon változatosak
- Változik a nemzetközi kereskedelem összetétele, a nemzetközi kereskedelem döntő hányada az ugyanazon vállalatok több, különböző országban is rendelkező telephelyeik között zajlik
- A kapcsolódások erőssége növekszik, a direkt külföldi befektetések szorosan összekapcsolódnak az árukereskedelemmel, a technológia- és tőketranszferrel

A verseny hagyományos értelmezése már nem ad választ napjaink gazdasági eseményeinek bizonyos kérdéseire. Az új közgazdasági környezetben a makroökonómiai szemléletet felváltotta a mikroökonómiai szemlélet (a gazdaságpolitikák fő célja az üzleti környezet kialakulásának támogatása, az innovációs készségek, új üzleti ötletek megvalósításának elősegítése), a figyelem az ágazatokról a klaszterekre, hálózatokra és KKV²²-kra összpontosul, szorosabbá vált a kapcsolat a gazdaság- és a társadalompolitika között. Ezekkel a folyamatokkal összhangban

¹⁹ Johann Heinrich von Thünen (1783-1850) német agrárközgazdász

²⁰ Földrajzilag koncentrált, ugyanazon iparágba tartozó vállalatok és az ezekkel szorosan együttműködő más iparágak vállalatainak a rendszere

²¹ A centralizált államhatalom lebontását jelenti a helyi önkormányzatok szélesebb körű felhatalmazásával párhuzamosan és a piaci versenyt torzító beavatkozások megszüntetését

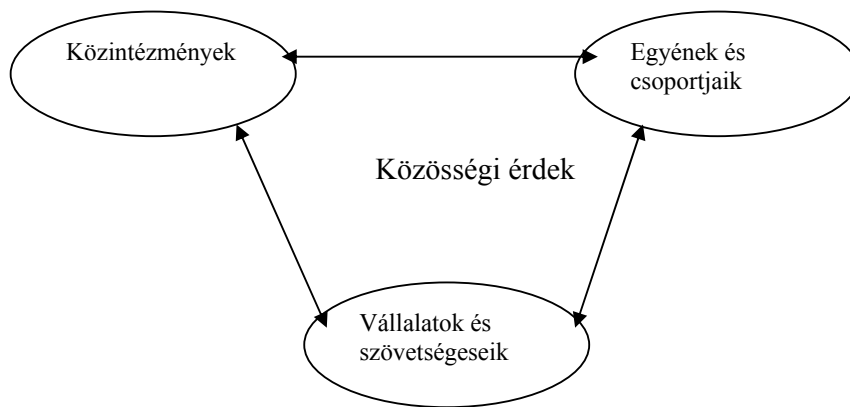
²² Kis- és közepes vállalkozások

felderősödött a területi verseny, az országok közötti verseny kiegészült a szupranacionális gazdaságok közötti és a régiók közötti versennyel.

A verseny a szűkösen rendelkezésre álló javakhoz kapcsolódik, ezen javakat elosztó koordinációs mechanizmus Kornai János szerint többféle lehet (Chikán A., 2002):

- Bürokratikus koordináció, a szereplők között alá- és fölérendeltségi (vertikális) viszony áll fenn, a rendszer működése utasítások útján valósul meg
- Piaci koordináció, a szereplők között a horizontális kapcsolatok a jellemzők, a rendszert a szereplők önérdekei tartják mozgásban
- Önkormányzati koordináció, a rendszer működése egy testület döntései által valósul meg, a szereplők közötti viszony horizontális
- Etikai koordináció, a szereplők között horizontális kapcsolat áll fenn, az anyagi haszon reménye nem jelenik meg
- Családi koordinációs mechanizmus, a családtagok között lép fel

A verseny szorosan kötődik a piaci koordinációhoz, feltételeit jogszabályok, magatartásminták befolyásolják. Területi versenyről csak akkor beszélhetünk, ha intézményrendszere decentralizált, döntési önállóság jellemzi. A területi verseny célja a térség fejlődése, lakosai jövedelmének hosszú távú és stabil növelése, egy olyan üzleti környezet kialakítása, amely elősegíti a vállalatok üzleti sikerét. Napjainkban a régiók elválnak a nemzetgazdaságtól, önálló fejlesztési stratégiát dolgoznak ki, amelyek megvalósítása során versengenek egymás között. Porter szerint a régiók versengése nem hasonlítható a nemzetgazdaságok közötti versengéshez, mivel nem a gazdaságpolitikákon keresztül versengenek (Lengyel I., 2003). A versengés a vállalkozások közötti versenyhez sem hasonlítható, mivel a régióban a döntések nem központosítva születnek. A térségek az üzleti környezet kialakításával versengenek, mivel a megfelelő üzleti környezet a vállalkozások sikerességének az előfeltétele. A versenyben, az üzleti környezet kialakításában döntő szerepet játszanak a helyi szervezetek, intézmények.

1.ábra. A területi verseny potenciális résztvevőinek főbb csoportja

Forrás: Saját ábra Lengyel I., 2003 alapján

A közintézmények koordinációs mechanizmusa bürokratikus, a helyi szervezetek kapcsolataikat többnyire etikus mechanizmus alapján alakítják, a vállalatok működését a piaci koordináció szabályozza. Adott régió, térség fejlesztése ezen szereplők közötti kapcsolatok, párbeszéd, zökkenőmentességétől függ. Napjainkban az önszerveződő regionális hálózatok²³ - amelyek eszköze a közös cél, jövőkép- sikeresen valósítják meg a fejlesztéseket. Ezeknek a hálózatoknak a kialakulását az EU-ban a regionális politika elvei - **szubszidiaritás és decentralizáció** - segítik elő, a **programozás és partnerség** pedig a jövőkép felvázolásában, a programok, „versenysstratégiák” kidolgozásában nyújtanak segítséget.

A **versenyképesség** több szinten is értelmezhető fogalom (vállalati, iparági, regionális, nemzeti vagy globális versenyképesség), a koncepció alapja az új növekedési elméletek, amelyek meghatározzák a tartós növekedés tényezőit és a tényezők érvényesülésének alapfeltételeit. Az OECD több tanulmánya alapján (Lengyel I., 2003) a versenyképesség egységes fogalma: „a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a külgazdasági (globális) versenynek ki vannak téve”. A meghatározásban megjelenő jövedelem és foglalkoztatottság mérhető közgazdasági kategóriák, de a jövedelem-eloszlást és a foglalkoztatottság összetételét nem veszi figyelembe. A különböző aggregált szinteken a verseny jellemzői eltérőek, ezért a versenyképesség meghatározásában fennállnak árnyalatnyi eltérések. A **vállalatok, iparágak versenyképessége** tartósan magas jövedelem elérését jelenti, oly módon, hogy a globális piacokon termékeik

²³ Bizalmon, partnerségen, meggyőződésen alapuló együttműködés egy közös cél elérése érdekében, ahol minden résztvevő részesül a kapcsolatból származó előnyökből. A konfliktusmentes kapcsolat feltétele az állandó párbeszéd

értékesíthetőek legyenek, és ne csökkenjen a foglalkoztatottak száma. A **régiók versenyképessége** nyitott gazdaságot feltételezve egy lakosra jutó tartósan magas és növekvő jövedelmet, magas szintű és nem csökkenő foglalkoztatottsági rátát jelent.

A **regionális versenyképesség** gondolata az **EU-ban** a regionális politika felértékelődésével párhuzamosan jelent meg, a versenyképesség hagyományos értelmezése kibővült társadalmi célokkal, az életszínvonal növelésével, a foglalkoztatottság javításával. Az első kohéziós jelentés²⁴ az elmaradott régiók versenyképességének javítására helyezi a hangsúlyt, meghatározza az ipari/ágazati versenyképességi politika fő céljait.

Az első jelentés alapján a strukturális politika fő célja a termelés versenyképességének javítása oly módon, hogy a jólét növekedését, az életszínvonal, életminőség emelkedését eredményezze. Ez azt jelenti, hogy a vállalatok növekvő versenyképessége munkahelyek létesítését, gazdasági növekedést eredményez, így a versenyképesség Lengyel I. (2003) szavait használva „önmagában nem cél, hanem eszköz a társadalom jólétének javulásához”. A második kohéziós jelentés²⁵ a versenyképességet tartós társadalmi-gazdasági-környezeti fejlődésként értelmezi.

A **regionális versenyképességet** megközelíthetjük mikroszintről, a régióban működő vállalatok versenyképességéből indulva ki, vagy makroszintről, ahol az országok versenyképességének értelmezéséből lehet kiindulni. A regionális versenyképesség elemzésénél nemcsak a versenyképesség mérése, hanem a javítása is fontos szempont, a makroökonómiai megközelítés főleg a mérésre, a mikroökonómiai megközelítés pedig a versenyképesség javítására alkalmazható. Napjainkban a versenyképesség egységes értelmezése a vállalatokra és a területi egységekre is alkalmazható, a Porter által alapegységként alkalmazott klaszterek mindkét versenytípusnál megjelennek.

A **vállalatok versenyképessége** a folyamatos talponmaradást jelenti a globális versenyben, a régiók versenyképessége pedig a régióban működő vállalatok versenyképességéből tevődik össze. Ennek a szemléletnek a hátránya abból adódik, hogy a vállalkozások versenyképességének növelése nem minden esetben jár együtt a foglalkoztatottság növelésével. Ugyanakkor adott régió belül léteznek erős és gyenge versenyképességű vállalatok, míg az egyik versenyképessége nő, egy másik hasonló tevékenységű vállalaté csökken, régió szinten változatlan marad a versenyképesség.

²⁴ 1996-ban került ismertetésre

²⁵ 2001-ben kiadott

Az **országok versenyképességét** véve alapul, ahol a versenyképesség a gazdasági teljesítményhez kötődik, tehát a termelékenységi a kulcskategória, a módszerek nem alkalmazhatóak egyöntetűen a régiók versenyképességének mérésére. Lengyel I. (2003) szerint az országok sztenderd versenyképességéből kiindulva, a régiók versenyképességének vizsgálatakor a következő tényezőkre kell figyelni:

- A növekvő gazdasági teljesítményre, amely a reáljövedelmek és az életszínvonal növekedését eredményezi
- A versenyképesség csak globálisan, nyitott piacgazdaságok esetén értelmezhető
- A tartós gazdasági fejlődést a gazdasági tényezőkön kívül társadalmi és környezeti faktorok is befolyásolják

Az életszínvonal, jólét nehezen meghatározható fogalmak, mérésük nem egyértelmű, a GDP vagy a GNI csak megközelítőleg mutatja a jólétet, a sztenderd versenyképesség nem tér ki a versenyképességet befolyásoló tényezőkre, az eredménymutatókra helyezi a hangsúlyt. Míg az országok versenyképessége a gazdasági növekedést, a régiók versenyképessége a regionális gazdasági növekedést jelenti.

A **gazdasági növekedést** a különböző közgazdasági alapirányzatok különbözően értelmezik és kidolgozták a regionális gazdasági növekedés elméletét is. A **neoklasszikus regionális elmélet** alapján (Lengyel I., 2003) a régiók közötti termelékenységi különbségek a tényező-ellátottságnak tulajdoníthatóak. A régiók közötti szabad tőke és munkaáramlás következményeként a kevésbé termelékeny régiók jobban fejlődnek, spontán felzárkóznak a fejlettebb régiókhoz. A **térgazdaságtan** a termelékenységi különbségeket a térbeli agglomerálódásra, klaszteresedésre vezeti vissza. A **posztkeynes-i** elmélet alapján a régiók közötti különbségek az eltérő kormányzati támogatásokra, eltérő szintű beruházásokra, ágazati szerkezetekre vezethető vissza. Az elmaradt régiók fejlődésének alapfeltételét a kormányzati beavatkozásokban látják. Az **endogén regionális növekedési elmélet** a tőke és munka arányában, a tudásbázis és a tudásalapú üzletágakban fellépő különbségekben látja a termelékenységek különbségét. Az elmélet alapján a régiók közötti különbségek stabilizálódnak, gyakran mélyebbé válnak. Ezt a helyzetet az elmaradott régiókban az üzleti környezet minőségének növelésével lehet mérsékelni.

Következésképpen, a regionális versenyképesség nehezen mérhető a vállalatok, az országok versenyképességére alkalmazott mutatók segítségével. A regionális versenyképesség középpontjában a gazdasági eredmény található, de figyelembe kell venni a teljesítmények növekedésének gazdasági, társadalmi és környezeti tényezőit is.

Ha a **regionális versenyképesség mérésénél** az egységes versenyképesség fogalmából indulunk ki (relatív magas jövedelem és relatív magas foglalkoztatottsági szint), ahol a régióban megtermelt egy lakosra jutó jövedelmet vesszük alapul, felírhatunk egy kapcsolatot e két tényező között, felbontva az egy lakosra jutó GDP-t három szorzókomponensre (Lengyel I., 2003):

$$\frac{GDP}{Lakónépeség} = \frac{GDP}{Foglalkoztatottak} * \frac{Foglalkoztatottak}{Munkaképes korúak} * \frac{Munkaképes korúak}{Lakónépeség}$$

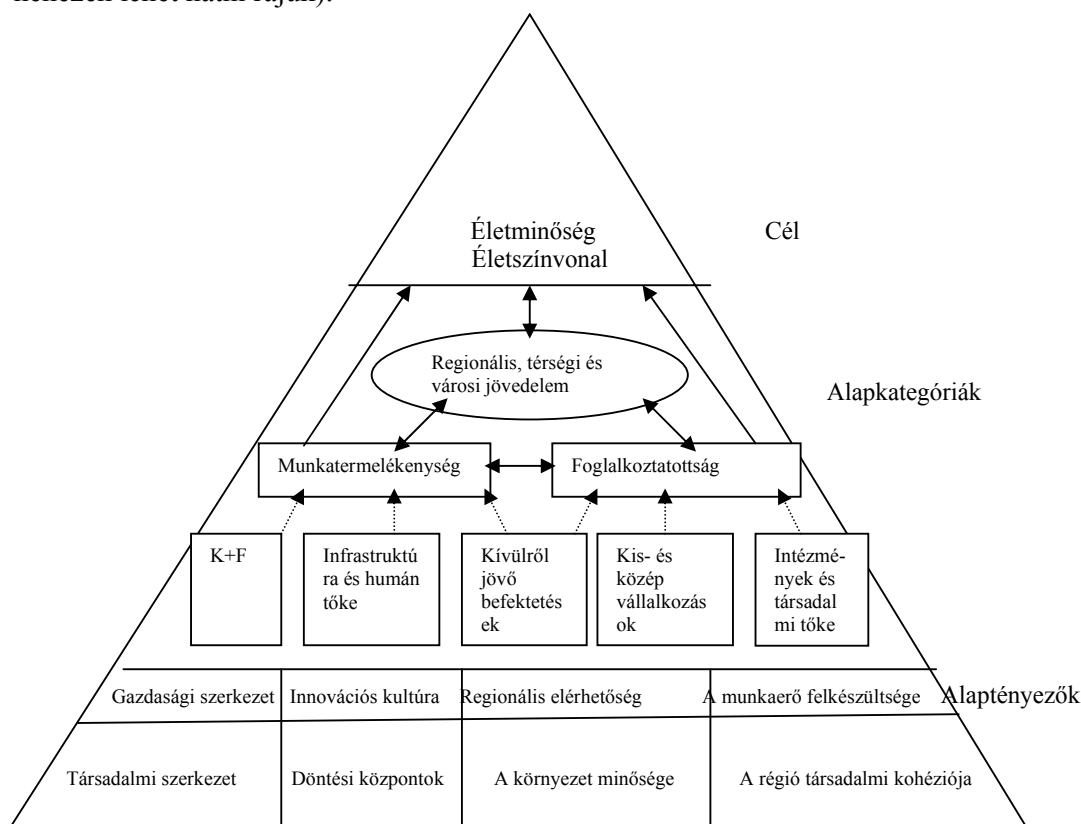
Ezzel a dekompozíciós eljárással²⁶ négy közgazdasági kategóriát kapunk: fajlagos regionális jövedelem, munkatermelékenység, foglalkoztatottsági ráta és korösszetétel, tehát a regionális versenyképesség több egymással szoros kapcsolatban lévő közgazdasági kategória segítségével értelmezhető és fontos ezeknek a növekedési ütemét is figyelembe venni. A közgazdasági kategóriák mérése a gyakorlatban sok nehézségbe ütközik, mindezek mellett a regionális versenyképesség mérése elfogadható módon megvalósítható.

A versenyképességi vizsgálatok kiterjednek a sikeres régiók sikerességi tényezőinek a vizsgálatára, ahol mérhető és nem mérhető faktorokat (regionális adminisztráció hatékonysága, szolgáltatások színvonala, szociális infrastruktúra) egyaránt figyelembe vesznek. A sikerességi vizsgálatok eredményeként négy sikerességi faktor említhető meg, amelyek a sikeres régiók versenyképességének erősödését okozzák: a gazdasági szerkezet változása (a feldolgozóiparban a termelékenység növekedése a foglalkoztatottság csökkenését eredményezi, míg pl. az üzleti szolgáltatások termelékenységének a növekedésével párhuzamosan növekedik a foglalkoztatottság), az innovációs kapacitás, elérhetőség és a munkaerő képzettsége.

A **sikeresség** a regionális versenyképességnél tágabb fogalom, egy hosszú távú kategória, amely a gazdasági tényezőkön kívül a társadalmi, környezeti, kulturális tényezőket is figyelembe veszi. A sikeresség faktorai a versenyképességet közvetett módon befolyásolják, hosszú távon erősítik. A versenyképesség mérése Lengyel I. (2003) alapján három alapkategóriával valósítható meg (alapkategóriák) és a versenyképességre ható tényezőket két csoportra oszthatjuk: alaptényezőkre (a versenyképességre rövid időtávon belül hatnak, gazdaságfejlesztési programokkal megerősíthetőek) és a sikerességi tényezőkre (gazdaságon kívüli tényezők, amelyek

²⁶ Más dekompozíciós eljárást is alkalmazhatunk, pl. GDP/Ledolgozott óra* Ledolgozott óra/Foglalkoztatottak* Foglalkoztatottak/Munkaképeskorúak* Munkaképeskorúak/Lakónépeség

hosszú távon magyarázzák a versenyképességet és gazdaságfejlesztési programokkal nehezen lehet hatni rájuk).

2. ábra. A területi egységek versenyképességének piramis-modellje

Forrás: Lengyel I., 2003

A piramis-modell nem határoz meg új kategóriákat, a gazdasági kibocsátásra, a munkatermelékenységre és a foglalkoztatottságra épül és a versenyképességet visszavezeti olyan alaptényezőkre, amelyek az említett kategóriák tartós és magas szintű növekedését idézik elő. Ily módon a piramis modell lehetővé teszi a régiók fenntartható fejlődésének meghatározását, az alap kategóriák a versenyképesség méréséhez, az alaptényezők és a sikeresség tényezői a regionális gazdaságfejlesztési stratégiák kidolgozásához adnak támpontot. Az alaptényezők ugyanakkor segítenek a régió fejlesztési prioritásainak a kidolgozásánál.

Az EU-ban először NUTS 2 szintű régiókra állítottak össze **versenyképességi mutatókat** 1998-ban²⁷. A mutatók összeállításánál főleg a vállalati versenyképességre ható tényezőket vették figyelembe (működési költségek, speciális tényezők elérhetősége, tőkeállomány, a know-how). A 2002-2003-ban végzett versenyképességi

²⁷ Lengyel I., 2003

vizsgálatok megpróbálták magyarázatot találni a régiók közötti gazdasági különbségekre és feltárni a sikeresség tényezőit. Alapmutatóként az egy lakosra jutó GDP-t alkalmazták, amelyet négy mutató szorzataként értelmeztek: munkatermelékenység, az egy foglalkoztatott által ledolgozott óra, a foglalkoztatottsági ráta és a munkaképes korú lakosság aránya. A régiók fejlettségbeli különbségét a tudás halmozódására vezették vissza, a tudásalapú gazdaság mutatóit helyezték előtérbe (csúcstechnológiai ágazatokban a foglalkoztatottak száma, tudományos és technológia-fejlesztési területeken foglalkoztatottak száma, tanulók száma, K+F kiadások, K+F tevékenységgel foglalkozók száma, az Európai Szabadalmi Hivatal által elfogadott szabadalmak száma).

Az Egyesült Királyságban 1998-ban jelent meg a Regionális Versenyképességi Mutatók²⁸ kiadvány és olyan statisztikai adatokat közölt, amelyek a regionális versenyképesség elemzésére alkalmasak. A regionális versenyképesség meghatározásánál a versenyképesség egységes értelmezéséből indultak ki (magas jövedelem és foglalkoztatottsági szint). Az általuk használt 41 mutató összeállításánál a versenyképesség alapvető kategóriát négy tényezőcsoportra vezették vissza: munkaerőpiac, oktatás, képzés, tőke, föld és infrastruktúra. A kiadványsorozatot 2003-ban Regionális Versenyképesség és Régiók Állapota elnevezésű kiadvánnyal folytatták, megmaradtak a korábbi jelentések mutatói és kiegészültek olyan mutatókkal, amelyek a régiók társadalmi helyzetét jellemzik. A mutatórendszerben szinte csak hagyományos mutatók jelennek meg (átfogó versenyképesség, a munkaerőpiaci jellemzők, hátrányos társadalmi helyzet, üzleti fejlődés, föld és infrastruktúra), a tudásalapú gazdaság jellemzői nem szerepelnek (Lengyel I., 2003).

Finnországban NUTS 4 szintű lokális térségekre végeztek versenyképességi vizsgálatokat. A versenyképességet úgy határozták meg, mint a régiók képessége olyan gazdasági tevékenységek kialakítására, amelyek az ott élők életszínvonalát növelik. A lokális versenyképességet négy tényezőcsoport (humán tőke, innovativitás, agglomeráció, elérhetőség) segítségével mérték, 15 mutatót alkalmazva.

A lokális és regionális versenyképességi vizsgálatok modelljei közül kiemelkedik Robert Huggins modellje, amely a mutatók közötti kölcsönhatásokat is figyelembe veszi. A modell kiemeli a benchmarking (régiók összehasonlítása) szerepét, mivel a régiók versenyképességének elemzése csak összehasonlításokkal lehet eredményes. Huggins háromszintű modellje együtt kezeli a versenyképesség input (vállalkozások

²⁸ Regional Competitiveness Indicators kiadványt a Department of Trade and Industry (DTI: Kereskedelmi és Ipari Minisztérium) jelentette meg az Office for National Statistics-al közösen

sűrűsége, tudásalapú cégek aránya, gazdasági aktivitás) és output (termelékenység, munkabérek, munkanélküliség) oldalát és lehetőséget nyújt egy összesített index kiszámításához (Lengyel I., 2003). A modellből hiányoznak a hagyományos versenyképességi mutatók, alapját a dinamikus agglomerációs előnyök képezik (tudásalapú vállalkozások).

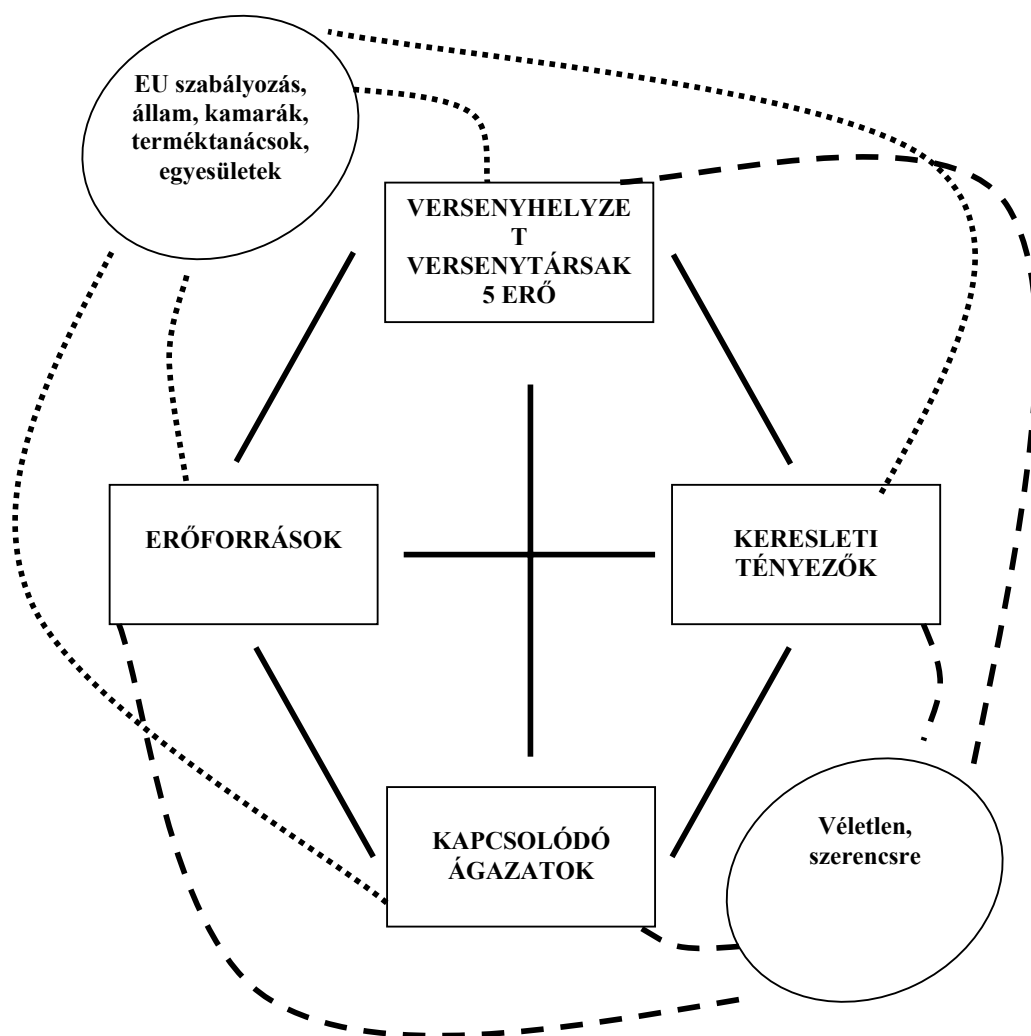
A regionális gazdaságfejlesztési stratégiák kidolgozásához **Porter versenyképességi modellje** is jól használható. Porter a 120 iparágra kiterjedő vizsgálatai eredményeiből arra a következtetésre jutott, hogy a nemzetgazdaságok versenyképességét a globális vállalatok lokális és regionális üzleti környezete határozza meg. A versenyképességet befolyásoló elemeket négy csoportba, az ún. „rombusz-modellbe” (diamond model) rendszerezte. A rombusz-modell a regionális versenyképesség alapmodelljének tekinthető, amely a versenyképesség növelési irányait is meghatározza a versenyképességi tényezők mellett. Porter modellje az alulról-felfelé szerveződő gazdaságfejlesztési stratégiai szemléletből indul ki és kiemeli a regionális klaszterek szerepét. Romániában még csak most kezdődött el a területi stratégiák készítésének eszköz- és módszertana, az alulról-felfelé szerveződő gazdaságfejlesztési stratégiák meghonosulása hosszú folyamatnak ígérkezik. Porter a versenyképességet inkább gazdaságpolitikai fogalomnak tartja (Lengyel I., 2000), a gazdasági növekedés alapkategóriájának pedig a termelékenységet tekinti, így a régió gazdaságfejlesztése a gazdasági szervezetek termelékenységének javításával érhető el. Egy régióban a termelékenységet és növekedési ütemét a makro-, a mikroökonómiai és a regionális környezet egyaránt befolyásolja.

Porter modellje a következő alapfeltevésekből indul ki (Lengyel I., 2000):

- A piaci verseny jellemzői eltérőek a különböző iparágakban, az előnyök forrásait a régióban iparáganként kell elkülöníteni
- A globális vállalatok tartós versenyelőnyeit az iparág térségi bázisának jellemzői befolyásolják
- A globális vállalatok tartós versenyelőnyüket csak innovációk sorozatával képesek megtartani

Az iparágak versenyképességét meghatározó mikroökonómiai üzleti környezet jellemzőit Porter négy csoportba rendszerezi. A modell alapján a versenyelőnyöket legjobban a regionális klaszterek képesek kihasználni az üzleti környezetben és így Lengyel I.(2000) szavait használva „...a globális verseny lényegében a régiók versenye, amelyek csak akkor lehetnek sikeresek, ha (verseny)stratégiát dolgoznak ki fejlesztési koncepciójuk megvalósítására”.

Porter modellje alapján egy régió gazdaságfejlesztésének célja a kulcsfontosságú iparág/klaszter versenyelőnyének javítása és a multiplikátor hatás eredményeként a többi iparág és a gazdaság fejlődése várható ettől a változástól. A tartós versenyelőnyök magas innovációs készséggel biztosíthatók és ez a lokális tudásbázisra alapozódik.

3. ábra. A Porter-féle rombuszmodell: a mikroökonómiai környezet

Forrás: Saját szerkesztés Porter nyomán

1.2. Agrármodellek régen és ma

Az agrármodelleket felépíthetjük a tulajdon, a birtokstruktúra, a termelés alapján. Az agrártermelés a nagyvilágban nagyon változatos képet mutat és Romány P. (2003) szavaival élve “A stájer falu a múlt században is más volt, mint a nagyalföldi, a francia más volt, mint a skandináv, sohasem volt- és sohasem lesz- azonos az agrártermelés Brazíliában és Kanadában...”. Ennek a gondolatnak alapján az agrármodellek is annyi-félék, ahány agrárpolitika, sőt, egy országon belül is létezhet többféle agrármodell. A félf feudális agrármodell, a kolhozmodell vagy a magyar agrármodell²⁹ már a múlté, helyüket újabb modellek váltják fel, miközben a falu, az agrárium szerepe társadalmunkban nem csökkent. Romániában a kolhozmodell maradandó nyomot hagyott, nemcsak az új modell birtokstruktúrájának kialakulását nehezítette, hanem negatívan befolyásolta az emberek érzelmvilágát és kihat a jelen önkéntes szövetkezéseire. A XXI. században megjelent farmermodell vagy a vállalkozói agrármodell a kapitalista gazdaságok modern agrármodelljeinek tekinthetők. A modellek kialakulásában a politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok egyaránt meghatározóak, a kormányzati célok az agrárgazdaság szintjén befolyásolják a kialakulási folyamatot.

Az agráriumot megközelíthetjük a termelés szemszögéből, amely szerint a mezőgazdaság csak kimondottan szántóföldi, kertészeti, gyepgazdálkodási és állattenyésztési tevékenységként fogható fel, vagy megközelíthetjük a környezetgazdálkodás oldaláról, amely a környezet szabályozott hasznosítását, fejlesztését, védelmét jelenti az ökológiai egyensúly fenntartásával. A megközelítés módja magában hordozza az agrármodell kiépítési lehetőségét, meghatározván egyúttal a mezőgazdaság funkcióit is. A termelés típusú megközelítése a mezőgazdaság iparszerű gazdálkodási modelljét adja, a környezetközpontú megközelítés pedig az új európai agrármodellt, amelynek funkciói a következőkben foglalhatók össze:

- termelési funkció (élelmiszer, egyéb nyersanyagok, energia)
- körzeti vagy tájfunekciók (népességmegtartás, szociális egyensúly, munkapiaci egyensúly, turizmus, kulturális értékek megóvása, biodiverzítás)
- földdel kapcsolatos kultúrfunkciók (tájfenntartás, földvédelem, kultúrtáj ápolása).

A fenntartható mezőgazdaság céljait a Brundtland (1978) tanulmány a következőkben rögzíti:

- értékes, szermaradványmentes, biztonságos élelmiszer előállítása
- a kultúrtáj ápolása, a biodiverzitás fenntartása
- a meg nem újítható energiaforrások takarékos felhasználása
- a környezetterhelés elkerülése, csökkentése
- a vidék kulturális értékeinek megőrzése
- munkalehetőség és megfelelő jövedelemszint biztosítása.

Mindezeknek a céloknak az együttes megközelítéséhez az eddigi iparszerű termelési mód nem megfelelő. Tehát új stratégiára, új rendszerekre van szükség a fenti célok elérése érdekében. A termelési funkciókat kiegészítő többi funkciók olyan „nem importálható közjavakat” hoznak létre, amelyek előállítása nem szabályozható a piac hagyományos eszközeivel. Egy többfunkciós rendszernek, amely képes hosszú távon a fenntartható fejlődést biztosítani, alkalmazkodnia kell a környezethez, a rendszer a környezet függvényében kialakítja azokat az alrendszereket, ahol a termőföldet különböző intenzitással művelik, a környezet veszélyeztetése nélkül. Ez a megoldás a rendszerek sokszínűségét eredményezi, amelyeket segíteni kell a továbbfejlődésben.

A többfunkciós mezőgazdaság modellje a fejlett Európa fenntartható fejlődésének egyetlen lehetséges útjának mutatkozik, ha az agrárium, a vidék érdekeit tartjuk szem előtt. A modell elterjedésének földhasználati, üzemi-vállalati szerkezetű alapja is létezik, hiszen az agrármodellek meghatározzák a birtokállomány összetételét, az üzemi-vállalati struktúrát, vagy fordítva, a meglévő birtokstruktúrák behatárolják a multifunkcionális modell alkalmazási lehetőségét.

Az üzemi-vállalati struktúrát vizsgálhatjuk a rendszer elemeinek a megközelítésével, jelen esetben a termőföld alapján. A gazdaságokat a következőképpen csoportosíthatjuk a termőterület alapján (Dobos K., 2000):

- Önálló termőterülettel nem rendelkező gazdaságok és termelők, elsősorban az állattenyésztés, esetleg a zöldség- és virágtermesztésben várható az elterjedésük, főleg jövedelemkiegészítő tevékenységként választhatják nem mezőgazdasági főfoglalkozású személyek, akik nem rendelkeznek saját mezőgazdasági területtel

²⁹ A magyar agrármodell jellegzetességének, amely a kolhoz modellből fejlődött ki, a nem korlátozott háztáji termelést, a mezőgazdaságon belül szervezett ipari tevékenységet, a vállalkozások támogatását tartották (Romány P., 2003)

- Házi- és hobbykertek, főleg önellátásra termelnek. Európa szinten magas számuk miatt a mezőgazdasági össztermelésnél fontos figyelembe venni a termelésüket, mivel ezek a gazdaságok a fölösleget értékesítik, tevékenységükkel pozitívan járulnak hozzá a nemzetgazdaság eredményeihez.
- Törpegazdaságok, kisméretű (1-2 hektáros) részmunkaidős vállalkozások, a termelők általában nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak, jövedelemkiegészítésként főleg intenzív kultúrák művelésére alkalmas gazdaságtípus
- Kisparaszti gazdaságok, szintén részmunkaidős gazdaságok, méretük 1 és 5 ha között változik, átmeneti gazdasági formának tekinthető gazdaságtípus, amely napjaink kihívásainak már nem felel meg. Intenzív kultúrák termesztése esetén átalakulhat főmunkaidős gazdasággá.
- Középparaszti gazdaságok, méretük 5 és 30 hektár között változik, főmunkaidős gazdaságtípus, földényben külső munkaerőt is foglalkoztató.
- Családi gazdaságok, elsősorban családi munkaerőt foglalkoztató gazdaságtípus. Fő jellemzője, hogy a család összes tagjának megfelelő jövedelmet képes biztosítani, mérete nagyon változó lehet a termelés jellemzőinek és az adottságok függvényében. Alapvetően árutermelésre szakosodott gazdaságok, amelyek napjainkban a jövedelemkockázat csökkentése érdekében tevékenységüket egyre inkább diverzifikálják.
- Középbirtokok, a családi gazdaságoknál nagyobb méretűek, a családi munkaerőn kívül bér munkások is résztvesznek a termelésben. A családi gazdaságoknál tőkeerősebbek, vezetésük magasabb szintű szakmai felkészülést igényel.
- Nagy- és óriásgazdaságok, korszerű, nagyméretű gazdaságok, amelyek pozitív hatással lehetnek adott ország gazdaságára, abban az esetben, ha a mezőgazdaság megfelelő szektorában (gabonatermesztés, állattenyésztés) és megfelelő számmal vannak jelen és a mezőgazdaság fenntartható fejlődésének elvei szerint működnek.

Adott mezőgazdaság állapotának feltárása érdekében a rendelkezésre álló adatokat rendszerezni kell, a rendszer fejlesztési koncepcióját bizonyos ismérvek alapján kell felépíteni, olyan új agrármodelleket létrehozni, vagy a meglévőket a helyzeteknek megfelelően adaptálni, amelyek a legjobban illeszkednek adott táj természeti, környezeti jellemzőihez.

Románia mezőgazdaságának a sajátosságait figyelembe véve a többfunkciós mezőgazdasági modell ígérkezik a fejlődés elfogadható útjának. A megfelelő fejlesztési stratégia kialakításához az agrárium komplex megközelítésére van szükség. A mezőgazdaság funkcióinak érvényesülnie kell a hatékony stratégia esetén, ezért meg kell ismerni, hogyan érvényesülnek ezek a funkciók, milyen a mezőgazdaság struktúrája, hogyan illeszkedik be a regionális, globális gazdaságba.

A stratégiának tartalmaznia kell az agrárrendszer felépítését, az elemek közötti kölcsönhatások összességét, az agrármodell alapvető céljainak meghatározásával. Ez nemcsak a hatékony méretű birtokstruktúráról szól, mint Romány P. (2002) is írja: “a nagyüzem-kisüzem XIX. századi “hitvitája” helyett a piacképes, a gazdasági versenyben helytállni tudó mezőgazdaság létezése a tét”, amelyet az adottságoknak megfelelően kell kialakítani.

1.3. Agrárstruktúrák az Európai Unióban

1.3.1. A Közös Agrárpolitika eredményei

Az Európai Unió agrárpolitikájának az elveit a Közös Agrárpolitika (CAP- Common Agricultural Policy) tartalmazza, melynek alapjait 1957-ben a Római Szerződésben fektették le. A Közös Agrárpolitika létrejöttkor az elsődleges célok között a mezőgazdasági termelékenység növelése, a termelési tényezők optimális felhasználása, az agrárpiaconk stabilizációja, az élelmiszerellátás biztonsága és méltányos fogyasztói árak szerepeltek. Ezeknek a céloknak az eléréséhez a piacbefolyásolási eszközök leghatékonyabb és legmegfelelőbb kombinációjára volt szükség, amelyek a következő alapelvekre épültek:

- Egységes piac létrehozása, amely a mezőgazdasági termékek szabad forgalmát jelentette a tagországok között
- Közösségi preferenciális rendszer, amely alapján a lakosság élelmiszerellátásában a közösségi tagállamok termékei elsőbbséget élveznek és minden tagállam a saját mezőgazdasági termékeit részesíti előnyben
- Pénzügyi szolidaritás elve, amely alapján a tagállamoknak közösen kell elviselniük a közös agrárpolitika költségeit, amely költségek az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapból és az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból kerülnek kifizetésre

A KAP kezdeti intézkedései a biztonságos élelmiszerellátást, a termelés növekedését, a földpiac élénkítését, a mezőgazdasági termelők társulását, a hatékony üzemszerkezet kialakítását célozták. Nagyméretű beruházások, magas szintű támogatások, tudományos-technikai újítások bevezetésére került sor a termelékenység növelése, a mezőgazdasági termelők ösztönzése érdekében. A Közös Agrárpolitika a kezdetektől napjainkig bizonyos fejlődésen, változásokon ment keresztül, az évek folyamán változtak a súlypontok, az eszközök különböző kombinációjával próbálkoztak az agrárszakemberek, de napjainkban sem lehet azt állítani, hogy a Közös Agrárpolitika megfelelően, hatékonyan érvényre tudja juttatni és elérni céljait.

A Közös Agrárpolitika történetében az **első szakasz (1958-1970)** 12 évig tartott. Ebben az időszakban az Európai Unió tagországainak az agrárpolitikai céljait a következőképpen foglalhatjuk össze: a tagországok élelmiszerellátásának biztosítása, a mezőgazdaságban dolgozók méltányos jövedelemhez való juttatása, a mezőgazdasági termelékenység növelése, agrárpiacok védelme, agrárpiaci árak stabilizálása, méltányos fogyasztói árak kialakítása.

Ezeket a célokat a tagországok piacszabályozó eszközökkel próbálták megvalósítani. Ennek érdekében a világpiaci árat többszörösen meghaladó stabil árrendszert alakítottak ki a mezőgazdasági termékek körében (irányár, intervenciós ár, küszöbár). A belső piacot magas védővámokkal, lefölözéssel próbálták megvédeni. A túltermelés elkerülése érdekében az államok felvásárlási kötelezettséget vállaltak, ezen kívül kiegészítő jellegű tárolási, kompenzációs, termelői támogatásban is részesültek a mezőgazdasági termelők.

A Közös Agrárpolitika részben sikeresnek bizonyult, biztonságos volt az élelmiszerellátás, nőtt a termelékenység, nőtt a mezőgazdasági termelők jövedelme. Viszont bekövetkezett a termelés nagyfokú növekedése, a megtermelt termékmennyiség többszörösen meghaladta az önellátás szintjét. A kormányzatok intervenciós intézkedései következtében nagy mennyiségű gabona-, marhahús, cukorkészletek halmozódtak fel. Ezeket a termékeket a világpiaci alacsony árak miatt csak nagyon magas állami támogatásokkal lehetett a világpiacon értékesíteni. Nyilvánvalóvá vált, hogy az agrárpolitikai eszközökön módosítani kell, a hangsúlyt át kell helyezni más pontokra, újra kell értékelni az egész mezőgazdaságot. A problémák feloldására fogalmazódott meg a "Memorandum a mezőgazdaság reformjáról" című nyilatkozat, amelyet a Bizottság 1968 decemberében adott ki és amelyet **Mansholt³⁰-tervnek** neveztek el. A terv modern termelési egységek létrehozására fektette a hangsúlyt, olyan

³⁰ Sicco S. Mansholt holland politikus, az Európai Bizottság elnöke 1972-ben

intézkedéseket tartalmazott, amelyek alkalmazásával 5 millió fő szabadult volna fel a mezőgazdaságból. A területek összevonásával megvalósulhattak volna az elképzelt 80-120 hektáros növénytermesztési- és a 40-60 db. fejőstehénnel, 150-200 db. hústermelő szarvasmarha-állománnyal, 450-600 db. sertés-állománnyal rendelkező állattenyésztési gazdaságok. A területösszevonással járó termelésnövekedés által az előzetes becslések alapján 5 millió hektárral csökkent volna a mezőgazdasági terület, a szarvasmarha-állomány pedig 3 millióval. A terv tiltakozást váltott ki, az elképzelésekre nem léteztek komoly gazdasági számítások és a tagországok aggódtak a reform következményei miatt. Ezért a terv nem került megvalósításra, de hatására erősödött a strukturális megközelítés. A strukturális politika finanszírozása már 1962-től – az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (rövidítve EMOGA) létrehozásával – részlegesen a közösségi alapokból történt. Az EMOGA 1964-ben két szekcióra bomlott, az Orientációs Osztály finanszírozta a strukturális politikát, a határozatok alapján az Alap egyharmadát lehetett a mezőgazdaságban fellépő strukturális problémák megoldására fordítani. Kezdetben ezt az alapot egyedi programok finanszírozására fordították, így nem sikerült a megfelelő koncentráció. A Mansholt-terv részleges bevezetésére került sor, amikor 1972-ben bevezettek egy törvénycsomagot, amely a strukturális politika három társadalmi-, gazdasági-és kulturális irányelvét tartalmazta. A három irányelv³¹ alkalmazásának eredményei elmaradtak az elvárt strukturális reformoktól. A 72/159-es irányelv meghatározta a “fejlődésre képes modern gazdaság” ismérveit. A 72/160-as irányelv alkalmazásával felszabaduló területeket a gazdák rendelkezésére bocsátották, a gazdák hiteleihez³² garanciát biztosítottak, támogatták a kamatokat. A Mansholt-féle miniterv sikeresnek bizonyult főleg Hollandiában, Belgiumban, Nagy-Britanniában, Németországban és Dániában, ahol a gazdaságok 20%-a vett részt a fejlesztési programban. Az EU tagországaiban 1972-1985 között 230.000 fejlesztési projektet vezettek be (Lapusan, A. 2002). Franciaországban a rendszer nem működött elég hatékonyan, rövid időn belül felhagytak a kamattámogatással, a fejlesztési projektek kidolgozásához nem működött megfelelően az információáramlás. Az idős gazdák ösztönzése, a termelés felhagyására, nem vezetett nagy változásokhoz, 1975-1985 között a közösségi költségvetés 7.190 nyugdíjast finanszírozott a program keretén belül.

A strukturális politika intézkedései nem vezettek megfelelő eredményekhez, újabb intézkedéscsomag bevezetésére került sor a KAP fejlődésének **második**

³¹ A 72/159-es irányelv a gazdaságok modernizálásáról, a 72/160-as irányelv a korai nyugdíjazásról és a 72/161-es irányelv a mezőgazdasági termelők informálásáról, képzéséről és átképzéséről

szakaszában (1980-1992): befagyasztották az intézményi árakat, területpihentetési programot vezettek be, bekövetkezett a mezőgazdasági termelés finanszírozási reformja. Az Egységes Okmány elfogadása 1987-ben megnevesíti a közösségi politikák között a regionális politikát és kiegészíti a Római Szerződést a gazdasági és szociális kohézióról³³ szóló címmel. A Strukturális Alapok reformjára került sor 1989 után, a **Delors³⁴ I költségvetési reformcsomag** elfogadásával, amely a közösségi költségvetés csökkentését, a negyedik költségvetési forrás³⁵ bevezetését valósította meg. Az ekkor már létező közösségi alapok, az Európai Szociális Alap (angol nyelvű rövidítése: ESF-1960), az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (angol nyelvű rövidítése: EAGGF-1962), az Európai Regionális Fejlesztési Alap (angol nyelvű rövidítése: ERDF-1975) a vidékfejlesztésre, a vidéki térségek tevékenységének diverzifikálására, az infrastruktúra modernizálására koncentráltak. A korrekciós lépések nem hozták el a mezőgazdaságban elvárt eredményt, egyre inkább felszínre kerültek a belső -tagországok közötti- és külső (WTO³⁶ – liberalizált agrárpiacot követelt) konfliktusok.

Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a problémák orvoslására a Közös Agrárpolitika alapvető reformjára van szükség. A Bizottság a **MacSharry féle reformcsomag** bevezetéséről döntött (**harmadik szakasz: 1992-1999**), amely alapján különválasztották az ár- és jövedelempolitikát. Csökkentették az ártámogatást, növelték a közvetlen jövedelem-támogatásokat. A főbb intézkedések összefoglalása:

- Gabonapiac szabályozása – megpróbálták a gabonaárakat a világpiaci árakhoz közelíteni
- Eltörölték a fehérjenövények és olajos magvúak garantált árait
- Termelési kvótákat vezettek be azokra a termékekre, amelyekből a túltermelés veszélye állt fenn
- Közvetlen termelői támogatások biztosítása
- A kistermelők mentesítése a termeléskorlátozás alól
- A termelés extenzifikálása (területpihentetés, erdősítési programok, extenzív növénytermesztés)

³² föld- és állatvásárlásra is

³³ 130/a és 130/e cikkely

³⁴ Jacques Delors, francia politikus, az Európai Bizottság elnöke 1985-1995 között

³⁵ A "negyedik forrás" a tagországok éves bruttó nemzeti összterméke (GNP) alapján kerül meghatározásra

³⁶ Kereskedelmi Világszervezet

- A természeti környezet megőrzését célzó programok bevezetése (cél, hogy a mezőgazdasági termelés összhangban legyen a környezetvédelemmel, megvalósuljon a fenntartható fejlődés)
- Birtokkoncentrációt elősegítő intézkedések bevezetése (előnyudíjazás, fiatal gazdák segítése)

A MacSharry reformcsomag radikális változásokat hozott, úgy a piacpolitika, mint a mezőgazdaság strukturális politikája terén. A strukturális politika viszont már más színeket öltött, hangsúlyt helyezvén a regionális különbségek leküzdésére, a hátrányos helyzetű térségekre, a kistermelőkre, a környezetvédelemre. A regionális és strukturális politika ebben az időszakban új jogi keretet kapott a **Delors II. csomag**³⁷ révén, amelyet 1992-ben terjesztettek elő és 1993-ban vezettek be. Ez az intézkedéscsomag még nagyobb hangsúlyt fektet az hátrányos helyzetű térségekre, a Strukturális Alapok kibővült a Halászati Pénzügyi Alappal (angol nyelvű rövidítése: FIFG-1993).

A mezőgazdasági túltermelést viszont nem lehetett megállítani, a támogatási rendszer bonyolult és túl költséges maradt. A berlini csúcsértekezleten, 1999-ben fogadták el az AGENDA 2000 dokumentumot (**negyedik szakasz: 2000-2003**), amely az új Közös Agrárpolitika elképzeléseit és irányelveit tartalmazta. Az új közös agrárpolitika már nemcsak az agrártermelést, hanem a vidéket is középpontba helyezte. A reform főbb intézkedései a következők voltak (Halmai P., 2002):

- Az intervenciók árak újabb csökkentése, a versenyképesség növelése
- A termelők megfelelő életszínvonalának a biztosítása, növekedtek a közvetlen jövedelemtámogatások, egyre jobban elvált a támogatás a termeléstől
- A tagországok kereskedelmi pozíciójának a növelése
- Fokozott jelentőség a fogyasztóvédelemre és a környezetvédelemre
- A Közös Agrárpolitika második pilléréként megjelent a vidékfejlesztés, amelynek célja egy multifunkcionális mezőgazdaság kialakítása az Európai Unióban
- A szabályozás intézményi rendszerének egyszerűsítése, a bürokrácia csökkentése

Az Agenda 2000 új keretet teremtett a strukturális és regionális politikáknak, amelyek célja a segélyek hátrányos helyzetű térségekbe való koncentrálása, célirányos, decentralizált finanszírozás és magas fokú környezetvédelem. A KAP új intézkedései

hozzájárultak a strukturális és regionális politikák közeledéséhez, mivel a regionális különbségek alapjába véve strukturális vonatkozásúak, az elmaradt térségekben pedig a mezőgazdaságnak magas a hozzáadott értékekhez való hozzájárulása, magas a mezőgazdaságban dolgozók aránya az aktív lakosságon belül.

Az Agenda 2000-t újabb reform követte, melyet 2003-ban fogadták el a tagállamok **(ötödik szakasz 2003-2005)**. A mezőgazdasági támogatások nagy része függetlenedett a termeléstől, korlátozottan még mindig lehet bizonyos támogatásokat a termelés mértékéhez kötni. A támogatásokhoz való hozzájutás feltétele közegészségügyi, állat-egészségügyi, környezetvédelmi és állattartási szabályok betartása, a jó mezőgazdasági gyakorlatnak megfelelő gazdálkodás (keresztmegfelelés). Az új reform értelmében a nagyobb termelőknek kisebb közvetlen támogatás jut (moduláció), így több pénz jut környezetvédelemre, minőségi állattartásra. Bevezettek egy pénzügyi fegyelmi mechanizmust.

Napjainkban a KAP az élelmiszerbiztonságra, környezetvédelemre, a vidéki táj megőrzésére, a biodiverzitásra, állattartásra helyezi a hangsúlyt, a legújabb reform 2008-2009-re várható, egyre inkább figyelve a külső kereskedelmi megkorlátozásokra.

A dohai fordulón³⁸ az EU felvállalta, hogy 2013-ig minden exporttámogatást töröl. A 2004-es és 2007-es bővítés 70%-al megnövelte az EU-ban a mezőgazdaságban dolgozók számát. Ez nagy kihívás a KAP-nak. A csatlakozó országok üzemstruktúrája nagyon heterogén, magas a mezőgazdaságban dolgozók aránya az aktív lakosságon belül, magas az önálló gazdaságok száma. Ezek a tények a mezőgazdaság, a vidék újfajta megközelítését követelik meg.

1.3.2. A mezőgazdaság üzemi és szervezési struktúrái az Európai Unióban

Az Európai Unió mezőgazdasági üzemstruktúrája nagyon színes képet mutat, a sokszínűség a tagországok számának növekedésével egyre nő. A jelenlegi helyzet több tízéves fejlődés, az alkalmazott közösségi agrárpolitika intézkedéseinek az eredményeképpen alakult ki. Nyugat-Európában az életképes üzemek, családi gazdaságok 1950-1980 között alakultak ki, gyökeres strukturális változásokat idézván elő. Az egészen kicsi gazdaságok ez alatt az idő alatt eltűntek, kialakultak a közepes

³⁷ A csomag egyik jellemzője a méltányosabb teherelosztás a tagországok között

³⁸ A WTO által 2001 novemberében a katarai fővárosban, Dohában tartott negyedik miniszteri konferenciát követte 2002 januárjában a Dohai Forduló, amelynek főbb témái (Kiss J., 2004) az ipari vámok további lebontása, agrárkereskedelem, szolgáltatás-kereskedelem, környezetvédelem és kereskedelem, fenntartható fejlődés és kereskedelem, versenyszabályok és kereskedelem, tőkeáramlás, eladósodottság és kereskedelem, technológia-transzfer és kereskedelem voltak

méretűek. A nyugat-európai mezőgazdaság fejlődésében A. Lăpușan (2002) szerint négy korszakot határolhatunk el:

- A II. világháború utáni kezdeti szakasz- a kis méretű, életképtelen gazdaságok, a finanszírozás hiánya, fejlődési nehézségek jellemezték ezt a korszakot.
- Az Európai Közösség kialakulásának szakasza- megteremtődtek a jogi és intézményi feltételek a gazdasági integráció, a modernizáció megvalósítására, lecsökkent a kiscgazdaságok száma. Ebben az időszakban a területek 70%-a 10 hektár fölötti nagyságú volt a nyugat-európai országokban. A gazdaságok növekedését behatárolták a piacok, az életképes üzemnagyság országonként és tevékenységi területenként változott. Németországban és Franciaországban a 20-25 hektáros gazdaságok életképteleneknek bizonyultak és lassan lecsökkent a számuk.
- A KAP mezőgazdasági reformjának, az agrárstruktúra javításának korszaka 1970-1980 között- ebben az időszakban megtörtént a tulajdonkoncentráció a mezőgazdaságban, a szerkezeti változásokat szociális intézkedésekkel kompenzálták. Az alkalmazott intézkedések eredményeképpen 30 év alatt Nyugat-Európában átlagosan 50%-al (Lăpușan, A. 2002) csökkent a gazdaságok száma.³⁹
- A 90-es évek mezőgazdasági reformjának szakasza - új európai mezőgazdasági modell alakult ki ebben az időszakban. A gazdaságok számának, a vidéki lakosságnak a gyors csökkenése a rurális térségeknek fenyegetést jelentett. Az ökológiai egyensúly stabilizálása érdekében a strukturális politika a kistermelőkre nagyobb figyelmet kezdett fordítani, olyan komplex strukturális politikai eszközöket alkalmaztak, amelyek a lehető legkisebb zavart kelthették adott ország nemzetgazdaságában.

A mezőgazdaság multifunkcionális jellegére helyeződött a hangsúly, amely Romány P. (2002) szerint az agrártársadalom igényeiből következett és a falvak gyarapodásának forrását jelenti. Az Agenda 2000 bevezetésével a vidék integrált fejlesztési koncepciója szorosan összekapcsolta a mezőgazdaságot a nemzetgazdaság többi ágazatával, kiemelve a tevékenységek diverzifikációjának lehetőségét, a táj védelmét, a kultúra, a hagyomány szerepét. Az új európai mezőgazdasági modell napjaink realitásából indult ki és a fő célkitűzései között nemcsak egy versenyképes

³⁹ Franciaországban 32%-al, Nyugat-Németországban 57%-al, Olaszországban 85%-al, Dániában 19%-al, Nagy-Britanniában 24%-al csökkent a gazdaságok száma

mezőgazdaság kialakítása állt, hanem a versenyképesség fokozásával a termelők jövedelmének stabilizálása a liberalizált piac körülményei között oly módon, hogy a vidéki táj tökéletes szépségében, ökológiai egyensúlyában átadódjon a következő generációknak.

Napjainkban az Európai Unióban a családi gazdaságok dominálnak, amelyek fő munkaerő-forrása a család. A családi gazdaságok mérete országonként és tevékenységi területenként változó, függ az adott ország tőkeerősségétől, a mezőgazdasági piac jellemzőitől.

A piaccal való egyre szorosabb kapcsolat, a vertikális és horizontális integrációk egyre nagyobb méretű elterjedése pozitív hatással van a családi gazdaságok jövedelmére, amelyek jótékony hatása vitathatatlan a mezőgazdaság fenntartható fejlődése érdekében.

Az Európai Unióban sikerült ezeknek a családi gazdaságoknak a modern élelmiszeripari rendszerekbe beintegrálódniuk, a KAP reformjának következtében sikerült a piac körülményeihez igazodniuk. A közepes méretű családi gazdaságok mellett megerősödtek, létrejöttek az úgynevezett „professzionális gazdaságok” (Zahiu, L., 2006) és a nagyobb méretű gazdaságok száma is megnőtt. A nyugat-európai országokban a családi gazdaságok mérete stabilizálódni látszik, a növekedési ütem lelassult, a piaci igényekhez való igazodás érdekében nagyobb hangsúly tevődik a tevékenységek diverzifikációjára, a vertikális és horizontális kapcsolatok erősítésére, mint a növekedésre. Az EU 15 országainak a mezőgazdasági struktúrája a struktúrapolitika eszközeinek sokszínűségét jelzi, az alapelvek betartása mellett. Az EU 15-ben 1995-2000 között 488 ezer gazdaságot számoltak fel, az 50 hektáros gazdaságok száma ebben az időszakban 17,6 ezerrel nőtt meg.

1.táblázat A gazdaságok számának változása a használt terület méretének alapján az EU 15-ben

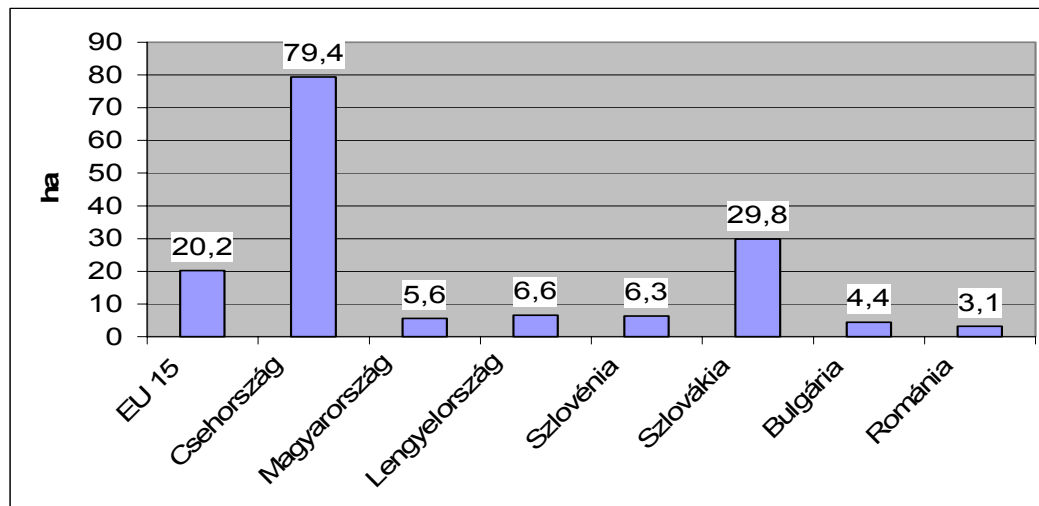
Méretkategória	1995 (ezer gazdaság)	2000 (ezer gazdaság)	2000-ben (%-ban)
0-5 ha	4.139,6	3.803,3	57,6
5-10 ha	960,3	834,3	12,3
10-20 ha	782,0	691,3	10,2
20-50 ha	848,4	738,4	10,9
50 ha fölött	858,7	603,4	8,9
Összesen	7.370,0	6.770,8	100,0

Forrás: Zahiu, L.: Agricultura Uniunii Europene sub impactul Politicii Agricole Comune, 2006

Az 50 ha fölötti gazdaságok száma 2000-ben hangsúlyozottabban növekedett Belgiumban, Görögországban, Írországon, Hollandiában, Finnországban, Portugáliában, enyhén csökkent Franciaországban. Ennek a tendenciának az okai részben az agrárpolitikai intézkedésekben (a kisméretű gazdaságok eltűnésének a mérséklése), részben a piac hatásaiban keresendők, hiszen a piaci körülményeknek csak a versenyképes, megfelelő méretű gazdaságok tudtak megfelelni.

Az EU 15-ben 2000 után tovább csökkent a kisgazdaságok száma a nagyobb gazdaságok javára, 2005-ben 5843,05 ezer gazdaság létezett, amelynek 54,6%-a 5 ha alatti, 23,5%-a 5-20 ha közötti, 11,25%-a 20-50 ha közötti és 10,5%-a 50 ha fölötti nagyságú volt. Az EU 15-ben 1950-től az átlagos területnagyság 9,53-ról 20,2 hektárra növekedett⁴⁰, vagyis megkétszereződött. A legkisebb átlagterület-nagysággal Görögország és Olaszország (4,8-6 ha), míg a legnagyobbal Nagy-Britannia (55,4 ha) rendelkezik, ettől függetlenül mindegyik EU-s országban kialakultak az életképes gazdaságok a sajátosságoknak megfelelően.

Az EU 25-ben a 2004-ben csatlakozott országokkal az átlagterület nagysága 15,8 ha-ra csökkent. Az EU 10 országai között is nagy különbségek vannak az átlagos területnagyságban, 10 ha alatti átlagterülettel Ciprus, Magyarország, Lettország, Litvánia, Málta, Lengyelország, Szlovénia rendelkezik.

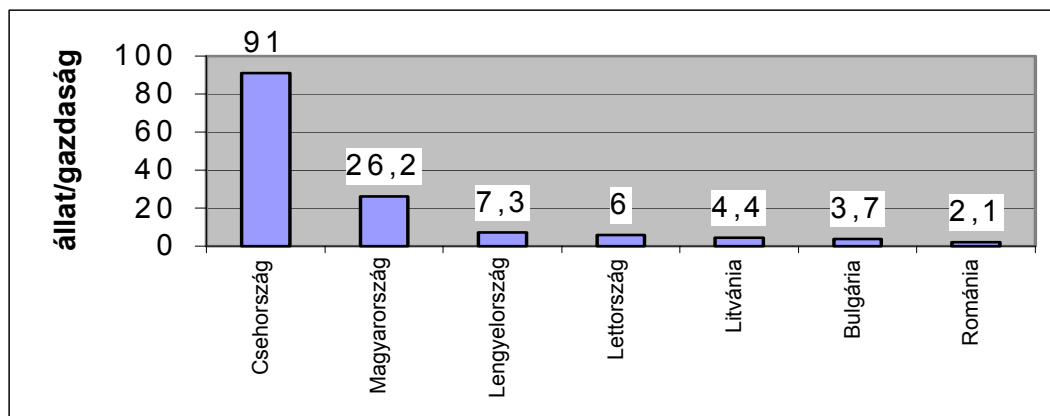
4. ábra. Az átlagos területnagyság az EU 15-ben és néhány közép-kelet európai országban

Forrás: Agriculture in the European Union - Statistical and economic information 2006, http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/table_en/index.htm

⁴⁰ Az EU 15-ben az átlagos területnagyság országonként a számú mellékletben látható

A gazdaságok növekedését a természeti adottságokon kívül (földellátottság, tagoltság) a földpiac, a jogi- és intézményi háttér is befolyásolja. A föld ára és a bérleti viszonyok változóak az EU országában. Míg Franciaországban 3.300-3.600 euróba kerül egy hektár termőföld, addig Hollandiában a föld ára 30.000 euró/hektár.

Az állattenyésztéssel foglalkozó gazdaságok száma is csökkent az üzemszerkezeti átalakulásokkal párhuzamosan, miközben nőtt az egy gazdaságra jutó átlagos állatlétszám. Az EU 15-ben egyes tagországban 80 szarvasmarha jut átlagban egy gazdaságra és egyik tagországban sem kisebb 15-nél ez az érték. A fejőstehenek száma 15 (Portugália) és 75 (Dánia) között változik. A sertéstelepek legnagyobb átlagnagyságával Dánia és Hollandia rendelkezik, ahol 1.000 db.-nál nagyobb az átlagos állatlétszám. Dániában egy átlagos gazdaság mérete 48 ha, 90 szarvasmarha, 75 fejőstehén, 1.166 sertés. A 2004 után csatlakozott országok közül Csehországban a legmagasabb az átlagos állatlétszám (91 állat/gazdaság), a legalacsonyabb viszont Bulgáriában (3,7 állat/gazdaság) és Romániában (2,1 állat/gazdaság).

5. ábra. Néhány Közép-Kelet Európai ország átlagos állatállománya

Forrás Agriculture in the European Union - Statistical and economic information 2006,
http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/table_en/index.htm

A gazdaságok száma 1960- 2003 között 196 ezerről 48,6 ezerre, vagyis negyedére csökkent. A tipikus dán gazdaságok általában 50-100 ha közötti nagyságúak, a 30 ha alatti gazdaságok „hobby gazdaságok”-nak tekinthetők, a 30 ha fölöttiek pedig „professzionális gazdaságoknak”. A kialakult üzemstruktúra részben a 2,6 millió hektár mezőgazdasági területnek köszönhető, az alacsony földellátottság a földterület hatékonyabb kihasználására ösztönöz. A dán jogi szabályozás igyekszik

megakadályozni a túlzott földkoncentrációt, a maximális méretet 300 ha-ra állapítva meg és sajátos szabályokat alkalmazván az üzemstruktúra kialakítására.⁴¹ Dániát gyakran emlegetik példaként, mint a gazdasági szerkezetváltás tökéletes megvalósítójának, a szövetkezeti összefogás példaképének (Romány P., 2002).

Ezzel szemben Franciaországban, ahol szintén lecsökkent 1955-2003 között a gazdaságok száma 2198,1 ezerről 614 ezerre, az átlagos területnagyság 45 hektár/gazdaság. Az 1998-as mezőgazdasági felmérés alapján elkészített tipizálása a mezőgazdasági üzemeknek Zahiu, L. (2006) munkája alapján a következő üzemtípusokat különítette el:

- Ipari gazdaságok: ahol „precíziós mezőgazdaságot” alkalmaznak és főleg a gabonatermesztésben és az állattenyésztési szektorban terjedtek el. Átlagos méretük 120 ha, versenyképességük magas szintű.
- Kis vagy közepes méretű családi gazdaságok: 10-50 hektár közötti átlagos mérettel, általában a városok közelében helyezkednek el és zöldség-, gyümölcs, friss tej termelésére szakosodtak.
- Ökológiai gazdálkodást folytató gazdaságok: általában kis méretűek (10 ha alatt), a közösségi és nemzeti támogatások következtében az átlagos méretük és számuk várhatóan növekedni fog. Bor, tejtermékek, baromfihús termelésére szakosodnak, a piac elvárásainak függvényében.
- „Hobby” típusú gazdaságok: általában az ipari vagy turisztikai zónákban helyezkednek el, Franciaország termelésének 5%-t képviselik

Hollandiában az átlagos gazdaságnagyság 23,5 ha, a gazdaságok többségének a mérete 20-50 ha között változik. A mezőgazdaságra a termelés nagyfokú intenzitása a jellemző, különösen a kertészeti termékek előállításában, az állattenyésztésben. A gazdaságokat magas specializáció jellemzi, de nemzetgazdasági szinten diverzifikált a mezőgazdasági termelés. Olaszországban a családi gazdaságok dominálnak, a gazdaságok átlagmérete 6,7 ha.

⁴¹ Dániában a mezőgazdasági törvény alapján az 50 ha-nál nagyobb területen gazdálkodók kötelesek ott lakni, ahol a gazdaság található, az 50 ha-nál nagyobb területeket csak mezőgazdasági szakképesítéssel és „zöld igazolvánnyal” rendelkezőknek lehet eladni, a gazdák nem hagyhatják gyerekeikre a gazdaságot, de ezek megvásárolhatják a szülőtől

2.táblázat. A gazdaságok száma a területnagyság alapján 2005-ben (ezer gazdaság)

Ország	Átlagméret (ha/gazdaság)	0-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	50 fölött	Összesen
Csehország	79,4	22,4	4,7	4,4	4,4	6,4	42,3
Észtország	21,6	12,6	5,6	4,4	3,0	2,3	27,7
Ciprus	3,5	39,4	3,1	1,5	0,8	0,4	45,2
Lettország	11,8	60,9	30,4	22,3	10,8	4,4	128,7
Litvánia	9,2	129,9	65,9	36,3	15,0	5,9	252,9
Magyarország	5,6	641,2	29,0	19,0	14,0	1,7	714,8
Málta	1,0	10,8	0,2	0	0	0	11,1
Lengyelország	6,6	1750,2	370,2	237,9	96,8	20,7	2476,5
Szlovénia	6,3	45,8	19,8	8,8	2,4	0,3	77,2
Szlovákia	29,8	61,7	1,9	1,2	1,1	2,6	68,5
Románia	3,1	4205,1	218,9	37,4	9,5	14,1	4484,9

Forrás: Agriculture in the European Union- Statistical and economic information 2006

A gazdaságok 77%-a (1686 ezer gazdaság) 5 ha alatti nagyságú, az összes mezőgazdasági terület 18,7%-t művelik, míg az 50 ha fölötti gazdaságok (36,5 ezer) a területek 36,7%-t. A 2004 után csatlakozott országokban az 5 ha alatti gazdaságok vannak túlsúlyban. A legnagyobb átlagterülettel Csehország és Szlovákia rendelkezik, majd sorrendben Észtország következik. A 10 tagállamban összesen 3844,9 ezer gazdaság működik, kevesebb, mint amennyi Romániában található (4.484,9 ezer).

1.3.3. Az EU mezőgazdasági üzemeinek tipológiája

Az Európai Unióban a gazdaságok legkülönbözőbb típusaival és sokaságával találkozunk a területek és a termelés intenzitása szempontjából, ezért rendszerezésre, tipizálásra van szükség, amely a tesztüzemi rendszer segítségével valósul meg. A tesztüzemi rendszer létrehozásának jogi alapját a 75/1965/EK (Európai Közösség) Tanácsi Rendelete teremtette meg. Ez a rendelet nemsokára kibővült a 2237/1977/EK Tanácsi Határozattal, amely az információk gyűjtésének metodológiáját szabályozza. A 377/1985/EGK (Európai Gazdasági Közösség) Határozat a közösségi tipológiáról 2001-ben kibővült a 1837/2001/EU-s szabállyal.

A tesztüzemi adatok segítségével összehasonlítható a régiók, mezőgazdasági tájörzetek mezőgazdasági tevékenysége, az üzemcélok megállapítása érdekében vertikális és horizontális ágazati elemzések végezhetők. Az adatok ugyanakkor felhasználhatók agrárpiaci, versenyképességi elemzésekre is. Mivel az adatgyűjtés célja, hogy az üzemekre vonatkozó összes lényeges információ megtalálható legyen az

adatbázisban, hogy ezek segítségével gazdasági számításokat lehessen elvégezni, ezért a tesztüzemi adatgyűjtés a következő főbb témaköröket foglalja magába (Kovács et al.,1998):

- A gazdaságok azonosító- és alapadatai
- Földterületi adatok
- Munkaerő-állomány adatai
- Befektetett eszközök adatai
- Állatállomány, készletek adatai és változásai
- Vetésterületek, átlaghozamok, átlagárak
- Előállított termékek belső felhasználása
- Mérlegadatok
- Eredménykimutatás adatai
- Ágazati költség-és eredményelszámolás

A tesztüzemi rendszerbe való belépés önkéntes minden EU-s és csatlakozás előtt álló országban. A rendszerbe való belépés egyik feltétele, hogy a mezőgazdaság a fő megélhetési forrása legyen a célcsoportnak, ezért azok az üzemek kerülhetnek be a tesztüzemi rendszerbe, ahol az operatív irányítást olyan személy végzi, aki legalább 1 éves munkaerőegységet⁴² dolgozik ezen a területen és a fő tevékenysége a mezőgazdasági termékek piacra való termelése.

A hálózatba való belépés egy másik feltétele a gazdaságilag életképes üzemméret, amelyet az EU a mezőgazdasági üzemek **potenciális jövedelemtermelő kapacitása** alapján határoz meg, és amely értéke országonként változó. Az ökonómiai üzemméretet a Standard Fedezeti Hozzájárulás (Marja Brută Standard - MBS) segítségével határozzák meg egy előírt metodika alapján, a számításokhoz szükséges etalont a tesztüzemi eredmények alapján minden ország központilag állapítja meg. A SFH tulajdonképpen a mezőgazdasági termelőtevékenységek egységnyi méretére (1 hektár, 1 állat) meghatározott normatív fedezeti hozzájárulás (Fedezeti Hozzájárulás = Termelési érték - Közvetlen költségek).

⁴² Egy munkaerőegység olyan személy munkaerő ráfordításának felel meg, aki egy egész éven át teljes munkaidőben végez mezőgazdasági tevékenységet (1ÉME=1800 munkaóra)

3. táblázat. Alsó mérethatár és a lefedettség mértéke EU 15 országaiban

Tagország	Alsó mérethatár (EUME)	Üzemszám (%)	SFH (%)	Mg.-i terület (%)	Foglalkoztatottak (%)
Ausztria	8	41,9	86,8	62,1	64,2
Belgium	12	67,5	96,8	93,5	88,7
Dánia	4	79,4	99,7	99,2	98,5
Egyesült Királyság Anglia,Skócia,Wales,É.-Írország	8 4	81,2 -	98,2 -	88,2 -	81,5 -
Finnország	8	65,2	94,4	84,6	83,3
Franciaország	8	65,5	97,5	95,3	89,2
Görögország	2	64,7	94,3	91,7	88,9
Hollandia	16	77,9	97,7	94,1	91,9
Irország	2	87,9	99,3	96,4	92,6
Luxemburg	8	69,5	97,2	94,9	86,9
Németország	8	56,8	96,2	93,3	84,6
Olaszország	2	53,7	94,6	90,8	79,8
Portugália	1	78,6	96,6	95,7	86,7
Spanyolország	2	64,3	98,6	86,6	95,1
Svédország	8	47,4	93,3	83,8	78,8

Forrás: FADN, <http://ec.europa.eu/agriculture/rica>

A potenciális jövedelemkapacitás Európai Méretegységben (EUME, UDE – Unitate de Dimensiune Europeana - románul) kerül meghatározásra. A meghatározás alapján egy EUME 1200 euró standard fedezeti hozzájárulással egyezik meg. Egy gazdaság ökonómiai méretének meghatározásakor először az adott gazdaság minden egyes termelő tevékenységére vonatkozó fajlagos SFH-t megszorozzák az adott üzem méretével, majd ezeket az értékeket összegezve a gazdaság összes SFH értékét kapják meg. Ez az érték a gazdaságok tartós jövedelemtermelő kapacitását fejezi ki. Az így kapott értéket euróra számítják át és Európai Méretegységben (EUME) fejezik ki. Az EU 15 tagországaiban a megfigyelésben résztvevő üzemek alsó mérethatára változó, minden ország a sajátos jellemzői alapján dönti el, hogy mekkora legyen az alsó mérethatár. A küszöbértékeket úgy kell meghatározni, hogy a statisztikai megfigyelések lefedjék az illető ország mezőgazdasági megfigyelésének 99%-t. A tesztüzemi adatok segítségével kiszámított potenciális jövedelemtermelő képesség alapján lehetővé válik az üzemek méretkategóriákba való besorolása. Az üzemek csoportosítása a gazdaságok ökonómiai méretének alapján megkönnyíti a közgazdasági elemzéseket, összehasonlításokat. A fajlagos SFH-k segítségével, az üzemek termelési iránya is meghatározható amelyek alapján besorolhatjuk az üzemeket a következő kilenc általános tevékenységi típusba:

- Szakosodott szántóföldi növénytermesztő gazdaságok
- Szakosodott kertészeti gazdaságok
- Szakosodott ültetvényes gazdaságok
- Tömegtakarmány-fogyasztó állatok tartására szakosodott gazdaságok
- Abrakfogyasztó állatok tartására szakosodott gazdaságok
- Vegyes növénytermesztő gazdaságok
- Vegyes állattenyésztő gazdaságok
- Vegyes növénytermesztő – állattenyésztő gazdaságok
- Meghatározatlanok

A kilenc általános tevékenységi típuson kívül 18 főtípust (pl.: specializált gabonatermesztés, vegyes szántóföldi növénytermesztés, specializált tejtermelés stb.) és ezen belül további altípusokat határoz meg a közösségi tipológia.

2003-ban 2 EUME alatt Dániában nem létezett gazdaság, ezel szemben Magyarországon 88,1 ezer, Belgiumban 8,7 ezer, Svédországban 21,8 ezer, Finnországban 8,1 ezer, Írországban 14,1 gazdaság került be ebbe a kategóriába, Romániában 2 EUME alatt van a gazdaságok 90,9%-a.

Romániában a Mezőgazdasági és Számviteli Információs Hálózat 2002-ben jött létre a 267/2002-es minisztériumi rendelet alapján. Kezdetben 18 megyében indult be a kísérleti tesztüzemi rendszer, 2005-től az adatgyűjtés a fejlesztési régiók szintjén valósul meg (8 körzet- fejlesztési régiók szerint- NUTS 2 szint) és ugyancsak ezeken a szinteken kerülnek az adatok kiértékelésre.

6. ábra. A résztvevő üzemek régiók szerinti felosztása (NUTS 2 szint)

Forrás: http://www.mie.ro/site_map.php

A tesztüzemi rendszer működtetése a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium révén, az Európai Integrációs osztályon keresztül valósul meg. A begyűjtött adatokat a Nemzeti Statisztikai Hivatal is értékeli. Az utolsó értékelhető beszámoló 2004-ben vált hozzáférhetővé a nyilvánosság számára és 2003-as adatokat tartalmaz. A 2004-es adatok már 2005 szeptemberében a rendelkezésre álltak, de még nem történt meg az adatok nyilvánosságra hozatala, a beszámoló ismertetése.

Az adatszolgáltatási rendszerben 2004-ben a résztvevő üzemek az akkor létező üzemek **5,7%-t** tették ki. A fenti értékeket összehasonlítva az EU-s adatokkal (a mezőgazdasági terület lefedettségének mértékével), látható, hogy míg az EU-s lefedettség átlagosan 90%-os, addig Romániában csak 2,8%-ban sikerült lefedni a mezőgazdasági területeket, tehát a tesztüzemi rendszer még nem tekinthető reprezentatívnak. A tesztüzemek 44,6%-a bérelt területeken, 38,8%-a részben bérelt területeken folytatja tevékenységét. Az átlagos területnagyság 536 ha.

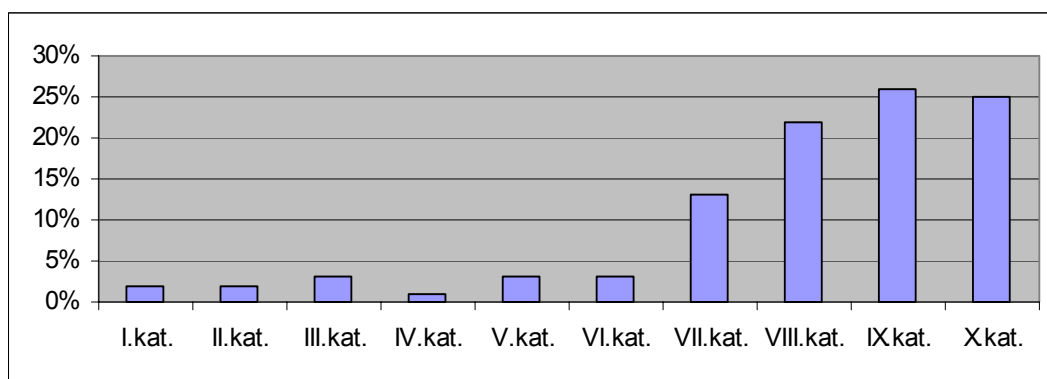
Ha a tesztüzemi rendszerben résztvevőket a cégjogi forma alapján vizsgáljuk, látható, hogy az üzemek 60%-a mezőgazdasági tevékenységet folytató kereskedelmi társaság⁴³, 24%-a mezőgazdasági társaság és csak 13 %-os részarányt képviselnek a családi vállalkozások (3%), engedéllyel rendelkező fizikai személyek (7%) és az egyéni gazdaságok (3%). A tesztüzemben résztvevő mezőgazdasági vállalkozások az országos átlagot jóval meghaladó átlageredményeket realizálnak, ebből kifolyólag az ágazati elemzések nem a reális képet mutatják. A tesztüzemi eredmények alapján megállapított átlagterméseket, átlagos fajlagos költségeket és átlagos jövedelmeket (SFH) ezért bizonyos szorzókulcsokkal kellene módosítani, figyelembe véve, hogy a tesztüzemben résztvevő üzemek átlagosan majdnem kétszázszor nagyobb területen gazdálkodnak, mint az országos átlagterület/gazdaság (amint látható a 7. ábrán). Ez az eltolódás megkérdőjelezi a standard fedezeti hozzájárulás (SFH), a potenciális jövedelemtermelő-képesség kiszámításához szükséges értékek helyességét. A növénytermesztéssel foglalkozó tesztüzemek 68%-a búzát, 63%-a szemeskukoricát, 53%-a napraforgót, 24%-a árpat és kisebb arányban más takarmánynövényeket, szóját, zabot, repcét, almát, körtét, friss zöldséget stb. termeszt. Az állattenyésztő üzemek 13,5%-a fejőstehén-, 22,1%-a borjú-, 11,7%-a a hízósertés- tartással, 9,7%-a kocaneveléssel és kisebb arányban baromfi és más állatok tenyésztésével foglalkozik. A begyűjtött adatok alapján lehetővé vált a nyolc fejlesztési régió mezőgazdasági tevékenységének az összehasonlítása. Az átlagterméseket vizsgálva sok esetben találkozunk egy-egy

⁴³ A 31/1990-es törvény által szabályozott vállalkozás típusok. Ide tartoznak: korlátolt felelősségű társaság, betéti társaság, közkereseti társaság és részvénytársaság

régióban az átlagosnál jóval magasabb értékekkel. Az R5-ös (Nyugati) régióban általában a szántóföldi növénytermesztés átlageredményei magasabbak az országos átlagnál. A búza átlagtermése az R5 és R6-ban (Észak-nyugati) a legnagyobb, az árpa átlagtermése az R5, R8 (Bukarest és Ilfov) és R3-ban (Déli), míg a burgonya átlagtermése az R3, R7-es (Közép) régióban magas. A begyűjtött adatok segítségével megtörtént kultúránként, illetve állatfajtánként a közvetett költségek és a létrehozott termelési értékek vizsgálata, a fajlagos SFH-k kiszámítása (2002-es adatok alapján). A számítások alapján növényenként 1 EUME-t a következő területnagysággal lehet létrehozni (1EUME= 1200 euró):

- a búza Standard Fedezeti Hozzájárulása 250 euró/ha, tehát 5 ha = 1 EUME
- az árpa Standard Fedezeti Hozzájárulása 180 euro/ha, tehát 7 ha = 1 EUME
- a kukorica Standard Fedezeti Hozzájárulása 215 euró/ha, tehát 6 ha = 1 EUME
- egy fejőstehén SFH-ja 521 euró, tehát több mint két tehén = 1 EUME
- egy év alatti borjú Standard Fedezeti Hozzájárulása 90 euró, tehát 14 borjú = 1 EUME

A fajlagos SFH-k segítségével megtörtént az üzemek tartós jövedelemtermelő képességének a kiszámítása és a közösségi tipológia alapján való osztályozása méret és tevékenységi kör alapján. A fajlagos SFH-k segítségével lehetővé válik bármilyen gazdaság jövedelemtermelő képességének a kiszámítása, és a közösségi tipológia alapján a méret, illetve a tevékenységek szerinti besorolása.

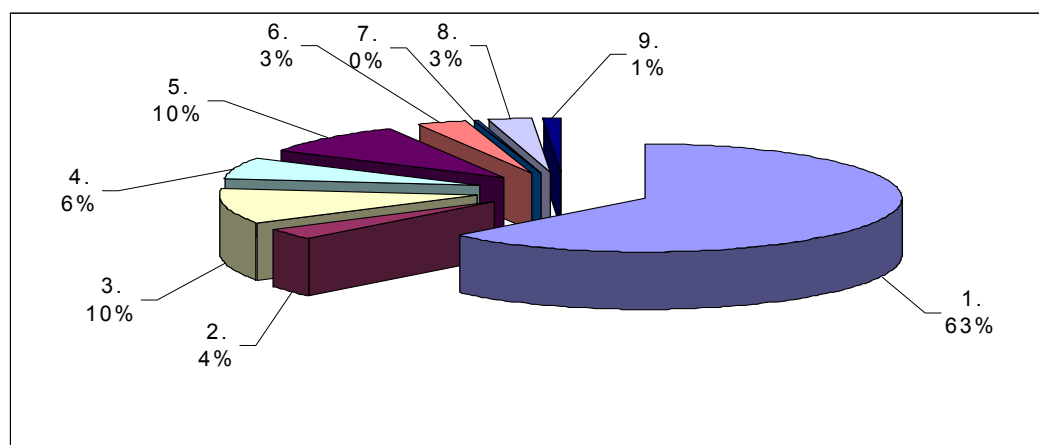

7. ábra. A tesztüzemek %-os megoszlása méretkategóriánként

Forrás: MAPDR serviciul RICA

Az információs hálózatban résztvevő üzemek 86,2%-a a VII.-X.-es méretkategóriában található. A közepes méretű gazdaságok (III.-VI. osztály) csak 9,7%-ban vannak jelen, a kisméretűek száma is elenyésző. A X. osztályba sorolt üzemek

62,5%-a az R1 (Észak-keleti), R2 (Dél-keleti régió), illetve az R3 (Déli) régióban található.

8. ábra. A tesztüzemek besorolása a tevékenységi tipológia alapján

Forrás: MAPDR, Serv. RICA, 2006 (1- szakosodott szántóföldi növénytermesztő gazdaságok, 2- szakosodott kertészeti gazdaságok, 3- szakosodott ültetvényes gazdaságok, 4- tömegtakarmány-fogyasztó állatok tartására szakosodott gazdaságok, 5- abrakfogyasztó állatok tartására szakosodott gazdaságok, 6- vegyes növénytermesztő gazdaságok, 7- vegyes állattenyésztő gazdaságok, 8- vegyes növénytermesztő – állattenyésztő gazdaságok, 9- meghatározatlanok)

A tevékenységi kör szerinti besorolás alapján az üzemek 62,6%-a szántóföldi növénytermesztésre szakosodott, csak 2,8% a vegyes növénytermesztő-állattenyésztő gazdaságok aránya. Az állattenyésztésre szakosodott üzemek aránya 15,9%.

Amint látható, a román tesztüzemi rendszer nem reprezentatív, torzít a nagyobb gazdaságok felé. Még nem számított ki, hogy egy adott régióban egy bizonyos tevékenységen és méretkategórián belül egy tesztüzem hány másik üzemet reprezentál, vagyis, hogy a minta mennyire rétegzett regionális szinten. A hozamingadozások kivédésére nincs lehetőség, a lassú adatbegyűjtés és a még lassúbb adatfeldolgozás nem teszi lehetővé többéves átlag alkalmazását. A bevont üzemek által használt mezőgazdasági terület az országos mezőgazdasági területnek csak a 2,8%-t jelentik és a jelenleg létező több mint 14.000 mezőgazdasági üzemnek csak az 5,7%-t sikerült mindeddig bevonni a tesztüzemi rendszerbe. Az életképes üzemméret kritériuma pillanatnyilag 1 EUME Romániában, amely, mint láttuk, 5 ha búzának, vagy 2,5 fejőstehénnek felel meg. Romániában 2005-ben a 4.256.152 gazdaságból 1.246.159 1 EUME alatti. A gazdaságok 90,9%-a 2 EUME alatt, 8,9%-a 2 és 100 EUME között, 0,05%-a 100 EUME fölött található.

A gazdaságok besorolása fontos az alkalmazni kívánt agrárpolitikák szempontjából, ezért a jövőben a cél a mezőgazdasági üzemek bevonása mellett az adatgyűjtés, feldolgozás könnyítése, az adatok mielőbbi értékelése és nyilvánosságra hozatala.

1.3.4. A mezőgazdasági termelés struktúrája

Az Európai Unió tagországaiban a mezőgazdaság stratégiai fontosságú. Nemcsak a társadalom élelmiszerszükségletének döntő hányadát állítja elő, hanem hozzájárul a piaci egyensúly, a környezetvédelem, a szociális biztonság fenntartásához. Az EU a legtöbb mezőgazdasági termékből önellátó, borból, tejtermékből, tojásból, malomipari termékekből, dohányból többletet állít elő, amelyet a világpiacra értékesít. A mezőgazdasági termékek közül főleg gyümölcsféléket, kávé és élelmiszeripari mellékterméket importál. Belgiumban cukorból, tejből és húsból termelnek többet az önellátási szintnél (gyümölcsöt importálnak), Dániában tej-és tejtermékből, cukorból, húsból (kivéve a juh-húst) exportál. Németország tej-és tejtermék és cukor exportőr, gyümölcsöt, húst, bort, zöldséget importál. Görögországban borból, olívaolajból keletkezik évente felesleg, a többi agrártermékből általában importra szorul. Spanyolország zöldség- és gyümölcs, bor, burgonya exportőr, a többi termékből világpiaci pótlásra szorul (kivéve a húst, amiből biztosítja az ország ellátását). Franciaország a mezőgazdasági termékek nagy hányadából exportál, marhahúsból importra szorul. Írországban nagy mennyiségű tej-, tejtermék, marhahús, sertéshús, juhhús felesleg keletkezik, friss zöldségből, gyümölcsből, gabonából importál. Hollandiában szintén a tej, tejtermék, hús, burgonya túltermelése a jellemző, gabonából és friss gyümölcsből hiány van. Portugália bor, friss zöldség többlettel rendelkezik, a többi mezőgazdasági termékből importra szorul. Finnországban, Svédországban és Nagy-Britanniában tej-és tejtermékből van túltermelés, a többi mezőgazdasági termékből importálnak. A 2004 után csatlakozott országok közül gabonafelesleggel Magyarország, Csehország, Lettország, Litvánia és Románia rendelkezik. Burgonyából Lengyelországban és Litvániában magasabb a termelés az önellátás fokánál. Cukorból Lengyelország és Szlovénia, míg borból Magyarország és Románia rendelkezik felesleggel, tehát az EU-n belül lehetséges az önellátás magas szintű biztosítása majdnem minden mezőgazdasági termékből.

A mezőgazdasági össztermeléshez való hozzájárulás szempontjából legfontosabb országok 2004-ben: Franciaország (20%), Olaszország (14,1%),

Németország (13,5%), Spanyolország (13,2%), Nagy-Britannia (7,5%), Hollandia (6,1%), Lengyelország (4,1%).

Az EU 25-ben 2004-ben a mezőgazdaság a hozzáadott értékhez 2%-al járult hozzá, az aktív népesség 4%-át foglalkoztatván. Az export 5,5%-t a mezőgazdasági termékek adták 2005-ben. A közös költségvetés 40%-át használták fel 2004-ben ebben az ágazatban, mivel a mezőgazdaságban dolgozók a családjaikkal együtt a rurális térségek stabilitásához, a természeti környezet megőrzéséhez járulnak hozzá.

Az EU 15 országaiban a hasznosított mezőgazdasági terület 130 millió hektár, az új tagországokéban (EU 10) 30,8 millió hektár, az EU 27-ben pedig 183,56 millió hektár. Az egy lakosra eső hasznosított mezőgazdasági terület 0,48 ha, míg ez az érték Romániában 0,67 ha/lakos. A termelési struktúra nagyon változatos képet mutat az EU-ban, mivel a természeti adottságok, a termelés intenzitása, a fogyasztói szokások, a gazdaság fejlettsége, a hagyományok rányomják bélyegüket a termelési szerkezetre. A gazdaságok specializációs foka is nagyon változatos képet mutat. A régi tagországokban magasabb fokú specializációval találkozunk, míg az újonnan csatlakozott országokban alacsonyabb szintű specializáció és diverzifikáció a jellemző.

A szántóval rendelkező gazdaságok 68%-a gabona, vagy más szántóföldi növény termesztésével foglalkozik, a vegyes típusú gazdaságok száma alacsony. A mezőgazdasági végtermékek 86,4%-a a Közös Piaci Rendtartások körébe tartozik, a végtermékek csupán 13,3%-a nem szabályozott közvetlenül a Közös Piac által. A tagországok az adottságaik függvényében a belső ellátásra koncentrálnak, a főleg a közösségi piacon vagy a világpiacra kerül értékesítésre (Dánia főleg sertéshúsból, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Portugália borból, Hollandia friss zöldségből exportál). A növénytermesztésben a gabona (12,8%) és más szántóföldi növények foglalják el a legnagyobb területet, ezt követik a kertészeti termékek (9,8%), a szőlő (6,7%), olívaolaj (2,2%).

Az újonnan csatlakozott (EU-10) országokban hasonló a sorrend, az EU-15 átlagértékein nem változtatnak. Románia és Bulgária csatlakozásával a gabonaterületek nagysága ugrásszerűen megnövekszik, Romániában az olajosnövények által elfoglalt területek nagyobbak az EU-s átlagoknál, míg az EU-s átlagnál alacsonyabb részarányt képvisel a cukorrépa, szőlő és a zöldtakarmány. A búzatermesztés részaránya országonként változó, de minden EU-s országban magas (Csehország 23,2%, Dánia 21,6%, Franciaország 17,7%, Olaszország 15,7%, Románia 15,5%, Hollandia 6,9% stb.). A kukorica termesztése az EU 25 szintjén 6,2 millió hektáron folyik, Romániában 2,9 millió hektáron termesztik. Az olajosnövényeket nagy területeken termesztik

Spanyolországban, Olaszországban, Magyarországon, Nagy-Britanniában, Romániában és Bulgáriában. A zöldségek közül a legnagyobb területet a paradicsom foglalja el (260 ezer ha az EU 25-ben), Romániában 48 ezer hektáron termesztik.

4.táblázat. A főbb kultúrnövények által elfoglalt területek nagysága (MHT** %-ban)

Megnevezés	EU 15	EU 10	Románia	Bulgária
Gabona	31,8	28,8	40,7	40,0
Cukorrépa	1,5	1,5	0,4	0,3
Olajosnövények	4,4	4,2	7,3	9,1
Olajbogyó	2,7	3,5	0	0
Gyapot	0,3	0,3	0	0
Burgonya	1,4	1,0	1,9	1,0
Friss zöldség	1,7	1,9	1,9	1,0
Gyümölcsös	1,8	1,9	1,4	3,2
Szőlős	2,0	2,5	1,5	7,7
Zöld takarmány	3,9	4,3	2,7	1,1
Összes terület (ezer ha)	130.004 (100%)	36.200 (100%)	14.819 (100%)	5.326 (100%)

Forrás: Agricultural in the EU- Statistical and economic information, 2004

**Mezőgazdaságilag hasznosított terület

A zöldtakarmány által elfoglalt területek a legmagasabbak az EU-15 tagországaiban (5578 ezer ha, míg az EU-25 zöldtakarmány területnagysága 6405 ha). A legnagyobb szőlősök Spanyolországban (1186 ezer ha, az EU 25 4,8%-a), Franciaországban (862 ezer ha, 2,9%-a az EU-25-nek), Olaszországban (872 ezer ha), Portugáliában (233 ezer ha) és Magyarországon (82 ezer ha) találhatók. Romániában a szőlősök 233 ezer ha-t foglalnak el. A legnagyobb gyümölcselőállító országok: Spanyolország, Olaszország, Franciaország, Portugália. Az EU-15 gyümölcsös területe 2461 ezer ha, Romániában 206 ezer ha-n folyik gyümölcsstermesztés.

Az **állattenyésztésben** a legfontosabb végtermékek: a hús (24,5%), amelyből a marhahús 9,9%-t, a sertéshús 8,3%-t, a juh- és kecskehús 2,4%-t, a baromfi 3,9%-t képvisel és a tej (14%-a a mezőgazdasági végterméknek).

Az EU-15 tagországaiban a 90-es évek végéig az állatállomány enyhe csökkenését észlelhetjük, jelenleg stabilizálódott az állatállomány nagysága. A közös agrárpiaci intézkedések következtében a baromfiállomány nagysága is stabilizálódott, a juh- és kecskehús kereslete növekedőben van, ezért a cél a juh- és kecskeállományok növelése. Az EU-25-ben 1999-2005 között a szarvasmarha állomány 82.720-ról 88.292-re nőtt, 2005-ben 2.611 szarvasmarha-tenyésztő gazdaság működött, amelyből 1.762 foglalkozott tehéntej-előállítással (24.267 fejőstehénnel, 6.000 l/fejőstehén átlaghozammal). Az EU a világ egyik legnagyobb tejtermék exportőre.

Enyhén csökken a marha és sertéshús-fogyasztás (marhahúsból 18 kg/fő/év 2004-ben, 17,7 kg/fő/év 2005-ben, sertéshúsból 43,8 kg/fő/év 2004-ben és 42,7 kg/fő/év 2005-ben), a baromfi hús fogyasztása változatlan. Sertéshúsból 2005-ben 21.101 ezer tonnát (47,4%), marhahúsból 7.910 ezer tonnát (17,8%), baromfi húsból 10.977 ezer tonnát (24,7%), juh- és kecskehúsból 1.058 ezer tonnát termeltek az EU-25-ben. Az önellátás foka ebben az évben sertéshúsból 107,6%, marhahúsból 96,3%, baromfi ből 102,8%, juh- és kecskehúsból 60,8% volt. Az Európai Unió szarvasmarha-állományának 22,1%-a Franciaországban, 15,1%-a Németországban és 11,8%-a az Egyesült Királyságban található. Románia a szarvasmarhaállomány nagyságának szempontjából a 10. helyet foglalja el az EU-ban és a tizenkilencedik helyet a tejtermelésben, ami alacsony hatékonyságról tanúskodik.

5. táblázat. Az állatállomány nagyságának változása 2000-2004 között az EU-15-ben (ezer db.)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Szarvasmarha, melyből:	82.736	80.032	79.965	78.472	77.461
- fejőstehén	20.311	19.962	19.557	19.262	18.830
Sertés	2031.33	200.271	202.030	232.107	241.301
Juh	96.362	94.850	90.325	87.674	86.702
Kecske	11.520	11.664	12.159	11.873	11.449
Baromfi	4.444.849	4.601.942	4.609.838	4.345.888	4.395.686

Forrás: *Agricultural in the EU- Statistical and economic information, 2004*

6. táblázat. Az állatállomány nagyságának változása 2000-2004 között az EU 10-ben (ezer db.)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Szarvasmarha, amelyből:	11.257	10.672	10.374	10.238	10.028
- fejőstehén	5.054	4.949	4.905	4.703	4.570
Sertés	33.344	31.478	30.90	32.141	31.127
Juh	2.105	2.297	2.348	2.310	2.698
Kecske	660	746	825	644	578
Baromfi	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	923.393

Forrás: *Agricultural in the EU- Statistical and economic information, 2004*

2. A román mezőgazdaság beilleszkedése az európai struktúrákba

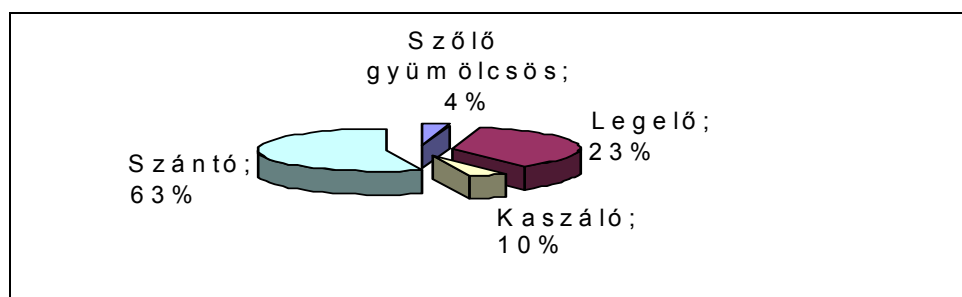
Az első fejezetben a különböző típusú gazdasági rendszerek mellett az országos és a regionális versenyképesség fogalmát is vizsgáltam. A leírtak alapján összegzésként elmondható, hogy a versenyképesség, mint közgazdasági kategória, szűken vett értelemben a termelékenység és ennek növekedési ütemét veszi vizsgálati alapul. Az egységes versenyképesség már tágabb fogalom és a tartós gazdasági növekedést tartja a versenyképesség alapjának a globális versenyben, amely magas munkatermelékenységet és magas foglalkoztatottsági rátát feltételez. Az országos és a regionális versenyképesség elemzésekor ismerni kell a mutatók szintjét és növekedési ütemét egyaránt, tehát úgy a statikus, mint a dinamikus mutatók alkalmazása ajánlott. Az országos és a regionális versenyképesség közötti kapcsolatból kiindulva először a vizsgált régió (Maros megye) nemzetgazdasági környezetét, a román agrárium jellemzőit vizsgáltam meg. A vizsgálatokat úgy az input, mint az output oldalról elvégeztem, összehasonlítva a jellemzőket a tágabb (EU-s) környezet jellemzőivel.

2.1. A mezőgazdasági input jellemzői

Románia területe 238.391 négyzetkilométer, amelynek 35%-át hegysek és szubkárpatok, 35%-t dombságok és hátságok, 30%-t alföldek és folyami síkságok tartják. Területének hozzávetőleg 62%-a mezőgazdasági terület, 28%-a erdővel, 4%-a vízzel borított, 6%-a más rendeltetésű. Éghajlatát tekintve mérsékelt kontinentális, az ország keleti részén az éghajlat szárazabb, a nyugati és középső részén az óceáni hatás érvényesül. Az ország északi és déli része közötti hőmérséklet-különbség 1°C . A legmagasabb az átlaghőmérséklet a Fekete-tenger közelében. Az évi középhőmérséklet $8-11^{\circ}\text{C}$ (télén -1 és -4°C , júliusban $21-25^{\circ}\text{C}$). Az éves átlagos csapadékmennyiség 600-700 mm, a hegyekben ennél magasabb és alacsonyabb az ország déli részein, az esővíz mennyisége csökken az országban északról dél felé, keletről nyugat felé. Talajtípusait tekintve a szerves anyagokban gazdag csernozjom talajok dominálnak a déli és nyugati mezőségeken, míg az alacsonyabb hőmérsékletű dombvidékeken a podzolos réti talajok vannak túlsúlyban, kedvező lehetőséget biztosítva a gyümölcsstermesztésnek.

Románia nemzetgazdaságában fontos helyet foglal el a mezőgazdaság, mint minden más európai országban. Mezőgazdasági területe 14,7 millió ha, ez az érték hozzávetőleg 8%-a az EU 27 mezőgazdasági területének. A fajlagos területellátottságot vizsgálva

megállapítható, hogy az egy lakosra eső mezőgazdasági terület nagysága Romániában 0,42 ha, míg az EU-ban 0,23 ha/lakos. Ezzel a földállománnyal Románia Lengyelország után a második helyet foglalja el a Közép-Kelet Európai országok közül, az EU 27-ben pedig a 7. helyet. Romániát a mezőgazdasági földterület nagysága szempontjából megelőzi: Franciaország, Spanyolország, Lengyelország, Németország, Olaszország és Nagy-Britannia. A földhasználati kategóriákat vizsgálva látható, hogy az összes mezőgazdasági területből 9,4 millió ha szántó, 4,8 millió ha legelő és kaszáló, 500.000 ha szőlő és gyümölcsös.

9. ábra. A mezőgazdasági területek földhasználati kategóriáinként való megoszlása

Forrás: Anuarul Statistic al României 2005

Míg EU-s viszonylatban a szántó aránya átlagosan 57%-a az összes mezőgazdasági területnek, addig Romániában a 62% magas arányt jelent. Az EU 25-ben 8% az éves kultúrák (szőlős, gyümölcsös) aránya, Romániában ez jóval alacsonyabb (4%), a legelők, gyepek aránya nem sokkal marad el az EU-s értéktől (EU-ban 5 %, Románia 33%). A mezőgazdasági terület nagysága 1962-1988-ig stabil maradt, 1989-ben lecsökkent 0,3 millió hektárral az erdősítések és építkezések miatt. A földtulajdon privatizációja után viszont csökkent főleg a gyümölcsösök, faiskolák, szőlősök területe.

7. táblázat. A mezőgazdasági terület változása művelési ágak szerint Romániában

Megnevezés	2000	2004	Változás 2000/1989	Változás 2004/2000
Összes terület (ezer ha)	14.856,8	14.711,6	+59,6	-145,2
- szántó	9.381,1	9.421,9	+44,0	+40,8
- legelő	3.441,7	3.346,9	+49,3	-94,8
- kaszáló	1.507,1	1.498,4	+9,4	-8,7
- szőlős	272,3	223,3	-20,1	-49,0
- gyümölcsös	254,6	221,1	-23,0	-33,5

Forrás: Saját számítások az „Anuarul Statistic al României 2005” alapján

Az 1990 után az iparban bekövetkezett privatizáció munkahelyek megszűnéséhez vezetett. A földtulajdon visszaállításával megnőtt a mezőgazdaságban a munkalehetőség, így a mezőgazdaság szívóhatást gyakorolt a más ágazatból kiesett munkaerőbázisra. Ennek eredményeképpen hirtelen megnőtt 1990 után a mezőgazdaságban dolgozók száma. Az aktív lakosság⁴⁴ 28,9%-a dolgozott a mezőgazdaságban 1991-ben, majd 1996-ra ez az érték 34,6%-ra emelkedett (Stanciu, 1999), 2005-ben lecsökkent 32,8%-ra. Napjainkban is a lakosság népes csoportját érintik az ágazatban zajló folyamatok, hiszen a mezőgazdaságban dolgozók aránya még mindig nagyon magas az EU-25 átlagához képest, ahol az aktív lakosság 4,9%-a dolgozik a mezőgazdaságban. Az EU-15-ben az aktív lakosság 3,7%-a dolgozik a mezőgazdaságban, a legnagyobb aránnyal Görögországban (12,4%) és Portugáliában (11,8%) találkozunk. Az újonnan csatlakozott tagországok közül Lengyelországban (17,1%), Litvániában (14,8%) és Lettországon (12,6%) a legmagasabb a mezőgazdaságban dolgozók aránya az aktív lakosságon belül.

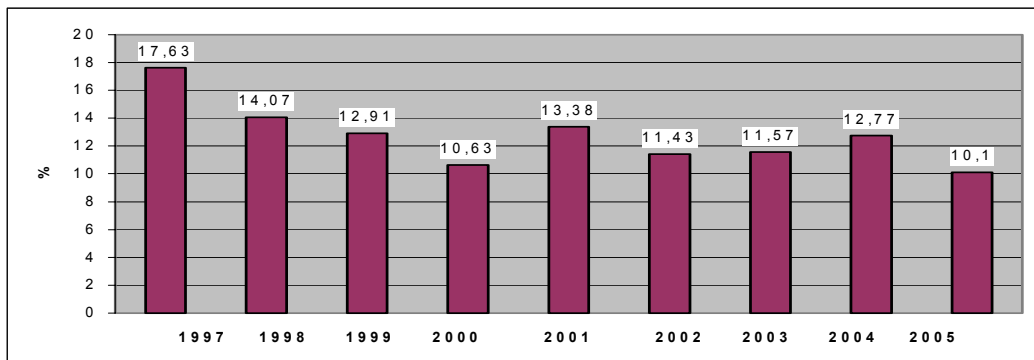
Romániában 2005-ben 4.237.889 mezőgazdaságban dolgozó személyt tartottak nyilván. A mezőgazdasági dolgozók 4,4%-a semmilyen iskolai végzettséggel nem rendelkezik, 56,6%-a alapképzésben részesült (4 vagy 8 osztály), 36,5%-a érettségivel vagy szakiskolai végzettséggel, 2,5%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A középszintű tanulmányokkal rendelkezők 18,5%-a valamilyen szintű mezőgazdasági képzésen vett részt.

A mezőgazdaságban dolgozók között az idős korosztály aránya magasabb, mint az Európai Unió átlag, 2005-ben a 50 év fölöttiek aránya 35% volt Romániában, az EU-ban 24,4%. Romániában a 15-62 év közötti korosztály a dolgozók 84,3%-t fedi le, a 62. év alattiak 34,5%-a a 35-54 éves korosztályban található. A 2.353 ezer foglalkoztatott 6,6%-a munkakönyves alkalmazott, 0,2%-a mezőgazdasági vállalkozó, 49,8%-a önálló gazdálkodó (self-employed), 43,1%-a fizetés nélküli dolgozó⁴⁵ és 0,3%-a mezőgazdasági társaságnak vagy szövetkezetnek a tagja. A román mezőgazdaság a központosított vezetés alacsony hatásfokú struktúráját örökölve fokozatosan próbált a

⁴⁴ A munkaerőpiac jellemzéséhez szükség van a munkaképes korúak, a diszponibilis aktív lakosság és a tulajdonképpeni aktív lakosság meghatározására. Romániában a **munkaképes korúak** a férfiak esetében a 16-60 (62) év közöttiek, míg a nők esetében a 16-55 (57) év közöttiek. A **munkaképtelenek** csoportját a fizikai vagy szellemi fogyatékkal rendelkezők alkotják. Tehát a **munkaképes lakosságot** azok alkotják, akik az első kategóriába tartoznak és hasznos munkára képesek. A **diszponibilis aktív lakosság** csoportba beletartoznak a munkaképes lakosságból azok, akik már dolgoznak vagy felkészülnek (tanulnak) valamilyen munkakör betöltésére. A **foglalkoztatottak** a gazdaság valamely szférájában alkalmazottakat foglalja magába. A törvény meghatározása értelmében ide tartoznak mindazok, akik valamilyen forrásból jövedelmet valósítottak meg. **Munkanélküli:** a 18. életévét betöltött, munkahellyel nem rendelkező munkaképes, és képes létező munkakörök betöltésére.

⁴⁵ Családtag

piacgazdaság rendszerére átállni. Míg a kollektivizálás időszaka 14 évet tartott (1948-1962), addig az 1991-ben megkezdődött privatizáció a mezőgazdaságban még mindig nem mondható befejezettnek. A makrogazdasági mutatók alapján 2000 óta növekedett az országos szintű kibocsátás, a mezőgazdaságban is növekedett az egy mezőgazdasági dolgozóra eső kibocsátás, de a társadalmi végtermékből a mezőgazdaság részesedése még mindig túl magas arányt képvisel.

10. ábra. A mezőgazdaság hozzájárulása a GDP-hez 1997-2005 között %-ban

Forrás: Institutul Național de Statistică 2006

Az önellátás foka Romániában búzából, kukoricából, juhhúsból 100% fölé, olajosnövényekből, marhahúsból, tejből és sertéshúsból közelít a 100%-hoz, szójából, baromfihúsból 80% körüli. A versenyképesség növekedésének ugyanis két tényező gátat szab: a mezőgazdaságban dolgozók magas száma és a technológia alacsony foka. A mezőgazdasági termékek piacán 1989 után még pár évig nem szabadították fel az árakat, főleg az alapvető élelmiszerek (kenyér, tej, sertés- és baromfihús) árát tartotta ellenőrzés alatt a kormány. A termelők kötelesek voltak az állami disztribúciós rendszeren keresztül értékesíteni termékeiket az árak ellenőrzése végett. Az árakat olyan szinten tartották, hogy a mezőgazdasági termelőknek a költségek fölött egy alacsony jövedelmet is biztosítson. Az ipari termékek árai ezen idő alatt rohamosan növekedtek, míg a mezőgazdasági termékárak stabilan alacsony szinten maradtak.

Az árokló nyílása akadályozta a mezőgazdaság fejlődését, az ágazati beruházások megvalósítását. Míg 1990-ben egy U-650-es traktor értéke 50 t búza értékének felelt meg, addig 1999-ben 120 t búza árával volt egyenértékű. Az állam a fokozatos árliberalizáció mellett döntött, amely azt jelentette, hogy a termelők szabad ár mellett, de ugyancsak az állami disztribúciós csatornákon keresztül értékesíthették termékeiket. Az állam ily módon még sokáig ellenőrzés alatt tartotta a mezőgazdasági termékek piacát.

8. táblázat. Az agrárolló alakulása 1990-1999 között

Év	Mezőgazdasági termékek árindexe (1990=100)	Ipari termékek árindexe (Mezőgazdasági inputok) (1990=100)	A mezőgazdasági árindex és az ipari árindex aránya (%)
1992	1.401,2	2.757,1	50,8
1993	4.417,9	6.590,7	67,0
1994	9.842,5	13.428,4	73,3
1995	12.585,0	18.539,2	67,9
1996	19.535,5	30.108,6	65,0
1997	37.163,9	74.211,3	50,1
1998	44.795,1	110.531,4	40,5
1999	53.655,7	142.205,9	37,7

Forrás: Lazăr, T. 2000

A privatizáció eredményeként 1990-ben a gépparkok felbomlottak, a gépeket, berendezéseket elárverezték. A volt termelő szervezetektől megmaradt gépek és eszközök nagy része már amortizálódott 1990-re, mivel 1990 előtt a mezőgazdasági beruházások zöme az állami gazdaságokban (Intreprinderi Agricole de Stat- IAS) történt. A megmaradt eszközökkel indult meg a termelés 1990 után. Azóta enyhe növekedés észlelhető a gépállomány nagyságában. Jelenleg egy traktorra 86 ha mezőgazdasági terület és 56 ha szántóterület jut (1994-ben 99 ha szántó). Az EU-15-ben átlagosan 10-11 ha szántóterület és hozzávetőleg 18 ha mezőgazdasági terület jut egy traktorra. Részben ezzel is magyarázható az alacsony hatékonyság Romániában, hiszen versenyképes mezőgazdaság elképzelhetetlen a megfelelő gép- és eszközellátottság nélkül. A traktorellátottság régióként nagyon változó képet mutat, a Közép-régióban 33,2 ha/traktor, a Délkeleti-régióban 90,9 ha/traktor. Az ország kombájn ellátottsága szintén nagyon változatos képet mutat a termelési szerkezet és a régiók fejlettségének függvényében. A Közép-régióban 51,5 ha szántó/kombájn, míg a Délkeleti-régióban 133,7 ha/kombájn (2004-es adatok, MAPDR). A jelenlegi helyzetet súlyosbítja az a tény, hogy az üzemben lévő traktorok 70%-a már amortizálódott, a géppark többi elemeinél is magas fokú elhasználódással találkozunk. Az alacsony gépkínálat a szolgáltatások árát magas szinten tartja, ez pedig negatívan hat a termelők jövedelmére.

A 36/1999-es kormányrendelet és a 190/1999-es kormányhatározat alapján 1999-től a mezőgazdasági termelők gépvásárlását támogatja⁴⁶ az állam. A gép- és traktorzásárlásokhoz szükséges hitelek kamatának 70%-t biztosították, a hitelek türelmi idejét egy évre növelték. Később, a 15/2000-es minisztériumi rendelet alapján a vásárolt gépek, eszközök értékének 15%-át az állam a Román Mezőgazdaság Fejlesztési

Alapból támogatta. Még ebben az évben, a 125/2000-es minisztériumi rendelet értelmében a 15%-os támogatást megemelték 45%-ra és a 132/1999-es sürgősségi kormányrendelet értelmében a kedvezményes hitelek kiterjesztették más eszközök vásárlására is (betakarítógépek, öntözőberendezések, fejőgépek stb.).

A „Román Mezőgazdaság Fejlesztési Alap”-ból 2001-2003 között 10.250 traktor vásárlását finanszírozták, 7.800-al többet, mint 1997-2000 között. Ugyanebben a periódusban 382 arató-cséplőgép és 6.720 vetőgép és 4.823 öntözőberendezés vásárlását támogatták ebből az alapból (*Sajtónyilatkozat-MAPDR, 2004 január 15.*).

A kormány a 231/2005-ös törvényt a beruházások ösztönzéséről 2006. decemberében kiegészítette egy sürgősségi kormányrendelettel, amely alapján 2007. január 1.-től beruházási hitelhez folyamodhatnak a Mezőgazdasági Nyilvántartási Rendszerben nyilvántartott egyéni mezőgazdasági termelők, családi gazdaságok, kereskedelmi társaságok stb.. A törvény értelmében a közösségi forrásokhoz való hozzájárulás követelményeinek megfelelni nem tudó, de életképes projekttel rendelkező gazdaságok beruházási hitelösszegének egy részét az állam támogatni fogja.

2.1.1. Változások a román birtokszerkezetben

Románia birtokszerkezetére rányomta bélyegét a történelem. Az 1949-1962-es időszak alatt bekövetkezett kollektivizálással majdnem teljesen eltűnt Romániában a magántulajdon, a mezőgazdasági területek 7%-a (400 ezer ha szántóterület) maradt - főleg hegyvidéken - az emberek tulajdonában. Új tulajdonformák jelentek meg:

- állami mezőgazdasági termelő és szolgáltató üzemek
- kollektív gazdaságok, amelyek csak földterülettel és állatállománnyal rendelkeztek, de hiányoztak a földek megmunkálásához szükséges eszközeik
- a termelő szövetkezetek tagjainak a kisgazdaságai (kezdetben maximum 0,15 ha, majd megemelkedett maximum 0,3 ha-ra)
- a hegyvidékeken élők magántulajdonai.

A kollektivizálás eredményeképpen 1989-ben az állami gazdaságok a szántóterületek 22,5%-t, míg a termelő szövetkezetek a 72,5%-t művelték meg. Az állami gazdaságok átlagterület-nagysága 1989 előtt 5000 ha volt, míg a termelőszövetkezeteké 2000 ha.

⁴⁶ 2006-2007-ben az kormánynak nem sikerült elkülöníteni alapokat traktorvásárlásra

Az agrárreform prioritásai között a földterületek tulajdonjogának a rendezése állt, ez a földterületek magántulajdonba való áttérését és használatát jelentette. Így jelent meg a 18/1991-es földtörvény, ennek alkalmazása vezetett ahhoz a birtokszerkezethez, amelyet Románia a mai napig sem tudott hatékonyra alakítani. A 18/1991-es földtörvény értelmében a földterületek visszakerültek a volt tulajdonosokhoz. A földtörvény alkalmazása sajnos nem volt összekötve egy tudatos struktúrapolitikával, ezért a birtokok nagyon elaprózódtak. Jelenleg 47 millió parcellán gazdálkodnak a földtulajdonosok, a földterületek átlagos nagysága 2006-ban 3,15 ha, 1,5 millió gazdaság 1 ha alatti méretű.

A 18/1991-es földtörvény főbb hiányosságai:

- A földtulajdon visszaállítását elválasztották a gépek, eszközök szétosztásától, értékesítésétől. Így a földtulajdonosok gépek, eszközök hiányában kellett megművelniük földjeiket, a volt gép-, eszköz tulajdonosok értékesítéskor kihasználták monopol-helyzetüket
- Maximum 10 hektár kerülhetett vissza a jogos tulajdonosokhoz
- A törvény eladási tilalmat rendelt el 10 évre⁴⁷

A földtörvény hibáinak a korrekciója érdekében jelent meg a 169/1997-es törvény, amelyet nem sikerült megfelelően alkalmazni, majd az 1/2000-es törvény igyekezett javítani a hibákon. Az 1/2000-es törvény sem bizonyult tökéletesnek, ennek a korrekciójára is szükség volt 2001-ben. Az 1/2000-es törvény alkalmazásával a visszaigényelt mezőgazdasági földterületek nagysága 2.165.389 ha-ral, a visszaigényelt erdők nagysága 3.053.428 ha-ral növekedett meg (Lăpușan, A. 2002). A 1/2000-es törvény a kárpótlási lehetőségeket is tárgyalja azon tulajdonosok esetében, akiknek valamilyen okból kifolyólag nem szolgáltatatható vissza a jogos tulajdonuk.

A termelő szövetkezetek és az állami gazdaságok tulajdonában 1989-ben 11.019 ezer ha terület volt, a volt tulajdonosok a földtulajdon visszaállításának eljárása alatt 10.194 ezer ha területre nyújtották be igényüket. Az állam tulajdonában maradt területeket két külön kategóriába sorolták: a hatóságok közbirtoka és a hatóságok magánbirtoka. A hatóságok közbirtokait az állam nem adhatta el, viszont a hatóságok magánbirtokát eladhatta vagy bérbe adhatta. Az állam tulajdonában 4 millió ha mezőgazdasági terület maradt, amelyből 3,2 millió ha magánbirtok, 632.300 ha pedig közbirtok, amelyeket a községek, falvak rendelkezésére bocsátott az állam.

A volt állami gazdaságok (IAS-Intreprinderi Agricole de Stat) 1990 előtt 2 millió

hektáron gazdálkodtak, vagyis a mezőgazdasági területek 14%-án és az állami területek 50%-án. A privatizáció első lépésében ezeket a gazdaságokat az állam részvénytársaságokká alakította át, de az egyedüli tulajdonos a román állam maradt. A privatizáció második lépésében 1991-ben a részvények 70%-a az Állami Tulajdon Alaphoz (Fondul Proprietății de Stat-FPS) került, 30%-a pedig a Magán Tulajdon Alaphoz (Fondul Proprietății Private-FPP), ez utóbbi részvényeit a tömegprivatizációs program során szétszították a lakosság között. Ily módon a volt állami gazdaságok továbbra is állami ellenőrzés alatt maradtak, késleltetve a gazdaságok piacorientált átalakulását. A harmadik lépés 1999 decemberében következett be, amikor a gazdaságok aktíváit magánbefektetőknek eladták és a területeket 49 éves időtartamra bérbe adták, megteremtve ezáltal a profitorientáció feltételrendszerét. Az állami birtokok adminisztrálási jogát az állam a Mezőgazdasági Erdő- és Vidékfejlesztési Minisztériumnak adta át, amely létrehozta az Állami Földvagyon Ügynökségét, amely 2000. januárjában már csak 1,1 millió ha mezőgazdasági terület⁴⁸ fölött rendelkezett és ez az érték 2002-re lecsökkent 977.000 ha-ra. A FAO (2002) adatai alapján az állami földvagyonból 817.000 ha-ra kötöttek hosszú távú bérleti szerződést fizikai személlyel vagy kereskedelmi társaságokkal, a bérelt területek átlagos mérete 1.000 ha. A földtulajdon helyreállításának eredményeként a 2005-ös Mezőgazdasági Összeírás⁴⁹ alapján Romániában 4.256.152 gazdaság létezett 3,27 ha-s átlagterület nagysággal. Az egyéni gazdaságok⁵⁰ száma hozzávetőleg 4,2 millió, a mezőgazdasági területek 70 %-t művelik, míg a jogi személyiséggel rendelkező társaságok száma 18.263. Az egyéni gazdaságok száma túl magas, a kereskedelmi társaságok, illetve társulások aránya túl alacsony, a szövetkezetek aránya pedig elenyésző.

Romániában a gazdaságok 71,2%-a 0 és 3 ha közötti, 28%-a 3 és 10 ha közötti és csak 0,3%-a nagyobb mint 10 ha. Az egyéni gazdaságok 64,1%-a 0-2 hektár közötti nagyságú területen gazdálkodik⁵¹, amely az össz mezőgazdasági terület 13,9%-t jelenti..

⁴⁷ Ezt feloldotta az 54/1998-as törvény

⁴⁸ Ez az érték 950.000 ha-al kisebb, mint a volt állami gazdaságok mezőgazdasági területe

⁴⁹ A 2002-es Mezőgazdasági Összeírás alapján, amely 2004-ben jelent meg a Nemzeti Statisztikai Hivatal kiadványaként: "Caracteristici structurale ale exploatareilor agricole", 4.462,2 ezer egyéni gazdaság létezett, és 7,7 ezer hektár területen (az össz mezőgazdasági területnek az 55,4%-a) gazdálkodott.

⁵⁰ A Statisztikai Megfigyelések Metodológiája alapján, amelyet a 02.12.2002-31.01.2003 közötti Mezőgazdasági Összeírásban is alkalmaztak, az "Egyéni gazdaság" olyan jogi személyiséggel nem rendelkező termelői egység, amely gazdaságilag független, egy vagy több személyből áll, akik általában rokoni kapcsolatban állnak egymással és együtt fejtik ki gazdasági tevékenységüket mezőgazdasági termékelőállítás céljából, függetlenül a termelés méretétől vagy rendeltetésétől.

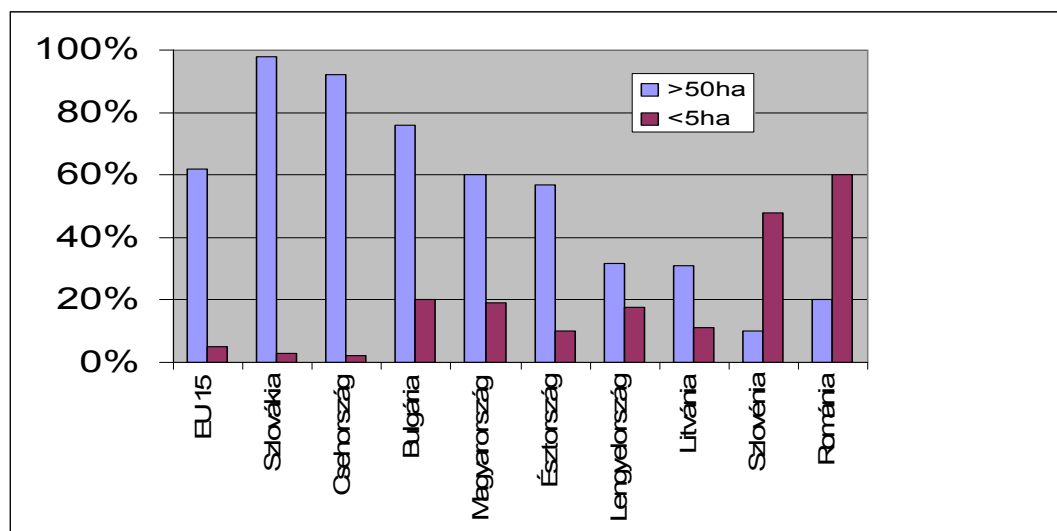
⁵¹ A 2005-ös "Ancheta structurală în agricultură, 2005" alapján végzett számítások

9. táblázat. A gazdaságok megoszlása jogi forma alapján 2005-ben

Megnevezés	Gazdaságok száma	Átlagos területnagyság (ha)
Egyéni gazdaságok	4.237.889	2,15
Jogi személyiséggel rendelkező gazdaságok	18.263	263,08
Mezőgazdasági társulások, társaságok	1.630	455,25
Kereskedelmi társaságok (többségben állami tulajdon)	250	239,98
Kereskedelmi társaságok (többségben magántulajdon)	4.574	376,21
Közüntézmények gazdaságai	4.818	441,00
Szövetkezeti gazdaságok	108	30,06
Más típusú gazdaságok	6.883	22,35
Összesen	4.256.152	3,27

Forrás: Ancheta structurală din agricultură, 2005

A Közép-kelet-európai országok mindegyikére a Romániához hasonló kettős szerkezet jellemző, az 5 ha-nál kisebb gazdaságok az összes gazdaságok 85%-t jelentik, a mezőgazdasági területeknek pedig a 27%-t. A dekollektivizálás után Csehországban és Szlovákiában a nyugat-európai országokhoz képest is magas maradt a birtokkoncentráció.

11. ábra. A kis- és nagygazdaságok által művelt mezőgazdasági terület aránya a Közép-Kelet-Európai országokban és az EU-15-ben

Forrás: Konecny M., 2004

Az önellátó gazdaságok magas száma miatt, amelyek nem finanszírozhatók a Közös Agrárpolitika keretein belül, minél előbb szükség van a területek koncentrálására. A gazdaságok 76,3%-a tartozik ebbe a kategóriába. Az önellátó gazdaságok 1 EUME alattiak, míg a félig önellátó gazdaságok mérete 2 és 6 EUME között változik. A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Igazgatóságok felmérései alapján hozzávetőleg 950.000 félig önellátó gazdaságról van szó, ezek közül hozzávetőleg 100.000 gazdaság termékeinek nagy része piaci értékesítésre kerül. Ezek a gazdaságok lehetnének a jövőbeli családi gazdaságok alapkövei.

10. táblázat. Az önellátó és félig önellátó gazdaságok jellemzői 2005-ben

A gazdaság típusa	Gazdaságok száma (ezer)	Használt mezőgazdasági terület (%)	Átlagos területnagyság (ha)
Önellátó gazdaságok	3.290,40	28,8	1,1
Félig önellátó gazdaságok	947,48	22,4	3,3

Forrás: Zahiu, L.. 2006

Az önellátó gazdaságok magas száma mindenképpen csökkenti a versenyképességet, szükség van bizonyos szintű strukturális átszerveződésre. Ennek érdekében az agrárpolitika olyan átfogó eszközrendszerére van szükség, ahol a vidékfejlesztés fogja megteremteni a mezőgazdaság fejlődésének, strukturális átszerveződésének alapját.

11. táblázat. Jogi személyiséggel rendelkező mezőgazdasági társaságok száma birtokméret alapján

Birtokméret (ha)	Gazdaságok száma	Gazdaságok részaránya (%)	Használt mezőgazdasági terület (ha)	Használt mezőgazdasági terület (%)
0,1-1 ha	2.071	2,47	748,8	0,00
1-5 ha	3.246	2,25	8.790,7	0,01
5-10	2.588	1,80	16.560,8	0,03
10-20	1391	3,06	17.235,1	0,10
20-50	851	5,58	27.508	0,40
50-100	1.020	9,89	74.250,1	1,60
> 100	6.676	74,95	4.659.589,3	97,86
Összesen	17.843	100,00	4.804.683,0	100,00

Forrás: Ancheta Structurală în agricultură 2005

A Román Akadémia Agrárgazdasági Intézete 2015-re a román mezőgazdaság birtokszerkezetében a következő változásokra számít:

- Míg 1999-ben az önellátó kisgazdaságok száma 2,8 millió volt (0,3-1 ha) és a mezőgazdasági területek 33,1%-án gazdálkodott, addig ez az érték várhatóan csökken 1,1 millióra és a mezőgazdasági területek 13,5%-án gazdálkodnak.
- Az 5-10 hektáros gazdaságok száma 1 millióra fog megnőni viszonyítva az 1999-es 510.000-hez, s így a mezőgazdasági területek 15,2 %-án gazdálkodnak.
- 80.000 új gazdaság megjelenésére számítanak, amelyek nagysága 10-15 ha között mozog és a mezőgazdasági területek 6,9 %-át birtokolják.
- A mezőgazdasági társulások száma állandósul, megmarad az átlagos 200 hektáros nagyság és a mezőgazdasági területek 20,3 %-át hasznosítják.
- Hozzávetőleg 25.000 új kereskedelmi társaság megjelenésére számítanak, átlagosan 40-50 ha-s területnagysággal, a mezőgazdasági területek 6,8 %-val
- A jogi személyiséggel rendelkező mezőgazdasági társulások számának növekedése várható, növekszik a számuk, az átlagos területnagyságuk 500-600 ha, s a mezőgazdasági területek 20,2 %-án termelnek.

A felsorolt adatok nagyfokú optimizmusról árulkodnak. Az elkövetkező 10-15 évben ez a nagyméretű csökkenés nem következhet be. A vidékfejlesztési programok jóvoltából az önellátó gazdaságok egy része valószínűleg más tevékenységbe kezd, vagy teljesen kivonul a gazdasági életből (lsd. korai nyugdíjazás) és remélhetőleg a kisebb koncentrációjú (5-15 ha-os) gazdaságok alakulnak ki túlsúlyban és nem a 40-50 hektárosok. Az európai tendenciák bizonyítják, hogy a versenyképességünk EU-s átlagokhoz való felzárkózása egyelőre lehetetlen vállalkozásnak tűnik. A román mezőgazdaság kihasználhatná az ökológiai gazdálkodás előnyeit, a kézimunkaigényes ágazatok elterjedésével növekedhetne a foglalkoztatottság. Olyan piacorientált fejlesztési stratégiát kell felépíteni ezekre az ágazatokra, amely a vidéki lakosság helybenmaradását, a természeti környezet és a kulturális értékek megővését tartja szem előtt.

2.1.2. A földtulajdon és földhasználat szabályozása

A mezőgazdaságban az egyéni gazdaságok mellett kereskedelmi társaságok, mezőgazdasági társaságok⁵², jogi személyiséggel rendelkező mezőgazdasági társulások, családi vállalkozások és állami egységek is működnek. A mezőgazdasági területek forgalmát lehetővé tevő 54/1998-as törvény és a 16/1994-es földbérleti törvény elősegítette ezeknek a társaságoknak a megerősödését. A kereskedelmi társaságok és a

⁵² A 36/1991-es törvény szabályozza működésüket

mezőgazdasági társaságok főleg a volt állami gazdaságok területein gazdálkodnak. A mezőgazdaságban a kereskedelmi társaságok száma alacsony, a tőkehiány, a beruházások magas kockázata elijeszti a vállalkozókat ebből az ágazatból.

A földtulajdon és használat jogi szabályozásának folyamata nem hozta meg a kellő eredményt a földpiacon. A földterületek keresletében csak a spekulációs és a turizmus érdeke érvényesült. A mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége nem élénkíthette a földforgalmat. Jelen pillanatig a földforgalom a gazdaságok nagyságának a növekedésére minimális hatással volt. 1998 és 1999 között 43.977 ha mezőgazdasági terület cserélt gazdát, 2001-ben 76.673 ha terület. Az országban 1990-2004 között 413.368 ha területre kötöttek adás-vételi szerződést⁵³, vagyis a magántulajdonban lévő földterületek 3,5%-ára. Ebben az ütemben több tíz évre lenne szükség ahhoz, hogy a birtokszerkezet megváltozzon Romániában.

2001-ben a mezőgazdasági területek átlagára 600-700 lej/ha között változott, majd 2002 és 2004 között a 4-5-szörösére ugrott. A legkevesebb és a legrosszabb áru tranzakciók pont a legtermékenyebb földterületekkel rendelkező megyékben történtek: Teleorman, Tulcea, Ialomița, Călărași, Brăila, Olt, Dolj (főleg 2003-ig volt jellemző). Az alacsony árakat a szakemberek a magas kínálatnak és a parlagon hagyott területek magas arányának tulajdonították. Erdélyben alacsony a kínálat Beszterce-Naszód, Maros, Kolozs, Botoșani és Krassó-Szörény megyékben.

Szakértők szerint 2003 végén a földpiaci tranzakciókban a földérték a valós érték 10%-ára becsülhető. Az előrejelzések alapján, akik 2002-2006 között vásároltak területet, megsokszorozhatják befektetésüket az EU-s csatlakozás után, mivel hosszú távon a földterület árának a 10-15-szörös emelkedésére lehet számítani.

A birtokreform szükségességét senki sem vitatja, viszont ehhez aktív földforgalomra lenne szükség, amely magába foglalja nemcsak az eladásokat, hanem a bérleteket is. A nagyon rossz gazdasági helyzetben lévő földtulajdonosok sok esetben a biztonság érzete miatt ragaszkodnak a földjeikhez, ezért nem adják el és sok esetben bérbe sem adják. Egy magánszemély által birtokolt terület nagysága max. 200 ha lehet Romániában. Mindezek mellett még más kötöttségek is léteznek, amelyek gátolják a földpiac megfelelő működését.

A Világbank segítségével 1996 és 2001 között végzett felmérés alapján, amely során 800 gazdaságban készítettek interjúk alapján a következő következtetések vonhatók le a bérleti viszonyokra vonatkozóan:

⁵³ Magas a zsebszerződések száma, de erről nincs hivatalos adat vagy becslés

- Míg 1996-ban a gazdaságok 14,4%-a adta bérbe a földjét, addig ez az érték 2000-re 18%-ra növekedett. A bérbe adott területek átlagnagysága 1 ha-ról 2,52 ha-ra növekedett 2000-re.
- A felmérés alapján a bérbe adók zöme idős korosztályú, egy részük városon él.
- A bérleti viszony érdekes jellemzője a „verbális” megegyezés, nagyon sok esetben (90%) nem létezik a felek között szerződéses viszony.
- A bérleti viszonyok másik jellemzője a mezőgazdasági társulások dominanciája. Az emberek könnyebben adják bérbe egy ilyen társaságnak, mint ismerősöknek vagy rokonoknak.
- A felmérésben résztvevő gazdaságok 5,4%-a vásárolt, 2,3%-a eladott, 0,5%-a vásárolt és adott is el területet., viszont a földterületek nagysága alacsony volt: 1,46 ha/parcella a vásárlásnál, 1,05 ha/parcella az eladásnál
- A földtulajdonosok 29%-a szerint ma nehezebb eladni vagy vásárolni, mint ezelőtt 5 évvel a törvények, bürokrácia miatt.
- A megkérdezettek 1,6%-a adná el a jövőben a földterületét, illetve 3,2%-a adná bérbe

2.2. A mezőgazdasági termelés és a kibocsátás jellemzői

A román mezőgazdaság termelési szerkezetében eltérések mutatkoznak az Európai Unió országaihoz viszonyítva, úgy a növénytermesztésben és az állattenyésztésben, mint az alapanyagelőállító és a feldolgozó ágazat kapcsolatrendszerében. A növénytermesztés és az állattenyésztés egyensúlytalansága az élelmiszeripar egyensúlytalanságát és ezzel párhuzamosan a fogyasztók ellátásának a nehézségeit idézte elő. A hatékony termelési szerkezet kialakításához szükséges strukturális változások lassan mennek végbe, a termelési tényezők nincsenek megfelelően kihasználva, a termékek minősége nem mindig megfelelő. Az 1990 előtt létező vertikális kapcsolatok megszűntek, az új kapcsolat kialakítási lehetőségek hiányos jogi háttere 2005-ig késleltette ezt a folyamatot.

A termelési szerkezet nagyon változatos formát mutat. A termelésben a gabonatermesztés az uralkodó, amelyet 4.342 ezer ha-n termesztenek, ennek 58,4%-án kukorica, 36,8%-án búza található. Az állattenyésztés aránya az összes mezőgazdasági termelésen belül 30,4%, az arány régióként változó képet mutat az adottságok függvényében.

12. táblázat. Az állattenyésztés, növénytermesztés és a mezőgazdasági szolgáltatás aránya a mezőgazdasági össztermékből régiókként

Régiók	Növénytermesztés (%)	Állattenyésztés (%)	Mezőgazdasági szolgáltatás (%)
Észak-Kelet	63,7	35,8	0,5
Dél-Kelet	74,2	24,3	1,5
Dél	70,5	28,5	1,0
Dél-Nyugat	69,5	29,8	0,7
Nyugat	72,5	27,0	0,5
Észak-Nyugat	66,6	33,1	0,3
Központ	65,1	34,6	0,3
Bukarest	64,9	34,2	0,9

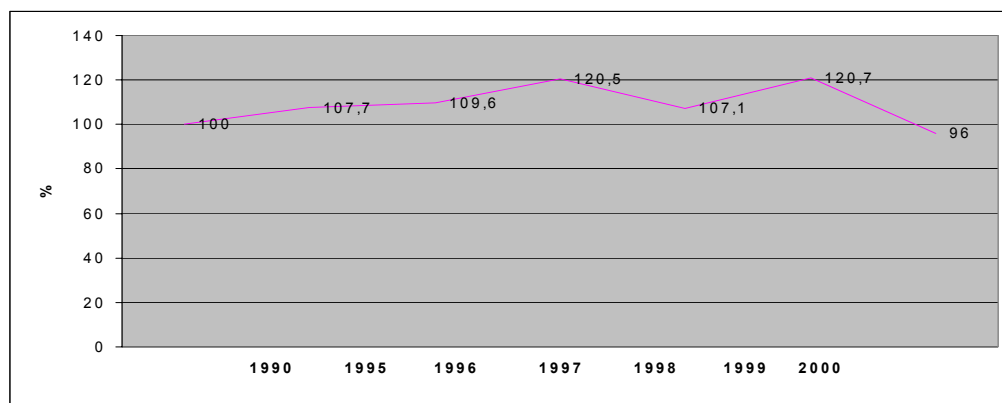
Forrás: Institutul Național de Statistică 2005

A termelés mennyiségileg relatíve stabilnak mondható 1990-2000 között. A Közép-Kelet Európai országok közül Románia mezőgazdasága szenvedte át a legkönnyebben az átmeneti időszakot (kivéve Albániát), mivel stabil maradt a mezőgazdasági termelése (OECD, 2000). Ez részben a területek nagyfokú felaprózódásának, a nagyszámú egyéni gazdaságnak tulajdonítható, akik önellátásra termelnek és nincsenek kitéve a piaci változások hatásainak. A mezőgazdaság szempontjából legjobb évnek ebben a periódusban 1997 tekinthető, amikor 4,5%-al nagyobb volt a termelés értéke 1990-hez viszonyítva. A 2000-2002-es időszakban csökkenés észlelhető a kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt, 2000-ben a mezőgazdasági termelés 17,8%-al esett vissza 1990-hez viszonyítva.

2.2.1. A növénytermesztés jellemzői

A növénytermesztést nagyfokú termésingadozás jellemzi, a gabona termése 1990 óta 12 és 22 millió tonna között változott. A termésingadozás elsődleges oka az időjárási viszonyokban keresendő, az ingadozásokhoz hozzájárult az alacsony szintű növényvédőszer- és műtrágyahasználat, a szakszerűtlen technológia. A felaprózott birtokstruktúra, az öntözési rendszerek fokozatos kivonása a termelésből⁵⁴, a nem megfelelő technológia, mind a termelési eredmények csökkenését eredményezték.

⁵⁴ Nagy részük már 1989-ben teljesen amortizálódott

12. ábra. A növénytermesztés eredményei 1990-hez viszonyítva (1990=100)

Forrás: Institutul Național de Statistică 2005

Romániában a gabona területe 1990-2006 között aránylag stabilnak mondható. Az átmeneti periódus első öt évében Románia gabonaimportőrként évente átlagosan 1,8 millió tonna gabonát importált. Ez az érték 1995 után lecsökkent, az exporttámogatás⁵⁵ eredményeképpen Románia gabonaexportőrré vált. 1990 és 1997 között az állam folytatta az 1989 előtti politikai intervencióját, kötelezván a nagyobb gabonatermesztőket, hogy az államnak és az állam által meghatározott áron értékesítsék terményeiket. Ily módon próbálták biztosítani a belső ellátáshoz szükséges gabonamennyiséget.

Az EU-27-ben a gabonatermő terület alapján Románia a negyedik (8,1%) helyet foglalja el Franciaország (21,1%), Németország (12,5%) és Lengyelország (8,7%) után, a termésmennyiségből pedig a hatodik helyet (4,4%), követve Franciaországot (28,0%), Németországot (17,8%), az Egyesült Királyságot (11,7%), Lengyelországot (5,6%) és Olaszországot (5,5%). A kukorica termőterületének szempontjából 2006-ban az EU-25-ben a legelső helyen Románia található (29,7%-al), majd Franciaország (18,0%) és Magyarország (14,7%) következik. A termés nagyság szempontjából már csak a harmadik helyet sikerült elérnie (15,6%) Franciaország (22,2%) és Olaszország (17,4%) után. Ezek az adatok már önmagukban is jellemzik a búza és kukoricatermesztés hatékonyságát Romániában. Míg az EU-s búza termésátlag 2006-ban 4830 kg/ha (3%-al kisebb mint 2005-ben) volt, a kukoricáé pedig 8437 kg/ha, addig Romániában a búza átlagtermése 2746 kg/ha és a kukorica átlagtermése 3565 kg/ha volt 2006-ban.

⁵⁵ 1998-ban kukorica exportot, majd 1999-től a gabonaexportot is támogatta az állam

13. táblázat. A termelési szerkezet változása a növénytermesztésben 2002-2006 között
(ezer ha)

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006
Gabona összesen,	6.038,1	5.541,8	6.265,4	5.865,7	5.114,4
ebből:	2.309,8	1.748,0	2.317,8	2.476	2.012,6
Búza*				20,7	17,2
Rozs*	578,8	329,6	424,5	484,6	331,6
Árpa	2.894,5	3.199,6	3.274,4	2.628,5	2.520,1
Kukorica					
Hüvelyesek	45,3	46,8	38,6	44,2	40,4
Olajos növények:	1.076,4	1.377,1	1.197,5	1.205,5	1.297,6
Napraforgó	906,2	1.188,0	977,0	971	991,4
Szója	71,8	59,4	121,3	143,1	190,8
Repce	74,6	17,1	49,7	87,8	110,1
Cukorrépa	41,6	45,2	20,8	25,2	39,8
Dohány	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	1,4
Burgonya	283,2	282,0	265,7	284,9	278,1
Zöldség	236,3	241,9	308,2	266,7	280,1
Zöldségtermény	1.193,9	1.263,1	558,4	820,4	858,6
Gyümölcs	188,9	191,9	192,9	200	157,3
Szőlő**	n.a.	n.a.	n.a.	190,6	190,5

Forrás: Institutul Național de Statistică, 2007

*A búza és a rozs termesztési adatai összevontan jelennek meg 2002-2004 között

** A házikertek szőlőterületei is beleértendők

A búzatermesztő gazdaságok száma Romániában 1.250.379, a gazdaságok 80%-a 5 ha-nál kisebb területen, 5.143 gazdaság 100 hektárnál nagyobb területen (0,4%-a a búzatermesztő gazdaságoknak) termeszt búzát. A búza termesztése nemcsak Romániában, hanem minden európai országban csak nagy kultúrában gazdaságos. A kisgazdaságoknak át kell adniuk helyüket a nagyobb méretű családi gazdaságoknak és olyan termelési struktúrát kell kialakítaniuk, amely megfelelő jövedelmet biztosít. Az **árpa** szerepe a takarmányozásban az utóbbi években növekedést mutat, termőterülete mégis csökkent 1999 óta. 2006-ban termőterülete 153 ezer ha-al, termésmennyisége 306,2 ezer tonnával csökkent 2005-höz viszonyítva. A **kukorica** termesztése az utóbbi években a szántóterületek átlagosan 35%-án történik. Az alacsony termésátlagok ellenére Románia kukorica exportőr. A kukorica alternatív felhasználási irányai valószínűleg csökkentik majd az export mennyiségét. Romániában eddig 6 biodízel és bioetanol gyártó üzem működik, amelyek nagyrészt repce- és napraforgómagot

dolgoznak fel. Az **olajosnövények** által elfoglalt területek nagyságának növekedése meghaladta az előrejelzéseket. Ez részben az alternatív felhasználás térhódításának köszönhető. Ugyanis Romániában az EU-s Csatlakozási Szerződés értelmében 2010-re az üzemanyag-felhasználás 5,75%-a növényi eredetű kell legyen. A jelenlegi kapacitásával és termésmennyiségével Románia évente 400.000 tonna biodizelt tudna előállítani, főleg napraforgóból és repceből és 50.000 tonna bioetanolt. A 2006-os támogatási rendszer is kedvezett az ipari növények termesztésének. A napraforgó területe 1989 után növekedett. 1999-ben 9%-al megnőtt 1998-hoz képest. A területnövekedést elősegítették a feldolgozók⁵⁶ és a búza vetésterületének enyhe visszaesése⁵⁷. 1999-2001 között csökkent a napraforgó vetésterülete, majd 2002 után újra növekedni kezdett, 2003-ban volt a legnagyobb a vetésterülete, 2004-ben pedig a termés mennyisége. Az átlagtermés nagysága az EU-ban 2004-ben 1.804 kg/ha volt (az EU 15-ben 1.600 kg/ha). A kormány 1997-ben feloldotta az összes export megkötést, ezért túlságosan megnövekedett az olaj belföldi ára. A piaci anomália megszüntetésére maximális árat határoztak meg az olaj kiskereskedelmi árára vonatkozóan és az állami tartalékból növelték az olaj mennyiségét a piacon az egyensúly helyreállítása végett.

A **szója** vetésterülete 1999-ben 32%-al lecsökkent 1998-hoz viszonyítva. Az állami tulajonban lévő feldolgozó-egységek felbomlottak, az egész gazdaságot a tőkehiány jellemezte. A szója termőterületének legnagyobb visszaesése 2001-ben következett be, amikor az össztermés 36,2%-a volt az 1998-as termésmennyiségnek. Az átlagtermés magasabb, mint az EU-s átlag. A genetikailag módosított szója termesztése 2007. január elsejétől tilos Romániában. A szójatermesztők közvetlen támogatásban azzal a feltétellel részesülnek, hogy a felhasznált vetőmagok ne legyenek genetikailag módosítottak.

A **repce** átlagtermése elmarad az EU-s átlagtól, amely 3371 kg/ha volt 2004-ben. A repce vetésterülete 2010-re várhatóan 500.000 hektárra fog emelkedni. A **cukorrépa** termesztéséhez szükséges adottságok ellenére⁵⁸ a vetésterülete drasztikusan lecsökkent 1990 óta. Az ágazat hatásfoka nagyon alacsony. A román cukortermelést nagyrészt az alacsony árú nyers import cukor kedvezőtlenül befolyásolta (Kína, Moldva, Ukrajna, Kuba). A feldolgozók külföldi kezekbe kerültek, akiknek nem a termelés támogatása volt az érdekük, hanem a nyerscukor minél alacsonyabb áron való beszerzése. A cukorrépa átlagtermése az EU-ban 2004-ben 53.747 kg/ha, míg Romániában 30.000 kg/ha volt. A **dohány** piacának megfelelő működését a 236/2003-as törvény biztosítja.

⁵⁶ Növekedett a napraforgó felvásárlási ára: 2,5 lej/kg (egy évvel korábban 2,0 lej/kg), rövid időn belül fizettek

⁵⁷ Alacsony felvásárlási ár miatt

⁵⁸ Humuszban gazdag, jó vízmegkötésű, 6,5-8 pH értékű talajok

A termesztés alapja itt is a szerződéses viszony a termelők és az elsődleges feldolgozók között. A termelés még nem fedezi a belföldi szükségletet, a belföldi cigaretta-fogyasztás állandó, értéke 35 ezer tonna körül mozog. A dohánytermesztés 2007-től részesedik a top up kifizetésekből, 230 euró/ha értékben.

Romániában 3700 elismert **gyógynövény** fajt tartanak nyilván. Az utóbbi 15 évben a gyógynövénytermesztés az ötödére csökkent. Romániában adottak a feltételek az ökológiai termesztésre is. A termesztett gyógynövények a koriander, kömény, édeskömény. A területek hozzávetőleg 90%-án koriandert termesztenek, a fennmaradó 10%-on köményt, édesköményt, levendulát, cickafarkot, kamillát.

A **zöldségtermesztés** a román mezőgazdaság erős pontjává nőhetné ki magát. Az adottságok és a tradíciók olyan különleges ízhatású termékek előállítását teszik lehetővé, amellyel a zöldségtermesztők nyugodtan felvehetik a versenyt bármelyik más ország termékeivel. A román zöldségtermesztés termékkínálata megfelelő, az önellátás foka 97,9%-os. Paradicsomból 109,6%-os, káposztából 95,8%-os, hagymából 81,6%-os az önellátás foka. A probléma az értékesítéssel van, szervezetlen a piac, a termelők nagy hányada a napi piacokon értékesíti termékeit. Megteremtődött a termelői csoportok létrejövéséhez szükséges jogi háttér az 1/2005-ös törvény megjelenésével, de a megalakulásuk nehézségekbe ütközik. A fogyasztók korai zöldséggel való ellátását az ország importból biztosítja, ezért szükség van a fóliasátras és az üvegházi termelés elterjedésére. Mivel kis területen is lehet megfelelő jövedelemmel termesztetni, a kistermelőknek megfelelő lehetőség a fejlesztésre, a termelési struktúra váltásra. Az ágazat magas kézimunkaigényes volta miatt munkahelyeket biztosíthatna a vidéken élő lakosságnak.

Az utóbbi években a **gyümölcstermesztés** Munténia és Oltenia körzeteire, a legnagyobb gyümölcstermő vidékekre, koncentrálódott, különösen Argeş, Vâlcea, Prahova, Buzău, Dâmboviţa, Dolj és Olt⁵⁹ megyékre. A gyümölcstermesztés eredményeihez ugyanakkor nagymértékben hozzájárult az Erdélyi-medence is, ahol Beszterce-Naszód, Szilágy, Szatmár, Máramaros és Bihar megyékben folyik nagyobb területeken gyümölcstermesztés. A hosszú tőkelekötés, a magas termelési kockázat nem vonzza a termelőket, ezért támogatás hiányában nem lehet számítani az ültetvények területének növekedésére. A főbb termesztett gyümölcsfajok: alma, körte, szilva, cseresznye, meggy, őszibarack, kajszibarack.

Romániában a **szőlőtermesztésnek** évezredes hagyományai vannak. A történeti leírások alapján egy szkíta törzs i.e. IV. században telepedett le a Maros és a Küküllők

⁵⁹ A Mezőgazdasági Erdő és Vidékfejlesztési Minisztérium adatai alapján

völgyeibe, ahol virágzó szőlőskertet létesített (Csávossy Gy., 2002). A dákok és a géták kedvenc itala volt a bor. A dobrudzsai borról i.e. VII. századból léteznek leírások (Ovidius). Romániában 7 szőlőtermő övezetet tartanak számon, 40 hegyalját és 160 szőlészeti központot. A szőlőtermő övezetek a következők: Erdély, Moldva, Dobrodgea, Muntenia, Oltenia és Bánát borvidéke. Az ország össz mezőgazdasági területéből, amely 14.800.700 ha, a szőlőültetvények nagysága 233.300 ha, amelynek hozzávetőleg 90%-a termő. A szőlőfajtákon belül magas a direkttermő fajtáknak az aránya, jelenleg majdnem fele arányban vannak jelen a szőlőültetvények területein.

A klimatikus viszonyok megfelelőek, a minőségi termelés feltételei adottak. Az átlagtermések mégis elmaradnak az EU-s átlagoktól. Alacsony a termelés határfoka, amit a felaprózott területek, a direkttermők dominanciája is befolyásol. Az átlagtermés 4.500-5.500 kg/ha között ingadozik. A termesztett szőlő 0,73%-a kerül friss fogyasztásra, 0,37%-a exportra és 93,97%-a feldolgozásra kerül. A borkínálat nagyon gazdag. A minőségi paraméterek, az összetétel, a borkészítési technológia alapján különböztethetjük meg a borokat. Ez alapján Romániában hozzávetőleg 402 borfajta van forgalomban a következő összetételben: 11 féle asztali bor, 42 féle minőségi bor, 118 féle minőségi bor termőhelyi elnevezéssel (VDO⁶⁰), 231 féle minőségi bor termőhelyi elnevezéssel és minőségi fokozattal.

2.2.3. Az állattenyésztés jellemzői

A román állattenyésztés tradicionális tevékenység, főképp a hegyvidéken és a dombvidéken. Az állattenyésztés jelenlegi színvonala, a takarmányforrások kihasználási szintje az állattenyésztés fenntartható fejlődését körvonalazza a jövőre nézve. Az állatállomány 2001-ben negyedére esett vissza az 1989-es évhez viszonyítva és az állati eredetű termékek fogyasztása is lecsökkent. A csökkenést a gazdaság állapota, az inputok árának növekedése, az ágazatban a vertikális és horizontális integrációk hiánya, az értékesítés nehézségei mind befolyásolták. A privatizációval felbomlottak a nagyméretű gazdaságok, az életképteleneket felszámolták, az életbenmaradt gazdaságokat pedig nem támogatta megfelelően az állam.

⁶⁰ Vin denumirea de origine-eredetmegjelöléssel ellátott

14. táblázat. Az állatállomány változása 2004-2006 között (ezer db.)

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006
Szarvasmarha: - fejőstehén	2.878 1.759	2.897 1.757	2.808 1.755	2.862 1.812	2.934 1.810
Sertés	5.058	5.145	6.495	6.622	6.815
Juh	7.312	7.447	7.425	8.298	7.678
Kecske	633	678	661	n.a.	727
Baromfi	77.379	76.616	87.014	86.552	84.991
Méhcsalád (ezer család)	781	775	888	n.a.	n.a.

Forrás: Institutul Național de Statistică, 2005, 2007

A **szarvasmarhatartás** az ország körzetének megfelelően, hegyvidéken legelőre alapozott, ahol nincs legeltetési lehetőség (az ország déli részén, ahol dominálnak a szántóterületek), ott a vegyes tartás a jellemző. A nagyobb méretű gazdaságokon (Bukarest környékén) a félig zárt tartás a jellemző. Az állomány 95%-a a kisgazdaságok tulajdonában található, amelyek egy-, két- vagy három szarvasmarhával rendelkeznek., fejlesztésre, modernizálásra nincs lehetőségük.

Az állatállományon belül 1989 után a szarvasmarha állomány csökkent le a legnagyobb mértékben. A kisgazdaságok takarmányhiánnyal küszködtek, nem volt anyagi háttér beruházásokra, az állami támogatás nem volt megfelelő, hiányzott egy koherens agrárstratégia. Az állomány 1989 után hirtelen 200 ezerrel csökkent, majd pár évig állandósulni látszott. 1994-1996 között egy enyhe növekedés észlelhető, 1996-2000 között újra csökkenés következett, majd 2000 óta újra növekvő tendenciájú. A támogatások hiányát, az agrárrolló nyílásának hatását még rosszabbította a kedvezőtlen időjárás, az alacsony és rossz minőségű takarmánytömeg. A gazdaságok zöme önellátásra termel, csak a fölösleget viszik a piacra. A szerkezeti reform csak beruházásokkal, szakmai felkészítéssel, nagyfokú állami támogatással valósulhat meg. Ezek a kisméretű farmok az Európai Unióban nem lesznek piacképesek. Szükség van a kisgazdaságokra egy részére is, de a piacra való termelést a specializált gazdaságok vagy a családi gazdaságok kellene megoldják. A fejlesztésnek viszont számos korlátja létezik: nagy mennyiségű takarmányok raktározását nehéz megoldani, magasak a szállítási költségek, szigorú állategészségügyi előírások, fennáll a környezet-szennyezés veszélye, a vízellátás hiánya stb..

A **sertésállomány** 79,5%-a az egyéni gazdaságokban található. Az egyéni gazdaságok általában 1-2 sertést tartanak, a 3-9 sertéssel rendelkezők félig önellátóak, a 10 sertésnél nagyobb gazdaságok árutermelésre szakosodtak. Az egyéni gazdaságokban

alacsony a munkatermelékenység és a takarmányozási színvonal. A 2005-ös Mezőgazdasági Összeírás alapján 1.752.067 egyéni gazdaságban hizlaltak sertést és 1.336 jogi személyiséggel rendelkező egységben folyt sertéshízlalási tevékenység. 1993-ban a sertéshús felkerült a nemzeti fontosságú termékek listájára és a kormány az exportra kvótákat állapított meg. Ehhez még rögzített felvásárlási ár és prémium is társult. A rögzített ár és a prémium megszűnt 1997-ben, a termelés ösztönzése végett exporttámogatást vezettek be a sertéshúsra. A kereskedelem liberalizálásával az import vámok lecsökkentek 60%-ra 1997-ben, majd 45 %-ra 1999-ben.

A **juh- és kecsketenyésztésben** is nagy a szerepük az egyéni gazdaságoknak. A 2005-ös Mezőgazdasági Összeírás alapján 486.033 egyéni gazdaságban tartottak juhot és kecskét, míg 493 jogi személyiséggel rendelkező egység foglalkozott juh- és kecsketenyésztéssel. Az ország juh- és kecskeállománya 2006-ban 108 ezerrel növekedett 2005-höz viszonyítva. A juhállomány nagysága 2006-ban 7.678.207 db., amelyből 7.503.329 az egyéni gazdaságok tulajdonában található. A kecskeállomány nagysága 2006-ban 727.406 db. volt, amelyből 720.096 db. az egyéni gazdaságok tulajdonában. Tehát a juh- és kecskeállomány nagysága 8.405.613 amely növekvő tendenciát mutat 2004-hez viszonyítva.

A **baromfitenyésztésben** is az egyéni gazdaságok dominálnak. Az állatállomány 73,4 %-a az egyéni gazdaságok tulajdonában található. baromfiállomány 1989 után lecsökkent, 2001-ben az állomány 45%-al volt kisebb, mint 1989-ben. Az állami tulajdonú baromfi gazdaságok felbomlottak, a magánszféra csak lassú ütemben alakult ki az ágazatban. A baromfiállomány 2001-től növekedni kezdett, 2005-ben az összes baromfiállomány majdnem 82 millió db., míg 2006-ban 84.990.592 db. (tojó 50.278.240 db.), az egyéni gazdaságokban ebből 64.413.401 db.-t tartottak. A baromfi ágazatban az állam árpolitikája 1996-ig a sertéságazathoz hasonlóan működött, az árakat 1997-ben teljesen liberalizálták. 1995-ig a baromfihús importja 141%-os volt, amely később lecsökkent 1999-ben 40 %-ra, ekkor exporttámogatást vezetett be az állam.

A **méhészetnek** egyre nagyobb a szerepe a mezőgazdaságon belül. Nemcsak értékes élelmiszert állít elő, hanem segít a többi ágazatot a termelékenység növelésében. A megtermelt méz mennyiség jelentős hányada kerül exportra. A méhcsaládok száma 745 ezerről 2001-ben 891 ezerre növekedett 2004-ben. Az előállított méz nagy hányada kerül exportra. 2004-ben a 19 ezer tonna mézből 12,3 ezer tonnát exportált Románia.

2.2.3. A mezőgazdasági termékek külkereskedelmének jellemzői

A világgazdaság globalizációjával a világkereskedelem is nagyfokú fejlődésen ment keresztül. Világszinten a mezőgazdasági termékek döntő hányada belső fogyasztásra kerül, átlagosan a mezőgazdasági össztermék 15%-a kerül exportra. A világkereskedelemben a legfontosabb mezőgazdasági termékek a gabonafélék, olajosnövények, tejtermékek, italok, növényi olajok és zsírok. A világ legnagyobb exportőrei az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió, az élelmiszeripari termékek világpiacát 19%-ban uralják, viszont nem elhanyagolható Kanada, Oroszország, Kína, Japán, Ausztrália, Új-Zéland és Brazília jelenléte sem a világ élelmiszer-kereskedelmében.

Románia legfontosabb külkereskedelmi partnerei az EU országai, egyharmada az import élelmiszeripari termékeknek az EU-ból származik és az export fele az EU országaiban talál gazdára. Románia 1990 előtt nettó exportőr volt, majd 1990 után nettó importőrré vált. Az EU-s külkereskedelmi deficitje az 1990-es évek elején magas volt, majd az összdeficit 56%-ról (1993-ban) 20%-ra csökkent 2001-re. 2001 után az export és az import mennyisége is növekedett. Románia és az EU között létrejött "Európai Egyezmény" alapján az ország külkereskedelmi kontingensekben állapodott meg az EU-val. Ezeknek a kontingenseknek az értéke 1998-2004 között nem változott, csak bizonyos termékekre zéró értékű vámtarifát állapítottak meg⁶¹: 4.000 tonna marhahúsrá, 3.900 tonna baromfihúsrá, 2.600 tonna sajttermékre, 3.000 tonna lisztre. A külkereskedelmi egyezmény előnyeit Románia nem tudta kihasználni az agrárium -már ismertetett- jellemzői miatt. Globálisan Románia EU-s külkereskedelmi mérlege negatív, 379,2 millió eurós deficittel zárt 2004-ben, amely 18%-os deficitnövekedést mutat 2003-hoz viszonyítva. Termékkategóriánként Romániának élőállatból, tejtermékből tojásból és mézből, más állati termékekből, zöldségből, olajosmagvakból pozitív volt a külkereskedelmi mérlege, a húsimport a külkereskedelmi mérleget negatívan befolyásolta. Az élelmiszeripari termékek 3,1%-át exportálta 2004-ben Románia az EU országaiba, az EU-s külkereskedelmi deficitje az összdeficit 10,4%-ra csökkent.

A román élelmiszerpiacot elárasztották az EU-ból származó import tejtermékek, alkoholos készítmények, más italok, húskészítmények, cukortermékek és a csökkenésre belátható időn belül nem lehet számítani. Az EU-s piaci esélyeket viszont ki lehetne használni, a zöldségfélék, egyes gyümölcsfélék, kukorica, olaj, juh- és kecskehús, erdei

⁶¹ Zahiu, L. 2006

gyümölcsök, ökológiai termékek exportjának a növelésével, ezáltal csökkentve az EU-s külkereskedelmi deficitet. A világpiacon a tradicionális külkereskedelmi kapcsolatok erősítésére van szükség, a Független Államok Közösségével, az arab országokkal, Kínával, Japánnal.

Románia fontos külkereskedelmi terméke a bor, a világ ranglistáján a borexportot tekintve Románia a 14. helyet foglalja el. A világkereskedelemhez való hozzájárulása 0,8%. Az utóbbi 15 évet vizsgálva, az export minimum értéke 1992-ben volt, amikor 1990-hez viszonyítva 73,4%-al esett vissza az export. A relatíve alacsony árak ellenére Romániának nagy bevételt jelentett a bor kivitele. Az utóbbi években a külkereskedelmi partnerei változtak Romániának. 1990 előtt a szocialista blokk volt a fő felvevő piaca, 1990 után az EU országai lettek a fő piacai: Nagy-Britannia, Németország, Hollandia. Az import termékek főleg a pezsgős borok, ömlesztett borok, magas arányt képviselnek a vörös minőségi borok, max. 13%-os alkoholtartalommal.

A főbb importőrök: Moldvai Köztársaság, Magyarország, Franciaország, Olaszország. Románia EU-val kialkudott borkontingensei: 300.000 hl vámmentes export és 60.000 hl vámmentes import.

2.3. A mezőgazdaság támogatási rendszere

A mezőgazdaság támogatási rendszere Romániában négyévente változott a politikai környezettel összhangban. A rendszer megfelelő működéséhez egy koherens és stabil jogi és intézményi háttérre, a források megfelelő kezelésére és nyomonkövetésére lett volna szükség. Az 1990 utáni átmeneti időszakban a kormányok agrárpolitikája gyakran különböző pozíciót tanúsított a mezőgazdasági reformot illetően, amely a támogatási rendszert instabillá és nagyon bonyolulttá tette. A támogatáspolitikai eszközeinek az alkalmazása nem hozta meg a várt eredményt, bizonyos mezőgazdasági termékekből a kínálat évről-évre csökkent, növekedett az import, a termékek versenyképessége csökkent a világpiacon, alacsonyak voltak a mezőgazdasági termékek árai, így a kicsi és nagyon kicsi gazdaságok jövedelme és életszínvonala szintén romlott. Az átmeneti periódus első tíz évében az agrárpolitika, az állami támogatás rendszere nem javított a mezőgazdaság struktúráján, a mezőgazdaság hatékonyságán, a piac működésén. A legfontosabb támogatáspolitikai és intervenciós eszközöket 1990-2006 között a következő szakaszokra bonthatjuk (Frățilă, A. 2006):

- A legfontosabb mezőgazdasági termékek esetében államilag ellenőrzött árak bevezetése, majd fokozatos liberalizációja⁶²
- A legfontosabb mezőgazdasági inputok árainak állami ellenőrzése, támogatása, majd az árak fokozatos liberalizációja
- Az alapvető élelmiszerek árainak állami ellenőrzése, fogyasztói támogatások
- Inputtámogatás (vetőmag, műtrágya, öntözés, eszközvásárlás)
- Output-támogatás⁶³ (termék és szolgáltatás), tárolási támogatások
- Meliorációs, növényvédelmi, állategészségügyi stb. támogatások
- Termelők közvetlen támogatása (értékjegyek, területalapú direkt támogatás)
- Termelési és beruházási hitelek kamatainak a támogatása
- A hiány-termékek termelésének támogatása
- Árutermelés támogatása
- Ökológiai termékek támogatása
- Külkereskedelmi eszközök alkalmazása (exporttámogatás, export-, import kvóták megállapítása)
- Fiatal gazdák támogatása

Az alkalmazott agrárpolitikai eszközök között nem volt összhang, a román támogatáspolitikai 1990 után az agrárreform alapvető jelenségével -a tulajdonstruktúra változásával- teljesen ellentétes irányban haladt, nem helyezett hangsúlyt a területek összevonására, a termelői csoportok ösztönzésére. 1990-1996 között a még állami kézben lévő óriási mezőgazdasági vállalatokat támogatták, amelyek a támogatások ellenére sem működtek hatékonyan. A következő időszakban az állam az önellátó gazdaságokat támogatta⁶⁴, az életképes családi gazdaságok kialakulásának korlátot szabott a tőkehiány. Az árutermelés támogatásának bevezetésével 2000 után a több száz hektáros nagyvállalatok megerősödtek, ugyancsak ezek jutottak majd később hozzá a SAPARD program forrásaihoz. A román támogatáspolitikai eredményeképpen a mezőgazdasági üzemszerkezetben stabilizálódott a duális rendszer, egyfelől a kicsi és nagyon kicsi gazdaságok népes tábora, másfelől a tőkeerős, az államtól több évre haszonbérbe vett, gyakran több ezer hektáron gazdálkodó, kevés számú vállalkozás.

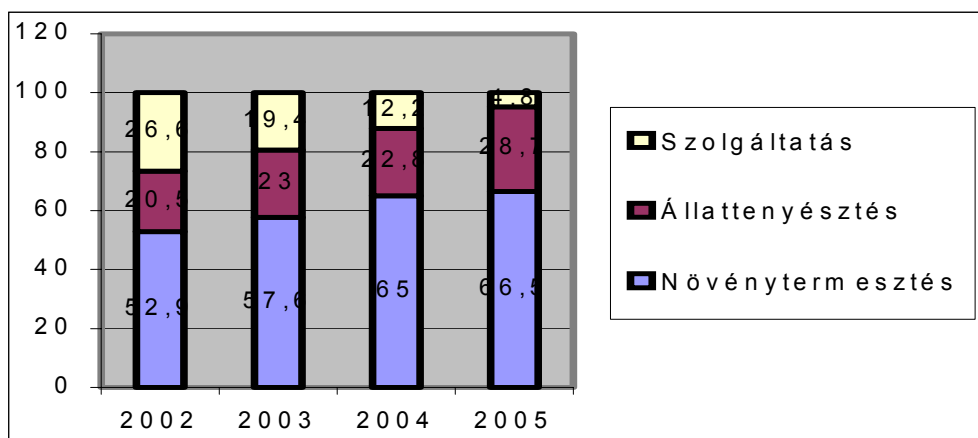
A növénytermesztési támogatások bizonyos kultúrákat részesítettek előnyben (gabonafélék, olajosnövények), ezeknek növekedett a vetésterületük (2004-ben 61,6 %-os termésnövekedés búzából 1990-hez képest), így a termelési szerkezet nem tudott az

⁶² Egyes esetekben prémiummal egészítették ki, amelyet az ár tartalmazott

⁶³ Támogatás az alaptermékek áraiban

⁶⁴ Az 5 ha-nál kisebb területtel rendelkezőket támogatta az állam

adottságoknak megfelelően és piacorientáltan kifejlődni. Az olajosnövények közül a napraforgót részesítették előnyben, növekedett a termésterülete (az összes mezőgazdasági terület 4,2%-ról 1990-ben 10,8%-ra 2005-ben), gyakran a vetésforgó figyelembevétele nélkül. A termékfelesleget nem sikerült megfelelő áron értékesíteni, gyakran a termelési költségeket sem sikerült fedezni. A takarmány- és az ökológiai termesztést 2004-ig nem támogatták, 2004-ben a zöldtakarmány mennyisége az 1999-s évi mennyiség 40,9%-ra esett vissza. A növénytermesztési támogatások évről évre növekedtek, 2005-ben már a teljes támogatás 66,5%-a került ebbe a szektorba.

13. ábra. A támogatások megoszlása 2002-2005 között a mezőgazdaság ágazataiban

Forrás: Frățilă A., 2006

A támogatások mértéke egy hektár mezőgazdasági területre vetítve⁶⁵ 1991-ben 20,87 euró/ha, 2000-ben 40,7 euró/ha, 2005-ben 61,35 euró/ha támogatásban részesültek a gazdák. A növénytermesztési támogatások növekedésével párhuzamosan az állattenyésztési támogatások mértéke is nőtt, de nem tudta biztosítani az átmeneti időszak első periódusában beállt állatállomány csökkenésének eredeti szintre való visszaállítását.

2.3.1. A mezőgazdaság támogatása a csatlakozás után

Az EU tagállamaiban a közvetlen támogatások három forrásból valósulhatnak meg: EU-s forrásokból, az EU-s nemzeti kiegészítésekből (top up), illetve a nemzeti forrásokból. Az EU-s közvetlen kifizetések megszervezésére Románia és Bulgária két

⁶⁵ Saját számítások a számú táblázat alapján, 9 millió ha mezőgazdasági területtel számolva

támogatási rendszer közül választhatott. Az Egységes Támogatási Rendszer (SPS - Single Payment Scheme), vagy az Egységes Területalapú Támogatási Rendszer (SAPS - Single Area Payment Scheme) közül. Az SPS támogatási rendszerben csak bizonyos kultúrákra adható támogatás, nem részesülnek támogatásban az állandó kultúrák és a konyhakertek. A támogatás összege nem egységes, régiókként változik, a területpihentetés kötelező és érvényes a kölcsönös megfeleltetés (cross compliance - gazdasági alapkövetelmények betartása). A SAPS ideiglenes jellegű, hároméves időtartamú és kétszer egy évre meghosszabítható, termeléstől és terméshozamtól független, egységes területalapú kifizetési rendszer. Románia, Bulgáriával együtt, az Egységes Területalapú Támogatási Rendszer mellett döntött. Ennek a rendszernek a keretén belül a közvetlen jövedelemtámogatást pusztán területi alapon, egy hektárra vetítve, euróban kifejezve folyósítják. Egy országnak adható maximális kifizetések nagysága rögzített, túllépés esetén a hektáronkénti összeget csökkenteni kell. A jövedelemtámogatásokat azokra a mezőgazdasági területekre (szántó, állandó gyepterület, állókultúra, konyhakert) igényelhetik a termelők, amelyek a törvényben meghatározott kritériumok alapján jó kultúrállapotban találhatók. A közvetlen kifizetésekre az a termelő jogosult, akinek a birtoknagysága minimálisan 1 ha és a minimális parcellamérete 0,3 ha (kivételt képeznek a szőlő-, gyümölcsültetvények és a komló, ezek esetében a minimális parcellaméret 0,1 ha). Az SPS rendszerrel ellentétben, ahol csak bizonyos növénykultúrákra és állatfajokra adhatók támogatások, addig a SAPS rendszer lehetővé teszi a támogatások kiterjesztését több kultúrára. Az SPS rendszerben a közvetlen kifizetések hozzávetőleg 70%-a a GOFR (gabonafélék, olajosmagvak, fehérje és rostnövények) növényeknek jut. Tehát a SAPS rendszer alkalmazásával előnye lesz Romániának is azzal, hogy nagyobb területre lesz szétteríthető a támogatás, viszont a támogatási szint így alacsonyabb lesz a megnövekedett támogatási kör miatt. Ez a rendszer egy átmeneti támogatást nyújt az uniós szabályok szerint nem támogatott szántóföldi növényeknek, gyepterületeknek, gyümölcs- és szőlőültetvényeknek, konyhakerteknek, segíti az áttérést az összevont gazdaságtámogatási rendszerre. A román termelők, a többi újonnan csatlakozott országok termelőihez hasonlóan, alacsonyabb közösségi támogatási szintben részesülnek, mint az EU 15 országai. 2007-ben az EU 15 termelői támogatásának csak 25%-t kaphatják meg, majd kezdetben évi 5%-os növekedéssel 2016-ra elérhetik az EU 15 szintjét (phasing in). Az EU-s támogatásokat a tagországok kiegészíthetik nemzeti támogatásokkal a Bizottság beleegyezésével (top up), azzal a feltétellel, hogy az így elért támogatások nagysága ne haladja meg az EU 15 támogatási szintjének az 55%-t 2007-ben. A nemzeti

kiegészítések úgy a növénytermesztésre, mint az állattenyésztésre is fordíthatóak az EU beleegyezésével. A nemzeti kiegészítő támogatásokat is figyelembe véve, a hazai termelők támogatási szintje leghamarabb 2013-ra éri el az EU 15 támogatási szintjét.

15. táblázat: A közvetlen kifizetések növekedési üteme 2007-2016 között

Megnevezés	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Az EU-s támogatás (%)	25	30	35	40	50	60	70	80	90	100
A nemzeti kiegészítés %-os változása	30	30	30	30	30	30	30	20	10	0
Teljes évi kifizetés (%)	55	60	65	70	80	90	100	100	100	100

Forrás: Regulamentul Comisiei (CE) nr.1290/2005 și Regulamentul Comisiei (CE) nr.1698/2005

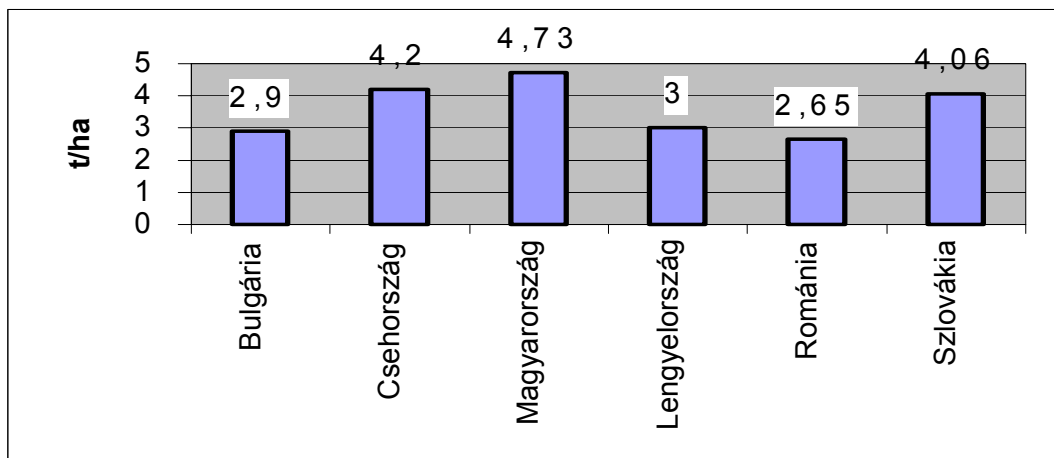
A közvetlen kifizetésekre fordítható összeg egy SAPS rendszeri metodológia alapján került kiszámításra. A támogatás nagyságának a kiszámításánál a kiinduló pont az EU 15 termelőinek a 2004-es évi támogatási nagysága jelentette. A Romániának adható támogatás maximális nagysága a GOFR növények 2000-2002 közötti bázisterülete, az állatlétszám és az átlaghozamok alapján került kiszámításra.

16. táblázat: A bázisterület és a referenciahozamok megoszlása

Megnevezés	Használt terület 2002-ben (ezer ha)	Bázisterület (ezer ha)	Hozam (t/ha)	Referencia mennyiség (ezer t)	Direkt kifizetések (euró/t)
Búza és rozs	2.310,0	2.272,8	2,65	6.023,0	63
Árpa	579,0	569,5	2,85	1.623,0	63
Kukorica	2.895	2.848,1	3,08	8.689,5	63
Takarmány-cirok	2,8	2,7	1,50	4,0	63
Napraforgó	906,0	891,7	1,30	1.159,2	63
Szója	72,0	70,7	1,97	139,2	63
Ipari növények	1,5	1,4	3,50	4,9	63
Más kultúrák	362,0	355,7	2,65	941,1	63
Összesen	7.128,3	7.012,6	-	18.584,0	63

Forrás: Prevederile din Negocierile România-UE și previziuni ale MAPDR

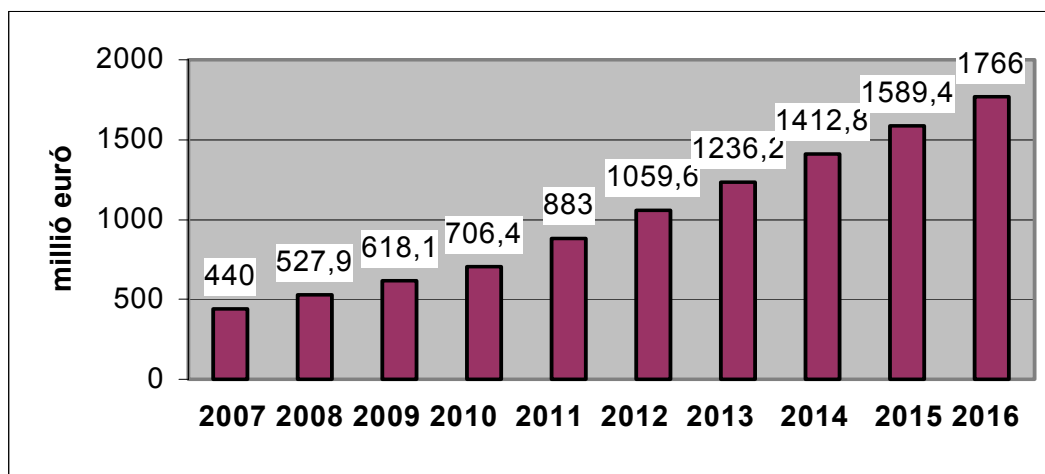
A csatlakozási szerződésben Romániának megállapított bázisterület nagysága 7.012.666 ha és a referenciahozam 2,65 t/ha. Ha a többi ország referencia-hozamát vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy Romániában alacsony a referenciaátlag, ami a referencia években bekövetkezett szárazságnak és az alacsony hatékonyságnak is tulajdonítható. Románia a 7.012.666 ha bázisterület-nagysággal és a 2,65 t/ha referencia-hozammal megközelítőleg évi 18,5 millió tonna terméket állíthat elő a becslések alapján

14. ábra. 2004 után csatlakozott néhány ország referencia hozama

Forrás: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 2005

Ennek megfelelően maximum 63 euró/t közvetlen támogatásra jogosult, ha betartja a csatlakozási szerződésben foglaltakat. A számítások alapján ez 1.171 millió eurót jelent évente, az állattenyésztés nélkül. Ehhez az összeghez csak 2016-ban jogosult Románia. Az állattenyésztés (tehéntej, marhahús, borjúhús, juhhús és kecskehús) támogatásával együtt az összeg 440 millió euróról 2007-ben 1.766 millió euróra növekedik majd 2016-ra. A Csatlakozási Szerződésben rögzített maximális területet, illetve állatlétszámot nem haladhatjuk meg egyik támogatott ágazatban sem.

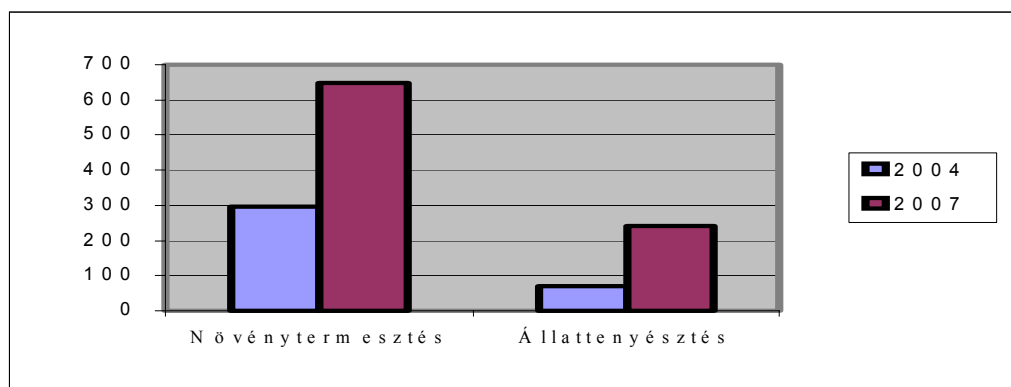
15. ábra. A közvetlen kifizetések maximális nagyságának évenkénti változása

Forrás: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 2005

A közvetlen kifizetések nagysága várhatóan növekedni fog, ha Románia betartja a csatlakozási szerződésben foglaltakat. Maximum 56 euró/ha lehet a támogatás 2007-

ben, de ez változhat a kérvények függvényében. A kifizetések az Európai Mezőgazdasági és Orientációs Alapjának (EMOGA) Garancia részlegéből kerülnek folyósításra. A vidékfejlesztésre szánt EU-s alapok max 20%-t fordíthatja Románia 2007-2009 között a nemzeti kiegészítésekre. A nemzeti kiegészítésből azokat a termelőket támogathatja, akik olyan növényeket termesztenek, illetve olyan állatokat tartanak, amelyeket az EU közvetlen kifizetéssel támogat. Az I. csoportba tartozó növények (búza, rozs, árpa, zab) kiegészítő támogatása 30 euró/ha/év, a II. csoportba tartozó növények (cukorrépa, szója, komló, rizs, dohány, len, kender) támogatása 216 euró/ha/év. Ez a támogatás kiegészül a kedvezőtlen adottságú területeken (KAT) még 25-250 euró/ha/év összeggel.

Megjegyzendő, hogy végleges adatok csak 2007 őszére várhatóak, a SAPS kérvények feldolgozása és ellenőrzése után. A nemzeti kiegészítés értéke 2007-re várhatóan 528 millió euró. A 2004-es évhez viszonyítva a növénytermesztésben és az állattenyésztésben a következő növekedés várható a támogatások nagyságában.

16. ábra. A támogatások nagyságának változása (millió euró)

Forrás: Mezőgazdasági Erdészeti és Vidékfejlesztési Minisztérium 2006

Figyelembe véve a belső fogyasztást és az export eddigi nagyságát, a nemzeti költségvetésből Románia támogathatja azokat az ágazatokat, amelyekből a belső fogyasztás nincs fedezve, esetleg export lehetőségeink vannak. Amint már említésre került, a szója, a dohány és a zöldség szektor termelése nem fedezi a belső fogyasztást. A szója és a dohány részesedik a közvetlen kifizetésekből, a zöldség-gyümölcs szektor viszont nem. Tehát erre az ágazatra érdemes az államnak odafigyelnie, a belső fogyasztás ellátásához a szektor fejlesztésére, támogatására lenne szükség. Ha azt vesszük figyelembe, hogy a 2002-es Gazdaság-nyilvántartás alapján 8.925.802 ha

terület felel meg a támogatási kritériumoknak és az egy hektárra eső támogatás nagyságánál ezzel a területnagysággal számolunk, akkor az egy hektárra eső közvetlen kifizetések nagysága 2007-től a következőképpen fog változni.

17. táblázat: A közösségi támogatás és a nemzeti kiegészítés arányának változása

Megnevezés	2007	2008	2009	20102016
EU-s kifizetések (%)	25	30	35	40	100
Nemzeti kiegészítés (%)	30	30	30	30	---
Összesen (%)	55	60	65	70	100
Támogatás nagysága (euró/ha):	98	108	118	128	200
- közösségi támogatás	48	58	68	78	--
- nemzeti kiegészítés	50	50	50	50	--

Forrás: Frățilă, A. 2006

Az állattenyésztés is támogatható a nemzeti kiegészítésekből. Támogatásban részesülnek a szarvasmarhatartók, valamint a juh- és kecsketulajdonosok. A kormány 123/2006-os Sürgősségi Rendelete alapján támogatásban részesülnek a baromfi és sertéstartók is. A sertéságazatban az EUROP osztályozás szerinti E minősítésű hasított sertés 120 lej/sertés, az U minősítésű pedig 100 lej/sertés támogatásban részesül. Az első ellésű kocákra 150 lej/koca támogatás adható, azzal a feltétellel, hogy fajtisza állományból származzanak. A baromfi esetében a minimum 1,95 kg-os testtömegű baromfira 1,6 lej/baromfi támogatás jut, ha engedéllyel rendelkező vágóhíd vásárolja fel. Romániában a gazdaságok 76 %-a vegyes profilú, 20%-a csak növénytermesztéssel, 4%-a csak állattenyésztéssel foglalkozik. A támogatási rendszer azoknak az állattenyésztőknek jelent gondot majd, akik nem rendelkeznek legelővel, hiszen a támogatás nem állatlétszám, hanem földterület szerint jár. Mindezek mellett az állattenyésztési szektor is részesedik majd közvetetten a gabonafélék támogatásából és az állati termékek ösztönző ártámogatásából.

18. táblázat. Gazdaságok száma, hasznosított mezőgazdasági területek nagysága tevékenységi irány és jogi forma alapján

Mutatók	Gazdaságok összesen	Egyéni gazdaságok	Jogi személyiséggel rendelkező gazdaságok
Száma, amelyek közül:	4.484.893	4.462.221	22.672
Mezőgazdasági területtel és állatállománnyal (%)	75,8	75,0	15,9
Csak állatállománnyal (%)	4,2	5,3	2,7
Csak mezőgazdasági területtel (%)	20,0	19,7	81,4
A hasznosított mezőgazdasági terület nagysága (ha)	13.930.710	7.708.758	6.221.952
Átlagos területnagyság gazdaságonként	3,11	1,73	274,43

Forrás: INS „Registrul General Agricol-2002” si MAPDR in Frățilă, A., 2006

A becslések alapján, a közvetlen kifizetések hozzávetőleg 53%-a egyéni gazdaságokhoz, 22%-a közintézmények által működtetett gazdaságokhoz, 16%-a kereskedelmi társaságokhoz, 7%-a mezőgazdasági társulásokhoz kerül majd. Az új támogatási rendszerben előnyt fognak élvezni a nagyüzemek, mivel maximális területnagyság a támogatások igénybe vételéhez nem határozódott meg. Ez a jelenség késleltetni fogja a strukturális reformot, a közepes méretű gazdaságok kialakulását Romániában.

A termelők jövedelme a termékek versenyképességétől fog függni. A közvetlen kifizetések sok esetben a tulajdonképpeni jövedelmet jelentik a termelőknek. A közvetlen támogatás értéke a búza esetében hozzávetőleg 98 euro/ha lesz 2007-ben, amely 350 RON-nak felel meg. A búza költségstruktúráját vizsgálva, az összköltség 1400 RON. 4000 kg/ha átlagterméssel és 0,35 lej/kg egységgel számolva (Frățilă, 2006), a termelő nyeresége megegyezik a közvetlen támogatás értékével. Tehát ahhoz, hogy egy gazdaság megfelelő jövedelmet érjen el, össze kell kötnie tevékenységét az állattenyésztéssel, vagy méretgazdaságossá kell hogy váljon. A román termelők hátrányban vannak az EU-15 gazdáival és azon országok gazdáival szemben, ahol magasabb referenciahozam lett megállapítva. Ez a helyzet egészen 2016-ig áll majd fenn, amikor a támogatások értéke eléri az EU-15 szintjét. A román gazdáknak nem marad más hátra, mint kihasználni az ökológiai gazdálkodáshoz való adottságokat, a szociális és gazdasági kohézióra, valamint a környezetvédelemre vonatkozó vidékfejlesztési támogatásokat. Ilyen támogatási formák lesznek vidéki térségekben a szerkezeti átalakításra, különböző beruházásokra, alternatív gazdasági tevékenységekre. Ezek a támogatások multiplikáló hatással lehetnek a közvetlen kifizetésekre. A zöldség-gyümölcs ágazat csak a TЭСZ-eken (Termelői Értékesítő Szövetkezetek) keresztül juthat támogatásokhoz. Az információhiánynak és a nem megfelelő hozzáállásnak tulajdonítható, hogy még csak most kezdtek kialakulni ezek a szervezetek. Az agrárpolitikai feladatok sürgősségi listáján meg kell jelennie a TЭСZ-ek létrehozásának segítése, ösztönzése.

Az állattenyésztésben a szarvasmarhatartók 78%-a felel meg a támogatási előírásoknak, tehát ez az ágazat lesz a kedvezményezett. Romániában az állattenyésztők megközelítőleg 18%-a baromfitenyésztéssel foglalkozik és ez a szektor nem részesül a közvetlen támogatásokból. Nem részesülnek közvetlen támogatásból ugyanakkor a sertésenyésztők és az 1 ha alatti mezőgazdasági területtel rendelkező állattartók sem, akik 20-30%-át jelentik az állattenyésztőknek. Veszélyben van a baromfiágazat és a sertéságazatunk is. 2006-ban 40 millió darab tojást importáltunk és 160.000 t

baromfihúst, míg a hazai termelés 209.000 t volt. A megtermelt tojás nagy hányada a kisgazdaságokból került ki, akik sajnos kimaradnak a támogatásokból. Romániának törekednie kell a baromfi- és sertéshús-termelés fokozására a belső fogyasztás ellátása érdekében. Ugyanakkor a baromfi és sertéságazat fejlesztése érdekében segíteni kell, hogy a 123/2006-os Sürgősségi Kormányrendelet által szabályozott nemzeti támogatások eljussanak a célcsoportokhoz.

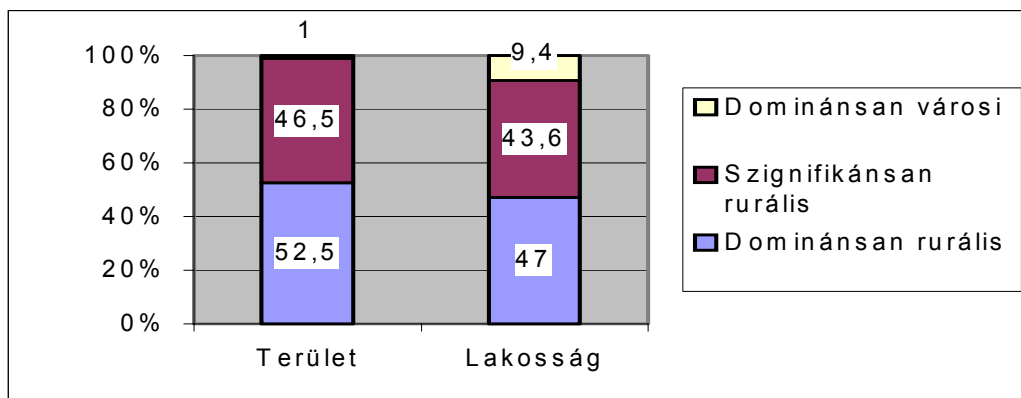
A Mezőgazdasági Kifizetési és Intervenciós Ügynökségeknek (MKIÜ) hatékonyabban kell működniük, növelni kellene az alkalmazottak számát a feladatok gyorsabb és pontosabb lebonyolítása végett. 2007-ben ideiglenes munkaerő-átcsoportosítással lehetne megoldani a kezdeti időszak megnövekedett feladatait. A MKIÜ által szolgáltatott információk nélkül nem lehet egy megfelelő agrárstratégiát kialakítani.

2.3.2. Vidékfejlesztési támogatások

Adott gazdasági rendszerben a vidéken élők a rendszer bizonyos elemeiből szűkebben részesülnek, az elemek közötti kölcsönhatások gyengébben érvényesülnek, a kisebb területi koncentrációval alacsonyabb szintű beruházások járnak, amelyek végül egy alacsonyabb megélhetési szintet idéznek elő. Az OECD meghatározás alapján Románia területének 99%-a rurális térségnek⁶⁶ minősül és a lakosság 90,6%-a él rurális térségekben. A rurális térségek adminisztrációs alapelemei a községek, amelyek a „statisztikai területi egységes nomenklátúra” (NUTS) alapján a NUTS V szintnek felelnek meg. A 2002-es Mezőgazdasági Összeírás alapján Romániában 2.868 község létezett és a községek lakosainak a száma átlagosan 3.762 volt. A statisztikai nyilvántartásokban a rurális térségek nemzeti meghatározása van érvényben, vagyis a vidék még mindig az önálló önkormányzattal rendelkező községek által lefedett területet jelenti. Ezt a besorolást véve figyelembe, 2004-ben a 9.158 ezer foglalkoztatottból 4.906 ezer fő városon, 4.252 ezer fő (46,42 %-a az aktív lakosságnak) pedig falun élt.

⁶⁶ Romániában a rurális térséget 1998-ban “A romániai vidékfejlesztés zöld kartája” című kormánydokumentumban mint a községek által lefedett területeket határozták meg. Ez alapján az ország területének 87,1%-át és a lakosság 45,1%-át foglalta magába 2005 július 1.-én, majd az Európai Bizottság által 2004-ben elfogadott OECD definíciója a rurális térségekről honosult meg (népsűrűség 150 fő/km² alatt):

- a. dominánsan rurális- a lakosság több mint 50 %-a rurális térségben él
- b. szignifikánsan rurális- a lakosság 15-50 %-a él rurális térségben
- c. dominánsan városi- a lakosság kevesebb mint 15 %-a él rurális térségben

17. ábra. Románia területének és lakosságának rurális besorolása

Forrás: Institutul Național de Statistică 2005

Az EU-s csatlakozás előtt a román mezőgazdaság, a vidék részesülhetett az EU-s forrásokból, mivel Romániának lehetőséget kínált fel az EU a csatlakozás felkészülésére, az előcsatlakozási alapok igénybevételére. A csatlakozás előtt a SAPARD program keretén belül 2003 december-2006 szeptember között 1.344 projekt megvalósítására került sor. A forrásokat 7.659 gép, berendezés vásárlására, 550 építkezésre (főleg szarvasmarha farmok építésére, modernizálására, ¼-t pedig sertésfarmok építésére) használták fel. A források zömét a jogi személyiséggel rendelkező, tőkeerős vállalkozások szerezték meg, ők rendelkeztek megfelelő önerővel. A SAPARD program keretén belül nem sikerült a félig-önellátó gazdaságok finanszírozása, a falvakon élők nehezen jutottak hozzá az információkhoz, bonyolult volt az eljárási rendszer, magas a bürokrácia. A vidéken élők forráshozjutását a FARMER program keretén belül próbálták biztosítani banki hitel önrészenek állami garanciájával 2006. január 1.-től. Mire a vidéken élők felébredtek, arra újra a nagygazdaságok kezében volt a pénz. A csatlakozással, az EU ökoszociális agrárpolitikájának ismeretében, reménykedhet a vidéki kisgazda is, hogy végre pénzhez juthat.

A közös agrárpolitika 2. pillérének a célstruktúrájában a vidéken élők megélhetési feltételeinek a javítása, a kulturális örökségek megőrzése, a biodiverzitás fenntartása, a környezet védelme, az organikus biogazdálkodás elterjedése található. A 2007-2013-as időszakra a vidékfejlesztésen belül az EU négy tengelyt határoz meg (Vincze M., 2005):

- A mezőgazdaság és az erdészet versenyképességének javítása
- Környezetvédelem és tájgazdálkodás
- Az életminőség javítása és a gazdasági diverzifikáció ösztönzése

- LEADER megközelítés

Ezek megvalósításának jogi keretét az 1290/2005-ös Tanácsi Rendelet a közös agrárpolitikáról, valamint az 1698/2005-ös Tanácsi Rendelet az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokról biztosítja. A 2007-2013 közötti periódusban a tagállamok beleegyezésével Románia az EU-tól 12 millió euróra számíthat. A 2007-2009 közötti periódusra ebből 2.308 millió eurót (57,59%-a a teljes összegnek) használhat fel, amelyet kiegészíthet 800 millió euróval a Strukturális Alapokból. A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium felügyelete alatt működő, a SAPARD program lebonyolításáért felelős intézményi rendszer átalakult Vidékfejlesztési és Halászati Kifizetési Ügynökséggé, feladata a vidékfejlesztési források kezelése, nyomonkövetése, ellenőrzése.

19. táblázat: A 2007-2013 között felhasználható vidékfejlesztési források tengelyenként való megoszlása

Célmeghatározás	Arány a teljes támogatásból ⁶⁷
A mezőgazdaság és az erdészet versenyképességének javítása	45%
Környezetvédelem és tájgazdálkodás	25%
Az életminőség javítása és a gazdasági diverzifikáció ösztönzése	30%
Összesen	100%
LEADER megközelítés (az I.- III. tengelyből képezve)	2,5%

Forrás: Planul National Strategic, martie 2007

A román mezőgazdasági üzemstruktúra, a mezőgazdasági termelési struktúra és a termelési eredmények alátámasztják az 1. tengely 45%-os forrásfelhasználását az össztámogatáson belül, amely a mezőgazdaság, élelmiszergazdaság és az erdészet szerkezeti átalakítására és modernizációjára fordítható. Az **1. tengely** első intézkedéscsomagja a képzésre, oktatásra helyezi a hangsúlyt. A megfelelő képzettségi szint hiányában a gazdák nem képesek a piaci kihívásoknak megfelelni. A szaktanácsadás segítségével nemcsak a termelési technológiájuk javulhat, hanem a legoptimálisabb termelési szerkezetük is kialakulhat. A képzés, oktatás fontosságát figyelembe véve alacsony az 5-10%-os arány, amelyből nyilvánvaló, hogy a kisebbik is megvalósulhat. A potenciális célcsoport nagyságát figyelembe véve (több mint 4 millió gazdaság), magasabb kellene legyen az oktatásra szánt összeg, hiszen ismeretek nélkül képtelen lesznek a gazdák a hatékonyabb gazdálkodásra, nem mernek majd továbblépni, vállalkozni, fejleszteni, a forrásokat lehívni. A 2. intézkedéscsoport a félig-önellátó gazdaságok átalakulását célozza családi gazdaságokká, amelyek egy “támogatási

⁶⁷ EMVA forrás

csomag”-ban részesülnek, a konkrét támogatáson kívül ingyenes szaktanácsadással és termelői csoportokba való belépés elősegítésével kiegészítve. A kereskedelmi társaságok modernizálásra, higiéniai, munkavédelmi, környezetvédelmi előírásoknak való megfelelésére juthatnak majd forrásokhoz. A 2. intézkedéscsomagban a félig-önellátó gazdaságok támogatása racionálisnak tűnik, a kereskedelmi gazdaságok modernizációs beruházásainak nagyfokú támogatása túlzásnak ígérkezik. Ezeknek a gazdaságok általában piaci pozíciójuk stabil, annyira tőkeerősek, hogy az aktuális hitelezési rendszeren belül is hozzájuthatnak beruházási forrásokhoz. Ezeknek a vállalkozásoknak a beruházási hitelekhez való hozzájutását kellene segítse az állam a hitelek kamatfinanszírozásával. A 3. intézkedéscsomag olyan feldolgozókat részesítene előnyben, amelyek a vidéki térségekben az új munkahelyek létrehozásával a térségek stabilitásához járulnának hozzá.

20. táblázat. A tengelyek támogatásainak megoszlása az intézkedéscsoportok alapján

Sorszám	Intézkedéscsoport (támogatási jogcímek)	Támogatás aránya
1. tengely	1. Az élelmiszergazdaságban és az erdészetben dolgozó személyek képességeinek javítása a hatékonyabb menedzsment érdekében	5-10 %
	2. A kereskedelmi gazdaságok és a félig önellátó gazdaságok versenyképességének növelése	55-60 %
	3. Mezőgazdasági és erdészeti termékek feldolgozásának és értékesítésének fejlesztése	35-40 %
2. tengely	1. Mezőgazdasági területek állandó használatának biztosítása	50-65 %
	2. A természetes erőforrások és életterek konzerválása és javítása	30-40 %
	3. Az erdészet fenntartható fejlesztése	5-10 %
3. tengely	1. A foglalkoztatási szintet növelő és biztosító gazdasági tevékenységek fejlesztése	30-40 %
	2. A vidéki térségek vonzerejének növelése	60-70 %
	3. A helyi szereplők készségeinek fejlesztése, tudatosítása a helyi vezetés fontosságáról	0,5-1 %
4. tengely	1. A területek belső potenciáljának promoválása	77,5%
	2. A helyi vezetés javítása	22,5 %

Forrás: Planul Național Strategic, martie 2007

A **2. tengely** első intézkedéscsomagja az alacsony termelékenységű, a piaci viszonyoknak megfelelni nem tudó térségeket emeli ki, ahol a cél a tájfenntartás, a mezőgazdasági tevékenységek folytatása. Ez a hegyvidéki kedvezőtlen adottságú területekre, más okokból kifolyólag hátrányos területekre és a NATURA 2000 programban résztvevő területekre vonatkozik. A második intézkedéscsomag alkalmazásával a magas természeti értékű területek konzerválása, a talaj-, vízhasználat javítása a cél, főleg az erózióval sújtott területeken, vagy ott ahol veszélyeztetve van a

talaj tápanyagellátása. Ugyancsak itt jelenik meg az ökológiai gazdálkodás ösztönzése. Az erdészet fenntartható fejlesztése a biodiverzitás fenntartását, a talajerózió, az éghajlatváltozás megelőzését célozza, amelyeket a mezőgazdasági vagy nem mezőgazdasági területek erdősítése révén kívánnak elérni.

Az első két tengely intézkedései a mezőgazdasági munkaerő felszabadulását fogja eredményezni, ezért a **3. tengely** a nem mezőgazdasági tevékenységek elterjedését, a foglalkoztatás szintjének növelését, a tevékenységek diverzifikációjának elősegítését célozza az első intézkedéscsomag keretén belül. A második intézkedéscsomag a falumegújítási programokon keresztül a társadalmi-szociális szolgáltatások biztosításával, infrastrukturális fejlesztésekkel próbálja elérni a falvak vonzerejének növelését, az elvándorlások megállítását, mindezt a kulturális örökség megőrzésével. Az infrastrukturális beruházások a strukturális és kohéziós alapokból, valamint a nemzeti támogatásokból lesznek kiegészítve. A turisztikai vonzerő növelése a turisztikai infrastruktúra javításával és fejlesztésével, egy versenyképes falusi turizmus kialakítása szintén ebben az intézkedéscsoportban található. A helyi közösségek részvételének ösztönzése a helyi fejlesztési stratégiák kidolgozásában és végrehajtásában a harmadik intézkedéscsomag céljai között található.

A fizikai és humán-erőforrás szempontjából a vidéki térségeket a sokszínűség jellemzi, mindegyik térség a potenciálja függvényében hozzájárulhat az ország társadalmi-gazdasági fejlődéséhez. A fejlesztési programok viszont akkor lesznek hatékonyak, ha a célkitűzés és a fejlesztési alapelvek világosan megfogalmazottak, megfelelő kutatói és információs bázis áll a rendelkezésre, a megvalósítás szervezeti keretei adottak és rendelkezésre állnak a fejlesztéshez szükséges források (Buday-Sántha A., 2001).

3. Maros megye mezőgazdasága az Európai Unió csatlakozás előtt

Az alulról-felfele szerveződő ágazati stratégiák kialakításának alapfeltétele az alapos helyzetismeret, az adottságok, az ágazati jellemzők feltárása, az ágazat versenyképességének és változási irányának meghatározása. A regionális és megyei versenyképesség elemzéseknél olyan tényezőket kell vizsgálnunk, amelyek a tartós gazdasági növekedésre és a gazdasági kibocsátásra hatva hozzájárulnak a termelékenységi növekedéséhez, a meglévő munkahelyek megtartásához és új munkahelyek képződéséhez. A megyék versenyképességének elemzésekor az egységes versenyképesség fogalmát alkalmazzuk. Ez alapján (Lengyel I., 2003) a versenyképesség olyan tartós gazdasági növekedést jelent a globális versenyben, amely származhat egyaránt a magas munkatermelékenységből és a magas foglalkoztatottsági rátából. Az első fejezetben felvázolt versenyképességi modellek közül a megye versenyképességének és az ágazati versenyképességnek az elemzésére a piramis-modellt és a mezőgazdaság versenyképességének javítására a Porter-féle gyémánt-modellt alkalmaztam. A piramis-modell alkalmazásának feltétele a globális integráció és a nyitott gazdaság. A modellben a gazdasági növekedést (**fajlagos GDP-t**) a **munkatermelékenység** és a **foglalkoztatottsági ráta** szorzataként értelmezzük. A modell felépítéséhez szükséges alapkategóriák statisztikai mérése általában gyakorlati nehézségekbe ütközik, a munkatermelékenységet és a foglalkoztatottsági rátát nagyon sok tényező közvetlenül befolyásolja, ezért a versenyképességi elemzések nagyon sok mutató alkalmazását indokolják.

3.1. A versenyképesség alapkategóriái

Maros megye mezőgazdaságának versenyképessége összefügg a megye versenyképességével, ezért mindkettő vizsgálatára szükség van. A megye versenyképességét empirikusan vizsgáltam, a modell felépítéséhez szükséges empirikus adatok sok esetben nem álltak rendelkezésemre, ezért az elemzés nem teljeskörű. Az elemzés során a piramis modell azon tényezőit emeltem ki, amelyek értelmezéséhez statisztikai adatok álltak rendelkezésre.

Az elemzésekhez szükséges GDP-t a Statisztikai Hivatalok folyó beszerzési áron közlik, ebből az okból kifolyólag az idősoros elemzés nehézkes, az adatok főleg a megyék közötti összehasonlításokra alkalmasak. A nemzetközi regionális vizsgálatokban a gazdasági teljesítményt az Eurostat által alkalmazott vásárlóerő-

paritáson (PPS)⁶⁸ számolt adatok alapján mutatják ki és a mutató segítségével végeznek idősoros elemzéseket. A 2004-es adatok alapján az egy főre eső GDP vásárlóerő-paritáson országos szinten 7.400 euró/lakos, az ország 8 fejlesztési régiójában az országos átlaghoz viszonyított értékek regionális különbségek kiéleződésére utalnak. A legfejlettebb és a legelmaradottabb régió országos átlaghoz mért eltérése 149,3 százalékpont volt 2004-ben. Maros megyében 7.759 euró/lakos⁶⁹ az EU-25 átlagának 32,2%-t jelentette 2004-ben (Zahiu, L., 2006), azóta az országos kibocsátás az EU-s átlag 38%-ra emelkedett. Románia ezáltal 8 százalékponttal javított relatív helyzetén 2004-2007 között. A megyeszintű növekedések mértékéről sajnos nem állnak rendelkezésre friss statisztikai adatok, 2000-től 3.961,8 GDP/lakosról növekedett a GDP (PPS). Tehát önmagához képest fejlődött az ország és a megye, a megye 12 százalékponttal javított relatív helyzetén 2000-2004 között, míg az országos helyzet 8,3 százalékponttal javult. Az adatok a megye intenzív növekedéséről tanúskodnak, viszont figyelembe kell venni, hogy a dinamikus viszonyszámok inkább jelzésértékűek, a növekedési trendekről adnak információkat. Az értékelés szempontjából az is fontos, hogy a megye a Közép-régióban található, amely 2004-ben a 8 fejlesztési régió között a fajlagos GDP szempontjából a harmadik helyet foglalta el. A főváros és a Nyugati-régió előzte meg a rangsorban.

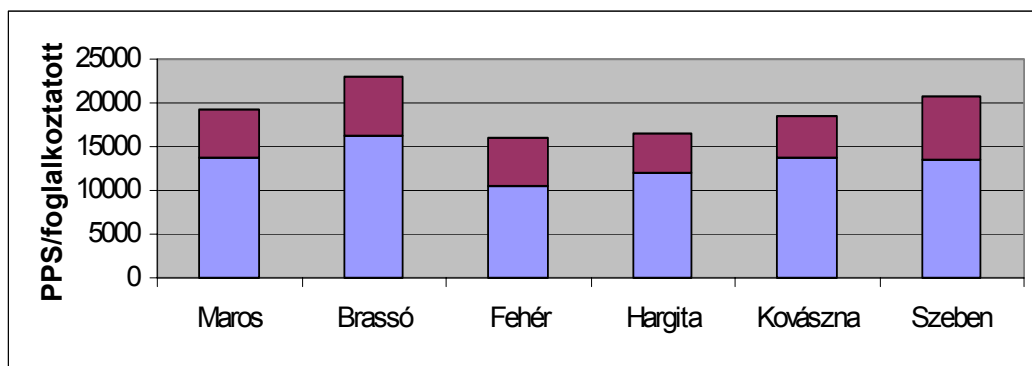
A fajlagos GDP vizsgálatok eredményei alapján a következő következtetések vonhatók le:

- Maros megye az ország egyik legfejlettebb régiójához tartozik, ahol a fajlagos GDP (PPS) az EU-s átlag 30%-nak felel meg. A régió megyéi között Maros megye a harmadik helyet foglalja el a fajlagos kibocsátás szempontjából.
- A régió minden megyéjében 2000-től megfigyelhető a gazdasági növekedés, de még így is jelentős a lemaradás az EU-s átlagtól (EU-25)

A **regionális vagy megyei munkatermelékenység** az egy ledolgozott órára jutó kibocsátással (hozzáadott érték) mérjük, amely megközelítőleg az egy foglalkoztatottra eső GDP-vel egyenlő (Lengyel I., 2003). A **foglalkoztatottak** a gazdaság valamennyi szférájában alkalmazottakat foglalja magába. A román törvények értelmében ide tartozik mindaz a 16-62 éves népesség, amely valamilyen forrásból jövedelmet valósít meg. A megye versenyképességének szempontjából fontos ismerni, hogy hány

⁶⁸ Purchasing Power Standard - megmutatja, hogy meghatározott áru-, vagy szolgáltatáskörre nézve (pl. GDP) valamely ország pénzének hány egysége rendelkezik ugyanakkora vásárlóerővel, mint a referencia valuta egysége (1 PPS vásárlóereje azonos 1 euróval- Oblath G., 2005)

foglalkoztatott hozta létre ezt a kibocsátási szintet, vagyis, hogy mennyire hatékony a foglalkoztatottak munkája. A GDP növekedése két tényezőnek is betudható, vagy többen dolgoznak, vagy hatékonyabban dolgoznak. A statisztikai adatok alapján országos átlagban és a régió mindegyik megyéjében 2000-től csökkent a foglalkoztatottak száma a munkatermelékenység növekedésével párhuzamosan. Maros megyében 2000-ben nagyobb volt a munkatermelékenység, mint az országos átlag (Maros megyében 13.775 PPS/foglalkoztatott⁷⁰, az országos átlag 10.517 PPS/foglalkoztatott), ez a különbség 2004-re is fennmaradt (19.199 PPS/foglalkoztatott Maros megyében, az országos átlag 17.590 PPS/foglalkoztatott). Az EU-25-höz viszonyítva a 2004-es országos érték az EU-25 átlagának a 36,4%-t jelentette (Zahiu, L., 2006). A munkatermelékenység növekedése országos átlagban nagyobb volt, mint a megyében, míg 2000-ben az országos átlag 131%-a, addig 2004-ben csak a 109%-a volt a megyében az egy foglalkoztatottra jutó GDP. A Közép-régió megyéi között Maros megye 2000-ben a termelékenység szempontjából a harmadik helyen található Brassó és Szécheny megye után, a 2000 utáni munkatermelékenység növekedése szempontjából pedig szintén a harmadik helyet sikerült elérnie.

18. ábra. A munkatermelékenység alakulása 2000-2004 között a Közép-régió megyéiben

Forrás: Saját számítások a Statisztikai Hivatal adatai alapján

Megjegyzés: Az oszlopok alsó része a 2000-s adatokat, a felső része a 2000-2004. közötti növekményt mutatják

A munkatermelékenység adatai alapján a következő következtetések vonhatók le:

- A munkatermelékenység 2000-től országos szinten és a Közép-régió mindegyik megyéjében növekedett.

⁶⁹ Banca Națională a României

⁷⁰ Vásárlóerő-paritáson számított fajlagos GDP

- A munkatermelékenység növekedési üteme szempontjából a Közép-régió megyéi között a különbségek nem számottevőek.
- Az országos átlaghoz viszonyítva Maros megyében a munkatermelékenység növekedési üteme alacsonyabb
- Az EU-25-ös átlaghoz viszonyítva nagy a lemaradásunk, a munkatermelékenység 2004-ben Maros megyében az EU-25 40%-t jelentette

A **regionális vagy megyei foglalkoztatottsági ráta** a 16-62 éves foglalkoztatottak arányát jelenti a 16-62 éves népességén belül. A mutató alkalmazásánál mindenképpen figyelembe kell venni, hogy a fekete munka még mindig magas hányadot képvisel, ugyanakkor a külföldi munkavállalások aránya évről-évre növekszik és nagyon magas a külföldön munkát vállalók száma. A Statisztikai Hivatal országos adatai alapján 2000-2004 között országos átlagban csökkent a foglalkoztatottsági ráta 63,2%-ról 57,9%-ra. Ez részben a külföldi munkavállalással és a fekete munka terjedésével, részben a felsőfokú képzési lehetőségek növekedésével és ezzel párhuzamosan a főiskolai, egyetemi hallgatók számának a növekedésével magyarázható. A fekete munka főleg az építő-, a textiliparban és a fakitermelésben terjedt el. A megyei adatok alapján Maros megyében 2000-2004 között szintén csökkent a foglalkoztatottsági ráta 65,2%-ról 63,3%-ra. Nemzetközi összehasonlításként, 2004-ben Ausztriában 67,8%, Németországban 65%, Nagy-Britanniában 71,6%, Csehországban 64,2%, Magyarországon 56,8%, Lengyelországban 51,7%, Bulgáriában 54,2% volt a foglalkoztatottsági ráta (Zahiu, L., 2006).

Az országos foglalkoztatottsági ráta 2004 után növekedett, 2006-ban 60,9%-ra. A foglalkoztatottsági ráta csökkenésével párhuzamosan csökkent a munkanélküliségi ráta, 2000-2004 között az országos átlagos munkanélküliségi ráta 10,5%-ról 6,3%-ra csökkent. A Közép-régió összes megyéjében csökkent ebben a periódusban a munkanélküliségi ráta és a legalacsonyabb Maros megyében volt, ahol 2000-2004 között 7,1%-ról 4,6%-ra csökkent. Az EU-25-ben 2004-ben az átlagos munkanélküliségi ráta 9,1% volt.

Maros megyében nagyon magas a rokkantsági nyugdíjasok száma, a munkaképes korú lakosság 15%-a rokkantsági nyugdíjjal rendelkezik. A rokkantsági nyugdíjasok magas száma mellett figyelembe kell venni, hogy nagyon sokan mentek kedvezményesen nyugdíjba. Nemzetközi adatokkal összehasonlítva a 100 gazdaságilag aktívra (foglalkoztatottak és munkanélküliek) jutó gazdaságilag inaktívok (nyugdíjasok, gyereknevelésen levők, eltartottak) számát, látható, hogy míg Maros megyében 123 fő

volt 2004-ben, addig Csehországban 99 fő, Magyarországon 147 fő, Szlovákiában 106 fő, Lengyelországban 122 fő. Maros megyében 2004-re ez az érték 137-re növekedett, 2004 óta csökkenő tendenciájú.

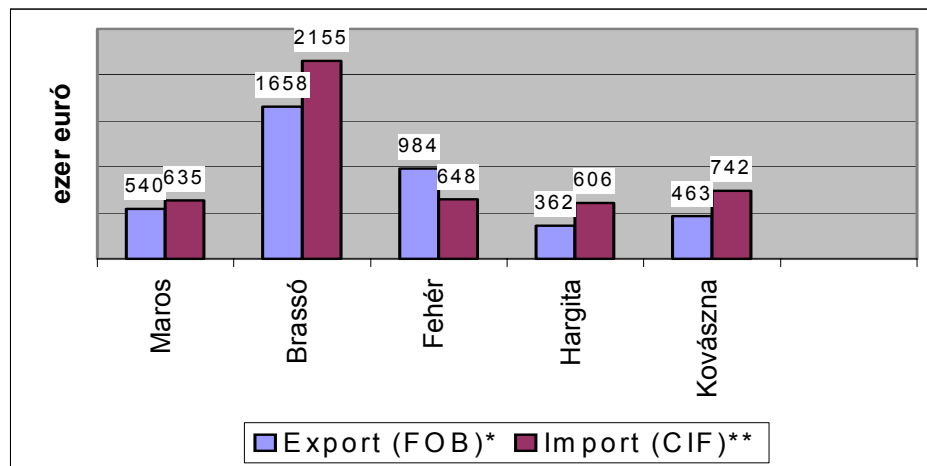
A megyei foglalkoztatottsági ráta vizsgálatából a következő következtetések vonhatók le:

- A foglalkoztatottsági ráta 2000-2004 között csökkent, magas a munkaképes korú népesség arányán belül a rokkant nyugdíjasok száma, magas a fekete munka aránya.
- A foglalkoztatottsági ráta csökkenésével párhuzamosan 2000-2004 között csökkent a munkanélküliségi ráta. A foglalkoztatottsági ráta növekedése és a munkanélküliségi ráta csökkenése 2004 óta egyértelműen a foglalkoztatottság növekedéséről, új munkahelyek megjelenéséről tanúskodik
- Maros megyében alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, mint az országos átlag, az EU-25 tagországainak értékeihez viszonyítva is alacsony

A megye **globális integrációja** a gazdaság nyitottságát, a globális gazdasághoz való kapcsolódását jelenti. Az integráltság mértékét az export és import adatok segítségével jellemezhetjük. A megyei export-import adatok kimutatása nehézségekbe ütközik, hiszen nagyon sok esetben multinacionális vállalatok teljesítménye a telephelyen jelenik meg. A megye külkereskedelmi jellemzőit a 2006-os és a 2007-es előre jelzett értékek alapján mutatom be. A 2007-es előrejelzések úgy az export, mint az import mennyiségében kétszeres növekedésről számolnak be. Az egy lakosra eső export 2006-ban Maros megyében 539,5 euró, míg 2007-ben az előrelátható érték 1.081 euró/lakos. Az országos átlaggal összehasonlítva, ahol az egy lakosra jutó export érték 2006-ban 1.175 euró/lakos volt, a Maros megyei adat nagyon alacsony, de amint látható, növekvő tendenciájú. A Közép-régió megyéiben jelentősek az eltérések az egy lakosra eső export nagysága szempontjából.

A legalacsonyabb az érték Hargita megyében⁷¹, ahol az egy lakosra eső export értéke 363 euró/lakos, a legmagasabb pedig Szeben megyében, ahol ez az érték 11.058 euró/lakos. Maros megye előtt a rangsorban Szeben és Brassó megye (1.658 euró/lakos) található.

⁷¹ 2006-os adatok alapján

19. ábra. A Közép-régió megyéiben az egy lakosra jutó export és import (2006)

Forrás: saját számítások a Megyei Statisztikai Hivatalok adatai alapján

Megjegyzés: A Széchenyi megyei adatok a nagy eltérés miatt nem jelentek meg az ábrán

**Free on board - költségmentesen a hajó fedélzetén*

***Cost, insurance, freight –költség, biztosítás, fuvardíj*

Az export a régióban bizonyos megyékre koncentrálódik, a Közép-régió esetében Széchenyi és Brassó megyében kiemelkedő az export értéke. A megyei export-import adatok alapján a következő következtetések vonhatók le:

- A Közép-régió megyéihez viszonyítva Maros megyében alacsony az export mértéke, a megyében lévő gazdasági szervezetek nemzetközi kapcsolatai gyengébbek, mint a régió legtöbb megyéjében, az export a régió két megyéjében koncentrálódik.
- A megyei export mellett számottevő az import Maros megyében, a vállalatok az inputjaikat gyakran importból fedezik

A versenyképesség alapkategóriáit elemezve Maros megyében egyértelműen megállapítható a gazdasági növekedés. Ez a növekedés kisebb a Közép-régió két fejlettebb megyéjéhez viszonyítva. Láthatóan bővül a kibocsátás, növekszik a munkatermelékenység, a foglalkoztatottsági ráta. A gazdaság egyre nyitottabbá válik, de még mindig jelentősek a lemaradásai a régió fejlettebb megyéihez viszonyítva. A foglalkoztatottsági ráta magasabb és a munkanélküliségi ráta alacsonyabb, mint sok EU-s országban, a munkatermelékenység viszont 2/5-e az EU-25 átlagának

3.2. A versenyképesség alaptényezői

A regionális versenyképességet befolyásoló **alaptényezőket**, amelyek az alapkategóriákat meghatározzák, a versenyképesség részletesebb leírására alkalmazzák.

Nem elég megmondani azt, hogy milyen a versenyképesség szintje, meg kell tudni határozni azt is, hogy mitől függ ez a szint és a változása. Az alaptényezők a területfejlesztési stratégiai programok irányelveit képezik, kimutatásuk összetett mutató alkalmazásával is lehetséges (kívülről jövő befektetések, infrastruktúra és humán tőke, kutatás-fejlesztés, kis- és középvállalkozások, intézmények és társadalmi tőke). Az egyik alaptényező, amely befolyásolja a megye versenyképességét, a külföldi tőke vonzásának képessége, hogy mennyire képes a megye „becsalogatni” a külföldi működő tőkét, amelyek multiplikátor hatásokat idézhetnek elő. Országos szinten 2005-2006 között 10,8%-al nőtt a külföldi vállalkozások száma és 18,9%-al a külföldi tőkével működő vállalkozások jegyzett tőkéje. A Közép-régió negyedik helyen található (a nyolc fejlesztési régió között) a külföldi vállalkozások számának szempontjából és ötödik helyen a külföldi jegyzett tőke szempontjából. 2001-2005 között Maros megyében 2.199 külföldi tulajdonú vállalkozást tartottak nyilván, amelynek a jegyzett tőkéje az országos érték 1,8%-a. Ezzel az eredménnyel Maros megye a 10. helyen található országos viszonylatban a külföldi befektetések szempontjából. A Közép-régió megyéi között a rangsorban Brassó (7. hely) és Szeged (9. hely) előzi meg. Maros megye 2006-ban az országosan újonnan bejegyzett külföldi vállalkozásokból 3,65%-al részesült, viszont a jegyzett tőke nagyságából csak 0,57%-al⁷². Románia 48 megyéjéből 31 megye 2% alatt részesült a külföldi vállalkozásokból ugyanebben az évben, a jegyzett tőkéből pedig 0,1% alatt, a jegyzett tőke 78,1%-a Bukarestbe került. Maros megyében a 2006-ig bejegyzett külföldi tulajdonú vállalkozások 78,5%-a mikrovállalkozás (0-9 alkalmazott), 20%-a kis- és közepes vállalkozás és 1,5%-a nagyvállalkozás. A külföldi beruházások 72,5%-a az ipari termelésben, 0,65%-a a mezőgazdaságban történt.

A versenyképesség másik alaptényezője az **infrastruktúra és a humán erőforrás képzettsége**. Az infrastruktúra színvonala mellett fontosak a különböző időtávú fejlesztések, amelyek hosszútávra meghatározzák a térség gazdasági növekedésének lehetőségeit. Az infrastrukturális beruházások viszont csak növelik a gazdasági növekedés lehetőségeit, automatikusan nem következik ezekből a beruházásokból gazdasági növekedés vagy versenyképesség növelés. A versenyképesség tényleges növelése a tényezők hatékony kihasználásából következik. A versenyképesség szempontjából az infrastruktúra egyik legfontosabb eleme a közlekedési hálózat. Sajnos a megyét nem szelik át autópályák, de az E60-as európai út összeköttetési lehetőséget nyújt az európai folyósókkal. A nemzeti utak 20,7%-a, a megyei és községi utak 40,3%-

⁷² http://www.onrc.ro/statistici/is_decembrie_2006.pdf

a felújított vagy felújítási folyamat alatt található. A közutak minősége nem éri el az európai utak színvonalát. A marosvásárhelyi reptér 4 megye lakosait szolgálja ki (1,5 millió lakost), a közutak sűrűsége szempontjából pedig a Közép-régió megyéi között a 2. helyen található (28,9 km közút/100 km², az országos átlag 33,3 km közút/100 km²). Az 1000 lakosra jutó tartós fogyasztási cikkek száma 2000 óta országos átlagban és minden megyében növekedett (televízió, számítógép, hűtőszekrény, autó stb.). Maros megye az egy lakosra eső autók száma alapján a negyedik helyen található országos viszonylatban.

A megye lakosságának a képzettsége a többi alaptényezővel összefügg, a lehetőségek kihasználásának a feltétele a megfelelő szakmai felkészültség, innovációs akarat, amely csak megfelelő képzéssel valósítható meg. Az emberi erőforrások képzettségi szintjéről a statisztikai évkönyvek nem tartalmazzak megyei adatokat. A regionális adatok alapján a régiók között (kivéve Bukarestet) 2-3%-os eltérések vannak a felsőfokú és az érettségi utáni képzettségi kategóriákban, az elemi képzettségek vagy iskolai végzettséggel nem rendelkezők számában nagyobbak a regionális eltérések. Országos szinten átlagosan az aktív lakosság 12,8%-a felsőfokú végzettséggel, 5%-a érettségi utáni képzéssel, 30%-a érettségivel, 25%-a szakiskolai végzettséggel, 18%-a 8 osztályos végzettséggel és 9,2%-a elemi végzettséggel rendelkezik vagy iskolai végzettség nélküli. A Közép-régióban 12,3%-a az aktív lakosságnak felsőfokú végzettséggel, 5,4%-a érettségi utáni képzettséggel, 33,5%-a érettségivel rendelkezik. A szakiskolát végzettek aránya 30,9% és 4,7%-a elemi képzettséggel rendelkezik vagy iskolai végzettség nélküli. Míg az EU-25-ben átlagosan a 25-64 évesek között a minimum 8 osztályt végzettek aránya 66,4% volt 2003-ban, addig Romániában ez az érték 70,3% volt. Az EU-25-ben átlagosan 52,9 felsőfokú végzett jutott 1000 személyre (20-29 éves korosztály), míg Romániában 39,3 felsőfokú végzett/1000 személy.

A megye infrastruktúráját és a humán erőforrás felkészültségét vizsgálva a következő megállapítások tehetők:

- Maros megye infrastrukturális lehetőségei az országos átlag alattiak, autópályák hiánya, az országos átlagnál alacsonyabb közútsűrűség jellemzi
- A tartós fogyasztási cikkek 1000 lakosra jutó aránya 2000 óta növekszik, amely a gazdasági növekedés jele
- A Közép-régióban az országos átlaggal azonos szintű képzettséggel rendelkezik az aktív lakosság, a felsőfokú végzettek aránya az EU-25 átlagának a 74%-a

A vállalatok versenyképességét hosszútávon a **kutatás-fejlesztés** befolyásolja, amelyhez fejlett innovációs kultúrára (Lengyel I., 2003) van szükség. Romániában a vállalkozásokat innovációs szempontból a következőképpen tipizáljuk: sikeres innovátorok (16,9%)⁷³, termék-innovátorok (2,4%), folyamat-innovátorok (1,8%), termék- és folyamat-innovátorok (12,7%), innovációs tevékenység nélküli vállalatok (83,1%). Az innovációs tevékenységét nehezen lehet lemérni, általában a K+F beruházások nagyságával, vagy a kutatás-fejlesztéssel foglalkozók számának a GDP-hez való viszonyításával mérik. Romániára és Maros megyére jellemző, hogy az oktatási és kutatási ráfordítások más országokban kamatozódnak. Országos viszonylatban 1990-2001 között csökkent a kutatásban alkalmazottak száma, 2001-2004 között növekedett, a kutatások az egyetemi városokban koncentrálnak. 2004-ben a GDP 0,04%-t használták fel a felsőfokú intézmények kutatásaira, 0,21%-t a vállalkozások kutatásaira és 0,13%-t az állami kutatásokra, míg az EU átlagban a GDP 2%-a volt a K+F ráfordítás. Megyei statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre.

A helyi fejlődésekben egyre nagyobb a szerepük a **kis- és közepes vállalkozásoknak**, hozzájárulnak a versenyképesség növeléséhez, munkahelyeket teremtenek, különböző piaci igényeket elégítenek ki. Romániában a 27/2006-os sürgősségi kormányrendelet értelmében, amely a 346/2004-es törvényt módosítja és egészíti ki, a kis- és közepes vállalat kategóriába azok a vállalkozások tartoznak, amelyek foglalkoztatotti létszáma 250 főnél kevesebb, éves nettó árbevétele legfeljebb 50 millió euró, vagy mérlegfőösszege legfeljebb 43 millió euró. Maros megyében a kisvállalkozások a dominánsak, ők a fő munkáltatók, a megyében működő összes vállalkozásból 2005-ben 0,55%-ának volt 250-nél több alkalmazottja. A nagyobb méretű vállalkozások a fővárosban és még néhány megye nagyobb városában (Brassó, Kolozsvár, Szeben) koncentrálnak.

21. táblázat. Maros megyében 2005-ben működő kis- és közepes vállalkozások

Alkalmazottak száma				
	Vállalkozások száma	0-9 alkalmazott	10-49 alkalmazott	50-249 alkalmazott
Összesen	11.737	10.257	1.202	278
Ebből mezőgazdaság, erdészet, halászat	441	367	62	11

Forrás: Anuar județului Mureș 2006

⁷³ A romániai vállalkozások 16,9%-a (2004-es adatok a 2004-es Statisztikai Évkönyv alapján)

A régiók, megyék tartós fejlődéséhez a helyi intézményi háttér és a társadalmi tőke is hozzájárul. A köz- és államigazgatási intézmények működésének színvonala, a társadalmak képessége az önszerveződésre, közösségek működtetésére befolyásolja az adott térség gazdasági növekedését. A gazdasági növekedés feltétele a köz- és államigazgatási szervek és az üzleti szféra közötti hatékony kapcsolatrendszer, **az informális tőke**, amely nehezen mérhető statisztikai adatok segítségével. A megyében évről-évre növekszik a civil szervezetek száma, a 2003-ban szervezett nemkormányzati szervek találkozóján 40 civil szervezet vett részt a megyéből⁷⁴. A felsőoktatás szerepe a megyében külön kiemelendő, a megyeközpontban három egyetem működik, amelyek elősegítik az innovációs kultúra megjelenését és terjedését.

A megye versenyképességének alaptényezőit megvizsgálva a következő következtetések vonhatók le:

- A külföldi működő tőke jelenléte a megyében alacsony, de növekvő tendenciájú
- Az infrastruktúra fejlettsége az országos átlag szintjén található vagy ennél fejletlenebb (úthálózat)
- Kutatásra és fejlesztésre alacsony a ráfordítás, az EU-25 átlagának a 25%-a
- A vállalkozások zöme mikro- és kis vállalkozás, döntő többségük nontraded jellegű és főleg a városokban működnek

3.3. A piramis modell alapkategóriái Maros megye mezőgazdaságában

Adott nemzetgazdaságon belül az adottságok, területi jellemzők függvényében a mezőgazdaság szerepe régióként, tájegységként nagyon változatos képet mutathat. Maros megyében a mezőgazdaság szerepét a versenyképessége alapján próbáltam behatárolni. Az elemzéseknel a piramis modell csak néhány tényezőjére tértem ki az adatok hiánya miatt. A megye mezőgazdaságának elemzését ezért nagyrészt a hagyományos versenyképességi mutatók alkalmazásával végeztem. Az agrárgazdaság sajátosságai, a nagyfokú állami beavatkozás piactorzító hatásai korlátozták bizonyos mutatók alkalmazását. Az értékelés még a hagyományos mutatók esetében is nagyfokú elővigyázatosságot igényel, sok esetben relatív mutatók kiszámítására kerül sor, amelyek önmagukban keveset árulnak el a versenyképességről, alkalmazásuk összehasonlításokkal eredményes. A megye mezőgazdaságának a versenyképességét a **fajlagos kibocsátás** nagyságával közelítve meg, a bruttó hozzáadott értékkel számoltam (PPS-ben kifejezve). A fajlagos hozzáadott értéket a Közép-régió többi megyéinek

⁷⁴ http://www.prefecturams.ro/download/proiecte_strategii/1_strategia_locala_de_dezvoltare_durabila.pdf

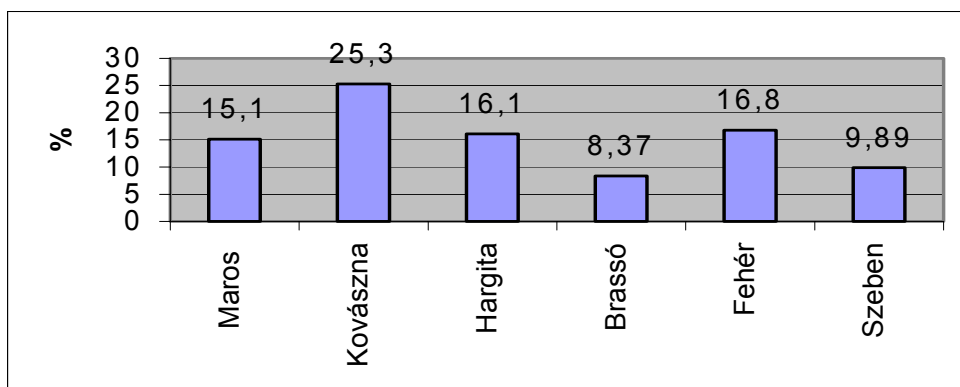
értékeivel hasonlítottam össze.

22. táblázat. A mezőgazdaságban előállított fajlagos hozzáadott érték a Közép-régió megyéiben 2004-ben

Megye	Fajlagos hozzáadott érték (BHÉ/lakos) ⁷⁵	A mezőgazdaságban előállított fajlagos hozzáadott érték (BHÉ/lakos)
Maros	7.759	1.604,7
Brassó	8.983	1.026,9
Hargita	6.288	1.383,9
Kovácsna	7.193	2.489,2
Fehér	7.454	1.729,5
Szeben	8.144	1.100,4

Forrás: Saját számítások a Maros Megyei Statisztikai Hivatal adatai alapján

A fajlagos kibocsátás mellett a mezőgazdaság versenyképességét az összkibocsátáshoz viszonyított aránya is befolyásolja. A megye teljes kibocsátásának 15,1%-a származott a mezőgazdaságból⁷⁶ 2004-ben. Nemzetközi összehasonlításban Romániában 2001-ben a mezőgazdaságnak a bruttó hozzáadott értékhez való hozzájárulása 15%, míg Csehországban 4,1%, Magyarországon 4,2%, Lengyelországban 3,4%, Szlovéniában 3,1%, Szlovákiában 4,1% és Bulgáriában 13,7% volt.

20. ábra. A Közép-régió megyéiben a mezőgazdaság részesedése a BHÉ-ből 2004-ben

Forrás: Saját számítások a Maros Megyei Statisztikai Hivatal adatai alapján

⁷⁵ BHÉ-Bruttó Hozzáadott Érték (vásárlóerő-paritáson számolva)

⁷⁶ Saját számítások a Megyei Statisztikai Hivatal adatai alapján (61.361,4 milliárd lej összkibocsátás, 9.307,5 milliárd lej a mezőgazdaságban folyó áron 2004-ben)

Következtetés:

- Az összkibocsátáson belül a mezőgazdaság Maros megyében magasabb arányt képvisel, országos átlagban (14,1% a bruttó hozzáadott értékből 2004-ben) és jóval magasabb az arány Brassó és Szeben megyékhez viszonyítva.

A mezőgazdasági **munkatermelékenység** országos átlagban 2000-2004 között a duplájára növekedett (3.505 PPS/foglalkoztatott 2000-ben és 7.107 PPS/foglalkoztatott 2004-ben). Maros megyében 2000-es adatok nem álltak rendelkezésemre, a 2004-es adatok alapján a mezőgazdasági munkatermelékenység 8.014 PPS/foglalkoztatott, tehát magasabb volt, mint az országos átlag. A Közép-régióban 2004-ben Hargita megye kivételével mindegyik megyében magasabb volt a mezőgazdasági munkatermelékenység, mint az országos átlag (Maros- 8.014 PPS/foglalkoztatott, Brassó- 11.199 PPS/foglalkoztatott, Fehér- 12.537 PPS/foglalkoztatott, Hargita- 6.528 PPS/foglalkoztatott, Kovászna- 13.920 PPS/foglalkoztatott, Szeben- 10.042 PPS/foglalkoztatott).

A munka termelékenysége, összehasonlítva más nemzetgazdasági ágazattal, az országos vagy a nemzetközi adatokkal, segít a versenyképesség feltárásában. Maros megyében 2004-ben a nemzetgazdaságban létrehozott hozzáadott érték 61.361,4 milliárd lej⁷⁷ (1.513.896 ezer euró), amelyből a mezőgazdaság 9.307,5 milliárd lej (229.615,75 ezer euró) értéket állított elő, vagyis 15,1%-t az összértéknek. A gazdaságokra elosztva ezt az értéket, megyeszinten 1.829,4 euró/gazdaság, magasabb, mint az országos szint (1.798,7 euró/gazdaság). Az EU-15-ben 2004-ben 26.062 euró/munkaegység⁷⁸ hozzértéket valósítottak meg, tehát a munkatermelékenységünk 14-szer kisebb, mint az EU-15-ös átlag. A megyében ezzel szemben a feldolgozóiparban az egy dolgozóra eső hozzáadott érték 2004-ben 7.020,77 euró/dolgozó.

A megyében működő kereskedelmi társaságok⁷⁹ 3,7%-ának a fő tevékenységi területe a mezőgazdaság. A mezőgazdasági vállalkozások 83,2%-a mikrovállalkozásnak minősül (kevesebb, mint 9 alkalmazott). A mezőgazdasági vállalkozások kategóriába beleértendők a családi vállalkozások és az engedéllyel rendelkező fizikai személyek is. Ezek száma az utóbbi 5-10 évben növekedett, főleg az állattenyésztésben, az intenzív

⁷⁷ Az euró árfolyama 2004-ben: 1 euró= 40.532,11 lej

⁷⁸ Zahiu L., 2006

⁷⁹ A 31/1991-es törvény értelmében Romániában a profitszerzés céljából létrejött vállalkozásokat (kivéve a családi vállalkozást és az engedéllyel rendelkező fizikai személyeket) kereskedelmi társaságoknak nevezzük. Típusai: egyszerű betéti társaság, részvényes betéti társaság, közkereseti társaság, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság.

kultúrák (gyümölcstermesztés, főlíasátras zöldség-, dísznövénytermesztés) termesztésében jelentek meg.

A fontosabb élelmiszeripari termékek fogyasztási szintje 2005-ben még nem érte el a fejlett országok szintjét.

23. táblázat. Az alapvető élelmiszertermékek fogyasztói szükséglete és kínálata 2005-ben

Termék megnevezése	M.E.	Fogyasztói szükséglet ⁸⁰	Termésmennyiség 2005-ben	Fölösleg/hiány
Gabona- és gabonatermékek	t	127.922	243.705	+115.783
Burgonya	t	56.996	91.662	+34.666
Friss- és feldolgozott zöldség	t	89.269	100.778	+11.509
Friss- és feldolgozott gyümölcs	t	45.888	56.557	+10.669
Cukor- és cukorból készült termékek	t	14.938	37.200	+22.262
Tej- és tejtermékek	hl	1.394.920	1.315.816	-79.104
Tojás	ezer db.	170.480	121.174	-49.306
Hús- és hústermékek	t	38.318	10.263,65	-28.054,3
Állati zsíradékok	t	2.228	2.500	+272

Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2006

Gabonából és gabonatermékekből országos szinten az egy főre eső átlagos fogyasztás 2005-ben⁸¹ 162,6 kg/fő/év, az EU-15-höz viszonyítva (89,4 kg/fő/év) nagyon magas. A tej-és tejtermékfogyasztás 239,2 l/év, hasonló a fogyasztás az EU-15-ben. A hús- és húskészítményekből 68,3 kg/fő/év (nyershús egyenértékben számítva az EU-15-ben 95,9 kg/fő/év). Zöldségfogyasztásunk 162,6 kg/év, magasabb, mint az EU-15-ben, ahol 125,7 kg/fő/év, gyümölcsből 75,9 kg/év, alacsonyabb az EU-15-nél (114,3 kg/fő/év). A gabonafélék, és az állati eredetű zsíradékok fogyasztása csökkenő tendenciát mutat⁸², a többi alapvető élelmiszerből az egy főre eső fogyasztás nőtt az utóbbi években⁸³.

⁸⁰ A fogyasztói szükséglet kiszámításánál Maros megye lakosságát 2005-ben (580.851 lakos) és a 2005-ös országos fogyasztási értékeket vették alapul

⁸¹ INS-Disponibilitati de consum ale populatiei 2006, liszt egyenérték

⁸² Míg 2002-ben 225 kg/fő/év volt az átlagos gabonafogyasztás, addig 2005-ben ez az éték 220,2 kg/fő/év-re csökkent

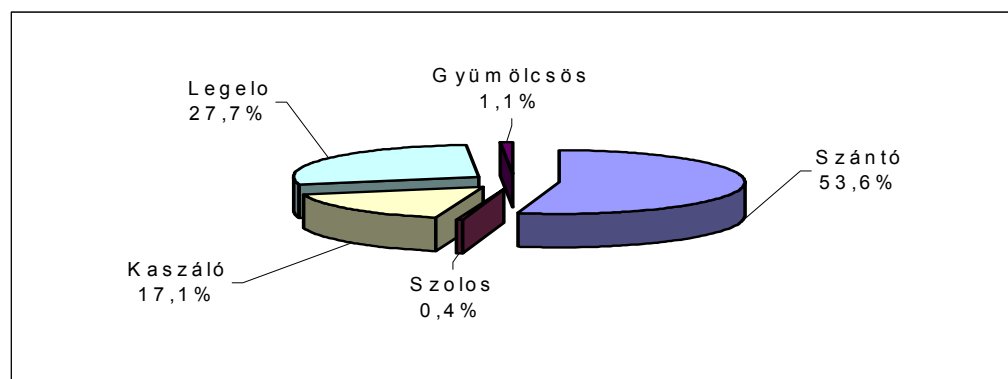
⁸³ Bugonyafogyasztás 90,1 kg/fő/év-ről 2002-ben 98,1 kg/fő/év-re 2005-re, a húsfogyasztás 54,3 kg-ról 65,9 kg-ra, növekedett

3.4. Hagyományos versenyképességi mutatók

3.4.1. A mezőgazdaság erőforrás-ellátottsága

A megye összterülete 671.388 ha, amelyből 414.451 ha (61,7%) mezőgazdasági terület. A mezőgazdasági területéből 222.342 ha szántó, 114.824 ha legelő, 71.068 ha kaszáló, 1.669 ha szőlős, 4.548 ha gyümölcsös. Mezőgazdasági szempontból legjelentősebb vidék a Mezőség, a folyók völgyei, valamint a folyók közötti dombvidékek.

A megyében 2006-ban a szántó területének csak a 85,3%-át⁸⁴ vonták be művelésbe.

21. ábra. A mezőgazdasági területek megoszlása %-ban

Forrás: Institutul Național de Statistică Județul Mureș 2006

A megyében 2006-ban a foglalkoztatottak 32,5%-a dolgozott a mezőgazdaságban (erdészet és halászat), országos viszonylatban pedig a foglalkoztatottak 32%-a. A Maros Megyei Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Igazgatóság adatai alapján mezőgazdasági termeléssel 2005-ben 124.644 egyéni gazdaság és 864 jogi személyiséggel⁸⁵ rendelkező gazdaság (kereskedelmi társaság, családi vállalkozás, engedéllyel rendelkező fizikai személy) foglalkozott, ebből 337 vegyes típusú gazdaság, 99 vállalkozás növénytermesztéssel és 410 állattenyésztéssel foglalkozott.

A jogi személyiséggel rendelkezők 37.691 ha szántót, 601,46 ha szőlőt, 1.996 ha gyümölcsöst, 83,6 ha zöldséges területet, 35,6 ha fóliasátras területet, 1.019 ha legelőt birtokoltak vagy béreltek 2005-ben.

Az egyéni gazdaságok 52,1%-a (65.062 egyéni gazdaság) egy hektárnál kisebb területtel rendelkezett. Az 1-5 hektár méretkategóriában található az egyéni gazdaságok

⁸⁴ Saját számítás a Maros Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság adatai alapján

40,6%-a (50.598 egyéni gazdaság) és csak 7%-a (8.803 egyéni gazdaság) rendelkezik 5-50 hektár nagyságú területtel.

Összehasonlítva az Európai Unió üzemstruktúrával, látható, hogy míg az EU-ban a családi gazdaság a domináns, 20-40 hektáros területnagysággal, addig Maros megyében ez a méretkategória nagyon alacsony hányadot képvisel. A jogi személyiséggel rendelkező társaságok 32%-a 50 hektár fölötti méretű, 31,4%-a 5-20 hektár nagyság közötti területtel rendelkezik.

24. táblázat. A gazdaságok méret és tulajdon szerinti megoszlása

Sorszám	Üzemméret (ha)	Egyéni gazdaságok száma	Jogi személyiségű gazdaságok száma	Összesen
1	<0,1	18.233	31	18.264
2	0,1 -0,3 között	15.533	39	15.572
3	0,3 -0,5	10.081	24	10.105
4	0,5 – 1,0	21.215	36	21.251
5	1,0 – 2,0	24.226	54	24.280
6	2,0 – 5,0	26.372	93	26.465
7	5,0 – 10,0	6.987	172	7.159
8	10,0 – 20,0	1.461	100	1.561
9	20,0 – 30,0	217	19	236
10	30,0 – 50,0	138	19	157
11	50,0 – 100,0	148	64	212
12	>100,0	33	213	246
	Összesen	124.644	864	125.508

Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2006-2007

A növénytermesztés inputjai

Gabonát a szántóterület 79,6%-án termesztene a megyében. A főbb termesztett gabonanövények a búza, árpa, kukorica, rozs. Az egyéni gazdaságok a **búza** vetésterületének 86,4%-án gazdálkodnak. Durum búzát nem termesztene a megyében, az őszi- és tavaszi búza vetésterületének aránya 98,6%-1,4%. Az ipari növények közül a cukorrépa a legfontosabb növény. A **cukorrépa** termesztés 72,6%-a az egyéni gazdaságokban történik. Az olajosmagvú növények közül a napraforgót, repcét és szóját termesztik évente hozzávetőleg 4.000 hektáron. A terület 1/3-án **szóját**, majdnem 2/3-án napraforgót és a fennmaradó területen repcét termesztene. 1990 után lecsökkent a szója vetésterülete, a növekvő kereslet hatására viszont újra növekedésnek indult. Maros megyében 2000-hez viszonyítva majdnem nyolcszorosára növekedett a szója

⁸⁵ Kereskedelmi társaságok, családi vállalkozások, engedéllyel rendelkező fizikai személyek

vetésterülete. A **repce** alternatív felhasználási lehetőségének a térhódítása eredményeképpen a repce területnövekedésére lehet számítani. **Burgonyát** főleg a megye déli és keleti részén termesztnek. A korai és félkorai burgonya termesztése nincs elterjedve, habár lenne rá kereslet, 95,2%-a a termésnek az őszi burgonyából származik.

A **zöldtakarmányok** közül a lucerna és a lóhere termőterülete a legfontosabb és a legnagyobb. Ezenkívül az éves zöldgyepek, gyökértakarmányok szintén megtalálhatók a vetésszerkezetben.

A **gyógynövénytermesztési** feltételek kitűnőek. A megyében 1990 után több gyógynövényfeldolgozó létrejöttével és fejlődésével párhuzamosan megnőtt a gyógynövények iránti kereslet. A leggyakrabban termesztett gyógynövények: körömvirágot (*Calendula officinalis*), mentát (*Mentha crispa*), édesköménnyt (*Foeniculum vulgare*) stb. A spontán flóra begyűjtése is jelentős.

A **zöldségtermesztésnek** évszázados hagyományai vannak a megyében. A már kialakult termőtájakon gyökérzöldséget, hagymát, paradicsomot, káposztát termesztnek. Egyre elterjedtebb a fóliasátras zöldségtermesztés (paradicsom, hagyma, káposzta). A megyében 210.000 négyzetméteren folyik fóliasátras zöldségtermesztés, amelyből 20.000 négyzetméteren virágot termesztnek. Árutermeléssel 9 termelő (4 kereskedelmi társaság) foglalkozik 72 hektáron.

A **gyümölcstermesztés** főleg az alacsonyabb dombvidékeken terjedt el. A főbb gyümölcsfajok az alma, szilva, körte, cseresznye, meggy, barack és dió. A gyümölcsösök 4.386 hektár területen helyezkedtek el a megyében 2005-ben, a legnagyobb területet az alma és a szilva foglalja el. A nyilvántartások alapján, 2.689 hektáron található termő almaültetvény, amelyből 508,5 hektár elhanyagolt állapotban található. Intenzív almatermesztés 1.062 hektáron folyik, 121,2 hektár még nem fordult termőre. A termesztett fajták: Golden Delicious, Jonathan, Idared, Generos, Starkrimson. Körtét 105,1 hektáron termesztnek, a fő termesztett fajta a Williams. A megyében 542,2 hektáron található szilvás, amelyből 135,4 hektáron elhanyagoltak a gyümölcsösök. A fő termesztett fajta a D' Agen. A cseresznyések területe a nyilvántartások alapján 155,6 hektár, ebből 41 hektáron nem folyik termesztés. Diót 85,1 hektáron tartanak nyilván, ebből 18,5 hektáron elhanyagoltak a fák. Ezen kívül még termesztnek epret (7,2 ha), ribiszkét (2,0 ha) és málnát (0,07 ha).

A **szőlőtermesztésnek** főleg a Küküllő-medencében van hagyománya, amelyet Dícsőszentmárton, Medgyes, Balázsfalva és Nagyenyed városok határolnak. A szőlősök által elfoglalt területek nagyon kicsik, a megye mezőgazdasági területének 0,5%-t

foglalják el, míg ez az érték országos szinten 1,5%. Az ország szőlőseinek szintén 0,5%-a található a megyében és az országos termeléshez 0,3%-al járulnak hozzá. Ami viszont a megye szőlőseinek nagy pozitívuma, hogy a szőlők 75,7%-a nemesszőlő fajta, míg országos szinten a szőlősők 50%-a direkttermő. A direkttermők 60,6%-a (179 ha) belterületeken található, nagyrészt a kiskertekben történik a termesztésük. A Mezőgazdasági Igazgatóságok kimutatásai alapján 2005-2006-ban nem történt újratelepítés vagy kivágás. Az utóbbi 10 évben 1.092,4 hektáron vágták ki a szőlőket, szőlőtőkét 2005-ben 1.116 db-t ültettek (meglévő szőlősökbe az üres helyekre), amelyből 916 ültetés az egyéni gazdaságokban történt.

A nyilvántartások alapján 2006-ban 1.383 hektár szőlős létezett a megyében, amelyből a Nemzeti Szőlőnyilvántartásban csak 1.053,5 hektár szerepelt. 2005-ben a termesztett szőlőfajták: Királyleányka (475 ha), Fehérleányka (136 ha), Olaszrizling (125 ha), Chaselas (28 ha), Ottonel muskotály (46 ha), Oportó (6 ha), Traminer rozé (3 ha). A direkttermők közül a Noah (201 ha), Othelo (26 ha) és Izabella (37 ha) emlíhető meg. A szőlők zömében asztali borszőlő fajták (743 ha), minőségi borszőlő 8 hektáron (40 tonna termés 2004-ben) és földrajzi eredettel ellátott borszőlő 68 hektáron található. Fehér bor 2006-ban nemesszőlőből 1051 hl (97,2%) készült, ebből 42,5 hl eredetmegjelöléssel ellátott bor, a fennmaradó rész asztali bor. Ebben az évben a 30 hl vörös borból 15,8 hl asztali bor, 14,2 hl pedig minőségi bor. A direkttermő szőlőkből 559 hl bor készült, 397 hl fehér és 162 hl vörös bor. 2006. december 12.-én a készletállomány Maros megyében 1.640 hl bor volt.

Az állattenyésztés inputjainak a változása

A megye adottságai (nagy kiterjedésű legelők, kaszálók, takarmánytermesztés) kedvezőek az állattenyésztésnek, a jelenlegi állatállomány nagysága még nem érte el az 1990 előtti értéket.

25. táblázat. Az állatállomány változása (db.)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Szarvasmarha	71.270	75.023	77.943	85.325	90.642	86.868	96.894
Sertés	173.938	161.611	195.069	175.315	193.565	194.371	143.473
Juh	282.090	274.550	288.113	303.073	289.930	295.779	370.794
Baromfi	1.454.936	1.429.696	1.475.491	1.470.675	1.462.926	1.441.367	1.630.740
Méhcsalád	31.432	27.258	29.424	41.328	39.703	38.638	n.a.
Ló	19.060	18.011	17.826	18.964	19.285	19.444	18.809

Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2006-2007

A teljes szarvasmarha-állomány nagysága 2006-ban elérte a 96.864 db.-t. Tejtermeléssel 26.592 gazdaság foglalkozott, 59.879 fejőstehenet tartanak nyilván. Az állatállomány 1989 után, hozzávetőleg 50%-al lecsökkent (pl. szarvasmarha állomány 217.956-ról 100.719 -re), 1999-2001 között stabilizálódni kezdett, majd egy enyhe növekedés következett be. A szarvasmarha állomány 11,8%-a (10.249 db.) található jogi személyiséggel rendelkező gazdaságok tulajdonában.

A tejtermeléssel foglalkozó gazdaságok száma lecsökkent 2006-ban (27.537 gazdaság 2005-ben), az állomány nagysága viszont növekedett (58.924 tehén 2005-ben). A gazdaságok 90,2%-nak a tulajdonában 1-2 szarvasmarha található. Átlagosan, megye szinten 2,25 szarvasmarha jut egy gazdaságra, míg országos viszonylatban 2,1 szarvasmarha. Néhány EU-s országgal összehasonlítva az egy gazdaságra eső állatszámot⁸⁶, Görögország 13,7 állat/gazdaság, Spanyolország 17,6 állat/gazdaság, Franciaország 35,8 állat/gazdaság, Németország 38,4 állat/gazdaság, Dánia 85,7 állat/gazdaság.

A megyében a szarvasmarha tenyésztés fontosságát bizonyítja a tejfeldolgozók magas száma. A megyében jelenleg 22 feldolgozó létezik és a Maros megyei tejet ezenkívül még 16 más megyéből származó vállalkozás vásárolja fel. A juhok 2,3%-a (6.833 db.), a sertések 9,9%-a (19.396), a baromfi 6,9 %-a (621.221 db.) és a méhcsaládok 41%-a (15.838 család) található a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások tulajdonában. A fennmaradó rész az egyéni gazdaságokban található, amelyek zöme önellátó gazdaságként működik.

A tejtermelés gépesítési foka alacsony (550 fejőgép 2004-ben) az állatállományhoz viszonyítva, viszont a gépek eloszlása nem egyenletes, vannak a megyében olyan községek, falvak, ahol az egyéni gazdaságok tulajdonában az állatállománynak megfelelő számú fejőgép található. A 21 fölötti állatlétszámmal rendelkező gazdaságok a megye szarvasmarha-állományának a 9,8%-t birtokolják. A legnagyobb méretű kategóriába, a 100 fölötti állomány nagyságba csak 9 gazdaság tartozik, amely 1.930 fejőstehenet tart, ez az érték az össz állomány 3,3%-t jelenti. **Szarvasmarha hizlalás** 6.143 gazdaságban történik, 16.789 borjút (növevényeket) tartanak nyilván megyeszinten (2006-ban). Átlagosan 2,7 borjú jut egy gazdaságra. Az 1-2 borjúval rendelkező gazdaságok a legelterjedtebbek (85,7%-a a gazdaságoknak) és az össz állatállomány 57,6 %-a van a tulajdonukban. 50 fölötti borjúval 14 gazdaság rendelkezik a megyében és az össz állatállomány 11,7 %-a van a tulajdonukban.

⁸⁶ Agriculture in the European Union - Statistical and economic information 2006

A **sértésenyésztéssel** foglalkozó 47.199 gazdaság közül 10.438 gazdaságban található tenyészkoca, átlagosan 1,54 sertés jut egy gazdaságra. Országos viszonylatban 2,5 sertés/gazdaság, EU-s viszonylatban Németországban 302,8 sertés/gazdaság, Csehországban 200,3 sertés/gazdaság, Dániában 1.515,6 sertés/gazdaság, Magyarországon 12,2 sertés/gazdaság a jellemző. A gazdaságok 81,59%-nál egy koca található. A 47.199 sertéshízlalással foglalkozó gazdaságok 91,5%-nak tulajdonában 3 sertés található, 100-500 közötti sertéssel 12 gazdaság, 500 fölötti sertéssel 4 gazdaság büszkélkedhet.

Juh- és kecsketenyésztés 36.175 gazdaságban történik, ebből 33.912 gazdaság juh-, 2.253 gazdaság pedig kecsketartással foglalkozik. Átlagosan egy gazdaságra 6,9 juh és 5,8 kecske jut. A gazdaságok 89,2%-ban 10-nél kevesebb juh található. A gazdaságok 0,8%-ának tulajdonában 100-nál több állat található.

A **baromfitenyésztés** jelentős része a kisgazdaságokban történik. A baromfitenyésztők 84,3%-a kevesebb, mint 25 db. baromfival rendelkezik, átlagosan egy gazdaságra 20,7 baromfi jut. 500 fölötti baromfi csak 26 gazdaság tulajdonában található. 2006-ban a megyében 1.993.520 baromfiból 957.000 tojó volt.

A **méhészettel** foglalkozók száma nőtt az utóbbi években. Egyre több gazda fog neki alternatív jövedelemszerzés céljából a méhészkedésnek. 2007. január 1.-én már 47.537 méhcsaládot tartottak nyilván a Maros Megyei Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Igazgatóságon.

3.4.2. Sűrűség típusú mutatók

A megye lakossági mutatói és a terület közötti összefüggések

Maros megyében a népsűrűség 89,9 lakos/m², míg az ország népsűrűségi mutatója 90,9 lakos/km²⁸⁷. Ez a mutató az EU-ban átlagosan 115,5 lakos/km², de a tagországoként nagyon változó a népsűrűség. A mezőgazdaságban a földhasználat intenzitását a teljes lakosság és a mezőgazdasági terület közötti arány határozza meg. A 2005-ös statisztikai adatok alapján a megyében 140 lakosra 100 hektár jutott. Az országos érték ennél valamivel magasabb, 152 lakos/100 hektár, míg az EU-ban⁸⁸ átlagosan 250 lakos/100 hektár. A mutató alacsony mértéke általában az extenzív termelést, az erőforrások alacsony szintű kihasználását jelzi. A túl magas mutató az

⁸⁷ România în cifre 2005, a Nemzeti Statisztikai Hivatal éves kiadványa

⁸⁸ EU-25

agrármunkaerő árának csökkenését idézheti elő, csökkentheti a versenyképességet és a jövedelmezőséget.

Az állatállomány és a mezőgazdasági területek aránya

A mutatót rendszerint 100 hektár mezőgazdasági területre jutó számosállat (UVM)⁸⁹ alapján határozzák meg. Ez a mutató a megyében 2006-ban 48 számosállat/100 hektár értékű volt, míg az országos átlag ennél kisebb, vagyis 44 számosállat/100 hektár. A megyében a hegyvidéki zónában⁹⁰ viszont ez a mutató alacsonyabb, értéke 36 számosállat/100 hektár. Az adottságok a megyében kedveznek az állattenyésztésnek, így érthető az országos átlagnál magasabb érték. Az EU 15-höz viszonyítva, ahol átlagosan 88 számosállat/100 ha⁹¹ a jellemző, nagyon alacsony az állatlétszám a megyében (és az országban), az állattenyésztésben nincsen kihasználva a termelési potenciál. A Maros megyei mezőgazdasági fejlesztési stratégia egyik súlypontja az állattenyésztés kell legyen, a tejtermelést ki kell bővíteni a hústermeléssel a szarvasmarha, a juh és kecske ágazatban is.

26. táblázat. 100 ha-ra jutó számosállat változása 2000-2005 között

Év	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mutató	39,7	39,0	41,0	43,0	45,0	44,5	47,9

Forrás: Saját számítások a Maros Megyei Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Igazgatóság adatai és a Maros Megyei Statisztikai Hivatal adatai alapján

Az állatállomány nagyságának a lakosság számához viszonyított aránya

A mutatót a számosállat és a lakosság számának arányából képezzük. A megyében 2006-ban 33,6 számosállat jutott 100 lakosra, országos szinten 28 számosállat/lakos, az EU 15-ben 51,3 számosállat⁹²/100 lakos. A lakosság állati eredetű termékkel való ellátása magasabb szinten valósul meg, mint az országos átlag, de alacsony a mutató az Európai Unió átlaghoz képest

A mezőgazdasági tőke és a mezőgazdasági terület aránya

A 100 hektárra eső traktor 1990-1998-ig aránylag konstansnak mondható és az országos átlaggal majdnem egyenlő, 1,9 traktor/100 hektár. Összehasonlítva más

⁸⁹ UVM-Unitati de vita mare-számosállat egység, Romániában a következő szorzókat alkalmazzák: szarvasmarha: 1, sertés: 0,15, juh: 0,08, ló: 1,05, baromfi: 0,017

⁹⁰ A hegyvidék meghatározása alapján a megye területének 22,36%-a hegyvidéki zónának tekinthető és

⁹² helységet foglal magában, amelyből 33 részlegesen hegyvidéki zónának minősül

⁹¹ EU 27-ben 80 sz.á./100ha, EU 25-ben 83 sz.á./100ha

országokkal, 1995-ben 14-szer több traktor jutott 100 hektár területre Ausztriában, 5,5-ször Lengyelországban. Az enyhe növekedés ellenére is ez a mutató jóval elmarad a fejlettebb országok mutatójától.⁹³ Az EU 15-ben átlagosan 9,0 traktor jut 100 hektár mezőgazdasági területre.

27. táblázat. 100 hektár szántóra jutó traktorok száma

Év	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mutató	2,1	2,06	2,22	2,19	2,26	2,23	2,26

Forrás: Saját számítások a Maros Megyei Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Igazgatóság adatai és a Maros Megyei Statisztikai Hivatal adatai alapján

Az országos átlagnál (18,3 kg/ha) kevesebb nitrogén műtrágyát használtak fel 2005-ben Maros megyében, a szerves trágya-felhasználás magasabb volt, mint az országos átlag (1.191,02 kg/ha). A műtrágyahasználat kisebb, mint az EU-s országokban, ahol nitrogén műtrágyából átlagosan 55 kg-ot használnak fel hektáronként 2000-ben. Nyilvánvalóan ezzel is magyarázható az alacsonyabb átlagtermés. Az EU-ban a környezetvédelem térnyerésével párhuzamosan csökken a hektáronként felhasznált műtrágya mennyisége.

3.4.3. A mezőgazdasági termelés kibocsátási mutatói

Maros megye országos szinten a növénytermesztésben a 11. helyen található, amely az országos növénytermesztés értékének 3%-t jelenti. 2004-ben a cukorrépa termesztésben (14,2%-a az országos termesztésnek) az 1. helyet, zöldségtermesztésben (3,3%) a 9. helyet foglalta el a megyék rangsorában. Jelentős a búza termesztése (2,3%), amellyel a 14. helyen és a burgonya (2,8%) amellyel a 15. helyen található. A gabonatermő területek 9,6%-a a mezőgazdasági társaságok és társulások tulajdonában volt 2005-ben és a termeléshez 5,8%-al járultak hozzá. Az egyéni gazdaságok a búza vetésterületének 85,7%-án gazdálkodtak és a termés 92,0%-t biztosították. A cukorrépa termesztés 72,6%-a az egyéni gazdaságokban történik. és a termés 79,1%-a innen származik.

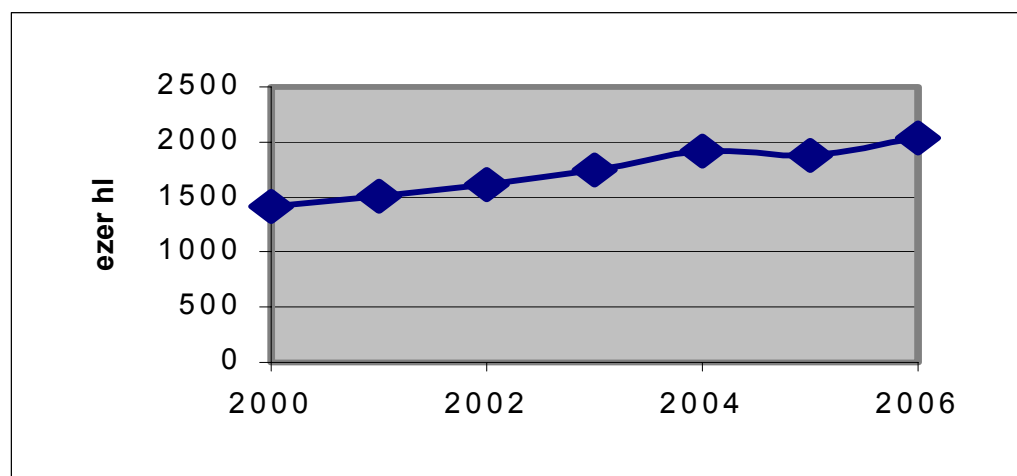
Maros megye az állattenyésztéséről, a tejtermeléséről híres. Országos szinten a 7. helyet foglalja el a tejtermelés szempontjából. Jelentős a megyében a sertésenyésztés (3%-a az országos értéknek) és a húsmarha tenyésztése (3%-a az országos értéknek), amely nemzeti szinten a 13., illetve a 9. helyet jelenti. A megyében a legelők és gyepek

⁹² Saját számítások az állatállomány adatai alapján

nagysága elegendő a meglévő állatállományra, de sajnos gyepfenntartó tevékenységet, legelő felújításokat nem végeznek kellő mértékben. A mezőgazdaság ágazatainak az aránya az előállított érték alapján hasonló az országos átlaghoz, országos szinten a növénytermesztés és az állattenyésztés aránya 34%-66%. A megyében az országos átlagnál magasabb mutató az állattenyésztés magasabb szerepére utal.

A termelés szintje és dinamikája

A különböző mezőgazdasági termékek szerepét az összes mezőgazdasági érték előállításában a termékek gabona-egyenértékre⁹⁴ való átszámításával könnyen kifejezhetjük. Az országos növénytermesztési eredményekhez 2005-ben Maros megye 2,1 %-al járult hozzá⁹⁵. A termésingadozás elég magas, 2004-ben a 2003-as év több mint kétszeresére emelkedett a termés mennyisége. A hústermelésben 2003-tól észlelhetünk növekedést. Ettől az évtől növekedett a szarvasmarha-állomány, bevezették a fiatal 400 kg-os bikákra az állami támogatást. A hústermelésben 2003-tól növekedett a hízók száma, de a piaci igényeket és az Európai Unió mezőgazdasági támogatáspolitikáját szem előtt tartva, a szarvasmarha hizlalásnak sokkal nagyobb súllyal kellene résztvennie az állattenyésztés eredményeiben, nagyobb mértékű állománynövekedésre lenne szükség.

22. ábra. A tehén tejtermelésének dinamikája

Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2006

⁹³ Franciaország 7,2, Németország 10,3, Hollandia 22,2

⁹⁴ Angolul ACE-Average Cereals Equivalent, amelyet a különböző növények egy kilogram gabonával egyenértékű szárazanyagtartalom mennyiség figyelembevételével számítanak ki. A számításokhoz német szakemberek által ajánlott koefficienseket alkalmaztam: búza és rozs-1,07, árpa-1,00, szemeskukorica 1,10, repce -0,17, szója-1,10, burgonya 0,22, cukorrépa -0,10, zöldség -0,57, gyümölcs -0,86, szarvasmarha hús -5,9, sertés hús 3,5, juh hús -8,4, baromfi hús -2,7, tej -0,86, tojás -0,1028

⁹⁵ Saját számítások alapján, 2005-ben 27,35 millió tonna gabonaegyenértéknek felelt meg Romániában a növénytermesztés termelési mennyisége

Ahogy 1990-ben lecsökkent az állatállomány, ezzel párhuzamosan először csökkenni kezdett a tejtermelés, majd enyhe növekedésnek indult 2000 után. Az átlag tejtermelés 1994 után (2.360 l tej/fejőstehén) indult növekedésnek, 2006-ban 4.120 l tej/fejőstehén eredményt értek el a megyében. Az országos mutató alacsonyabb, 3.536 l tej/fejőstehén, míg az EU-25-ben az átlag tejtermelés 6000 l/állat.

Az állattenyésztés eredményeit is átszámíthatjuk gabona-egyenértékekre. A gabona-egyenérték lehetővé teszi az állattenyésztés és a növénytermesztés eredményeinek az összehasonlítását. A megyében 2005-ben a 966.038,5 tonna gabona-egyenértéket állított elő a mezőgazdaság, amelyből a növénytermesztés 60%-t, az állattenyésztés pedig 40%-t.

28. táblázat. Az állattenyésztés eredményei gabona-egyenértékben számítva

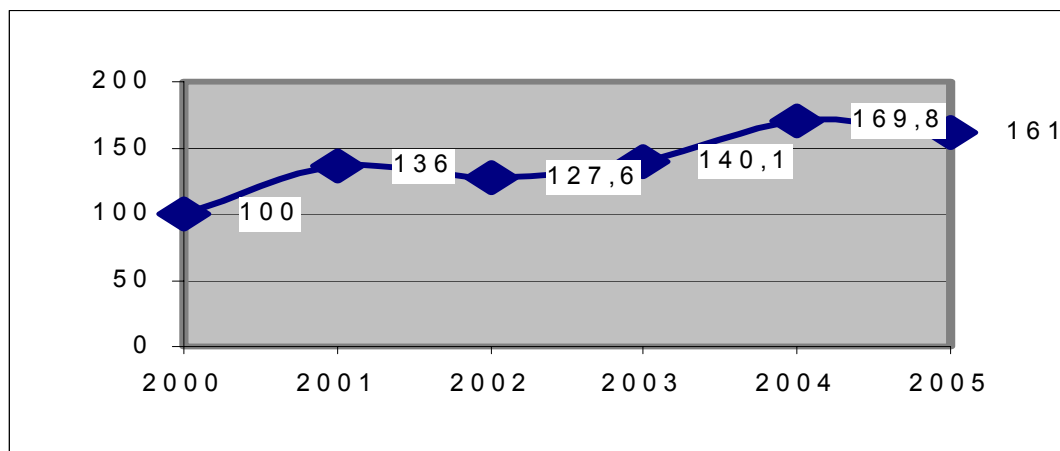
Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hústermelés:						
- szarvasmarha	58.410	43.070	48.380	68.440	65.490	66.560
- sertés	73.850	67.550	67.200	80.850	69.300	72.800
- juh	29.400	34.440	37.800	29.400	52.080	36.960
- baromfi	21.060	19.170	20.790	8.640	9.450	8.910
Tejtermelés	146.089	155.299	166.392	180.033	197.540	193.325
Tojástermelés	13.137	13.107	14.371	14.402	14.607	13.055
Összesen	341.946	332.636	354.922	381.765	408.467	391.610

Forrás: Saját számítások a Maros Megyei Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Igazgatóság adatai és a Maros Megyei Statisztikai Hivatal adatai alapján

A nyugat-európai országokban ezzel ellentétes folyamatnak vagyunk tanúi, a növénytermesztés hozzájárulása a mezőgazdasági végtermékhez csökkent, az állattenyésztése pedig nőtt. Hollandiában, Németországban, az Egyesült Királyságban 50%-nál is magasabb az állattenyésztés hozzájárulása a végtermékhez (Chivu, L. 2002)

A mezőgazdasági végtermékek szintje és dinamikája

A mezőgazdaság kibocsátását nemcsak mennyiségben, hanem értékben is kimutathatjuk az átfogóbb, áttekinthetőbb helyzetkép érdekében.

23. ábra. A végtermék kibocsátása 2000-2005 között⁹⁶ (millió euró)

Forrás: Saját számítások a Statisztikai Hivatal adatai alapján

Ezek az értékek a tulajdonképpeni versenyképességi mutatók képzésénél nyújtanak segítséget. Az értékeléseknél a változás iránya fontos, 2000-től egy lassú, de folytonos növekedés észlelhető, a mutató kilengései természeti tényezőknek tulajdonítható.

A mezőgazdasági termelés hatásfokának színvonala és dinamikája

A termelés hatásfokát globálisan is lehet vizsgálni, ebben az esetben gabonaegyenértékkel dolgozva az átlagos hatásfok is kiszámítható. A növénytermesztés átlagterméseit vizsgálva, látható, hogy a búza átlagtermése 2004-ben alacsonyabb volt, mint az országos termésátlag (3.870kg/ha), 2005-re viszont meghaladta az országos értéket (2750 kg/ha). Az EU eredményeitől még nagy a lemaradás, az EU-15-ben 2003-ban a búza átlagtermése 6140 kg/ha⁹⁷ volt.

⁹⁶ A Statisztikai Hivatal kimutatásai folyó áron jelentek meg, az euróra való átszámítást mindegyik évben a Nemzeti Bank által számított éves átlag árfolyamon végeztem: 2000-ben 1 euró=20.000 lej, 2001-ben 1 euró= 26.000 lej, 2002-ben 1 euró= 31.225 lej, 2003-ban 1 euró= 37.555 lej, 2004-ben 1 euró= 40.532 lej, 2005-ben 1 euró= 36.234 lej

⁹⁷ Zahiu L., 2006 p.63

29. táblázat. A növénytermesztés átlagterméseinek változása Maros megyében (kg/ha)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005/2000
Búza	2.084	2.361	2.352	2.016	3.326	3440	165,1
Árpa	1.684	2.361	2.352	2.016	3.326	2676	158,9
Kukorica	3.286	4.858	3.574	3.740	4.454	4.148	126,2
Cukorrépa	21.742	34.202	28.852	35.426	27.571	30.724	141,3
Szója	806	1.486	1.754	1.424	1.522	2.319	287,7

Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2006

A növények átlagtermését az EU-15-höz viszonyítva (2003-ban), ahol a kukorica átlagtermése 7.620 kg/ha, az árpa átlagtermése 4.420 kg/ha, a cukorrépa átlagtermése 64.000 kg/ha⁹⁸, belátható, hogy a lemaradásunkat nagyon nehéz lesz behozni. A cukorrépa átlagtermése 2000-hez viszonyítva 41,3%-al nőtt. Az átlagtermés nagyobb, mint az országos átlag (29.331 kg/ha 2004-ben). Gabonaegyenértékre átszámítva, megállapítható az 1 hektár mezőgazdasági területre eső globális átlagtermés.

30. táblázat. A globális átlagtermés változása 2001-2005 között (tonna/ha)

2001	2002	2003	2004	2005
1,72	1,36	1,41	1,86	1,38

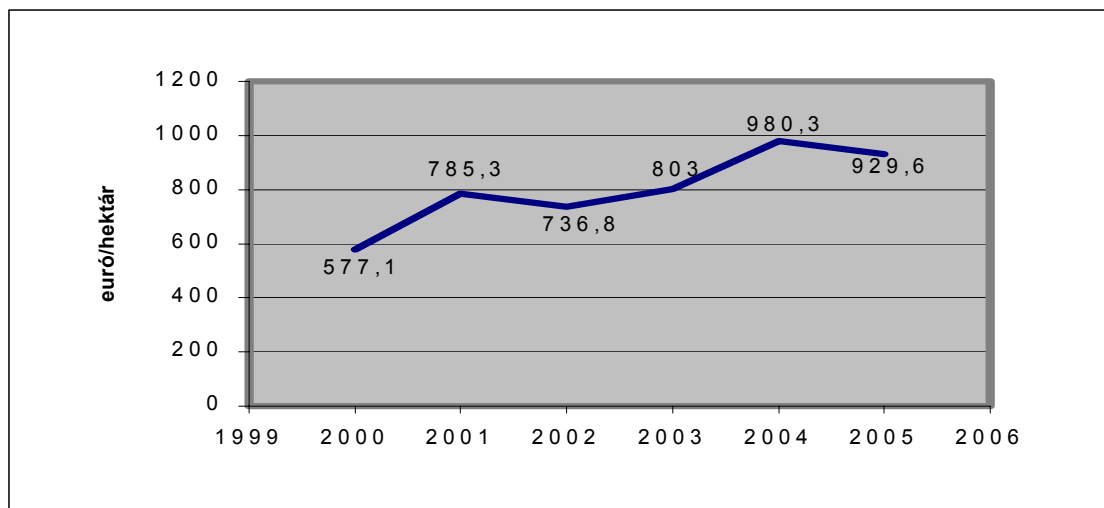
Forrás: Saját számítások a Statisztikai Hivatal adatai alapján

Az adatok alapján levonható az a következtetés, miszerint a globális átlagtermés aránylag stabil, a 2002-es és 2005-ös évi csökkenések a szárazságnak tudhatóak be. Országos szinten ez az érték 2,4 tonna volt 1998-ban (Chivu, L., 2002).

A mezőgazdasági termelés hatásfokának értékben való kifejezése

A termelés hatásfokának a vizsgálatára az egy hektárra, vagy az egy gazdaságra eső mutatót alkalmazhatjuk. Ez az érték enyhe ingadozást mutat 2002-ben és 2003-ban, amikor a nagyfokú szárazság miatt a mezőgazdasági végtermék értéke alacsonyra sikeredett, viszont a mutató növekvő tendenciájú. A 2005-ös csökkenés szintén a 2005. évi szárazságnak tulajdonítható. A versenyképességi elemzések alacsony szintű eredményekről tanúskodnak, de önmagához viszonyítva fejlődött a megyében a mezőgazdaság.

⁹⁸ EUROSTAT, 2004-es adatok

.24. ábra. Egy hektárra eső végtermék értékének változása (euró/ha)

Forrás: Saját számítások a Statisztikai Hivatal adatai alapján

A növénytermesztés és az állattenyésztés aránya még nem megfelelő, az alternatív növénytermesztés lehetőségei kihasználatlanok.

4. Maros megye erőforrásainak megfelelő kihasználása a multifunkcionális mezőgazdaság tükrében

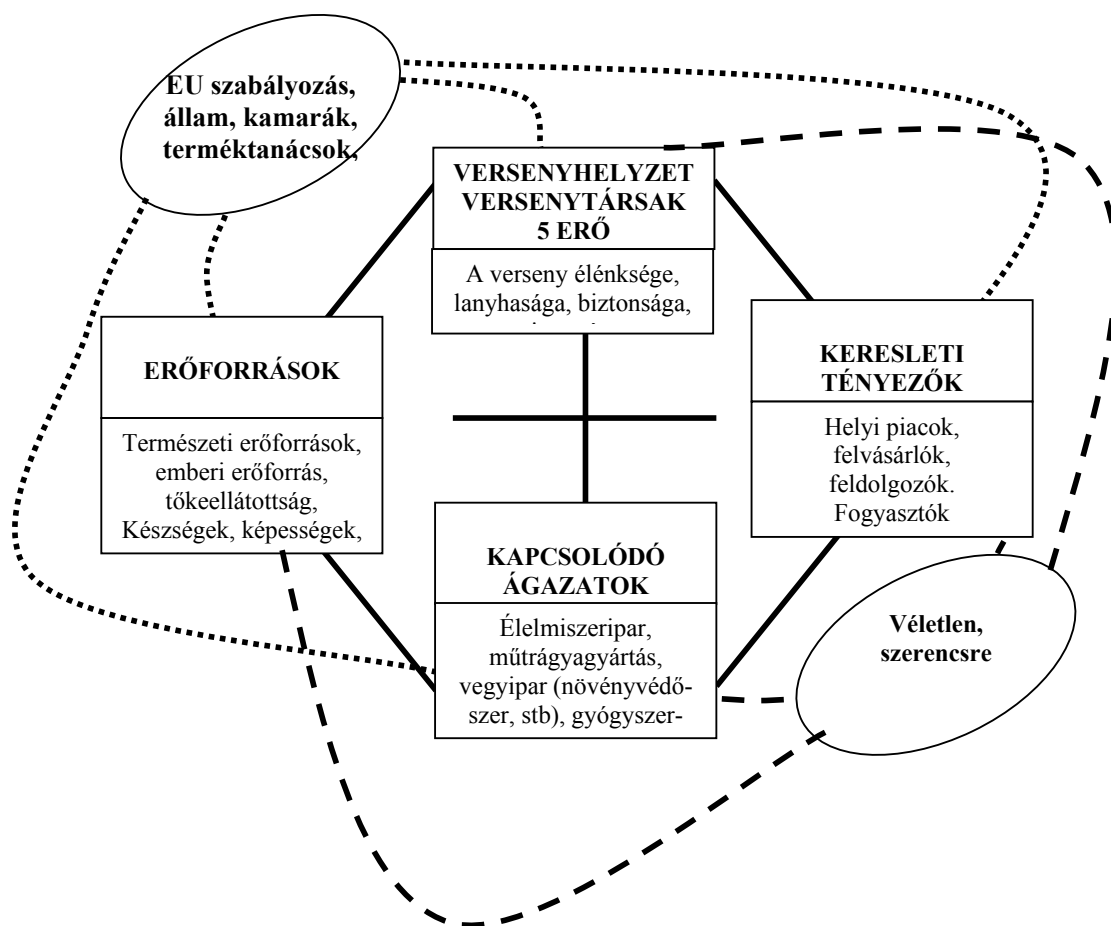
A mezőgazdaság olyan rendszer, amelyben bizonyos elemek (emberek) reakciója a rendszert ért hatásokra nem mindig racionálisak, a döntéseket nemcsak az ésszerűség, hanem más kulturális, társadalmi tényezők is befolyásolják. Ebből kifolyólag bármilyen modellt építünk fel a rendszer elemzésekor, a modell eredményeinek a kimenetele gyakran teljesen más lesz, mint amit elvárunk tőle. Mindezek mellett a modellek jól rávilágítanak bizonyos tendenciákra, irányt adnak a fejlődésnek, a rendszer elemeinek a legmegfelelőbb kombinációját dolgozzák ki oly módon, hogy a rendszer egyensúlyban maradjon és egyre szorosabbá váljon a kapcsolat a nemzetgazdasági rendszer többi alrendszerével.

A piramis-modell alapján a megyék versenyképességét a többtényezős összemérési módszer alkalmazásával vizsgálhatjuk és a megyéket versenyképességük alapján különböző típusokba sorolhatjuk: neofordista, tudásalkalmazó és tudásteremtő. Maros megye a neofordista és a gyenge tudásalkalmazó megyék között képez átmenetet. 2000-től láthatóan elindult a lassú szerkezetváltás, de a vállalkozások többsége a hazai piacra termel, sok alaptényezőben hiányosságok vannak. Megjelent néhány fejlett technológiát alkalmazó nagyvállalat, egyetemek jöttek létre, fejlődött az intézményi háttér és mindezek gyorsítják a beruházásvezérelt szakasz elérését. A versenyképesség alakulásában fontos, hogy a megye melyik típusba tartozik, mivel a különböző típusoknál más-más tényezők játszanak szerepet a versenyképesség növelésében, más célok és más eszközök jelennek meg a stratégiai fejlesztés során.

A tényezők fejlesztése a mezőgazdaságban az alulról szerveződő regionális programok és a kormányzati szintű programok kombinációjával érhető el. A megyében központilag nehéz befolyásolni az innovációs kultúrát, nehéz rávenni a KKV-at az együttműködésre és nem lehet központilag odairányítani a külföldi működő tőkét. Központilag az üzleti háttér javítása befolyásolható, a stratégiai fejlesztések a szubszidiaritásra, partnerségre és a programozásra kell épüljenek. Maros megyében mindenképpen figyelembe kell venni, hogy a mezőgazdaságban dolgozóknak nagyon magas az aránya az aktív lakossághoz viszonyítva (32% az aktív lakossághoz viszonyítva), ebből kifolyólag a mezőgazdaság versenyképességének növelése szorosan összekapcsolódik a komplex vidékfejlesztéssel.

Maros megye mezőgazdaságának a versenyképességének a növelési lehetőségeit és irányait, az alulról szerveződő gazdasági stratégia kialakítását tartva szem előtt, a

Porter-féle modell segítségével közelítettem meg. A Porter-féle gyémánt modell mikroökonómiai szemléletű, a gazdaságfejlesztés célját az életminőség növeléseként értelmezi, a versenyképesség fejlesztését a vállalkozások versenyképességének fejlesztésén keresztül látja megvalósíthatónak. A vizsgálat szempontjából ez azt jelenti, hogy a mezőgazdaságot már nem közelíthetjük meg hagyományos ártermelési funkciója szemszögéből, hanem a fejlődés alapja a multifunkcionális mezőgazdaság kell, hogy legyen, ahol az egyéni gazdaságok versenyképességének növelése szorosan összekapcsolódik a komplex vidékfejlesztéssel.

25. ábra. Maros megye versenyképességének javítása a rombusz-modell szerint

Forrás: Porter nyomán saját szerkesztés

Porter szerint a versenyképesség növelésének feltétele az innovációs képesség, amely technológia váltást generál, ez pedig a termelékenység növekedését idézi elő. A vállalatok által alkalmazott technológia nemcsak a vállalatok stratégiájától függ, hanem az üzleti környezettől is. Ezen a szinten kapcsolódik össze az alulról szerveződő

gazdasági stratégiai fejlesztés a központi fejlesztésekkel, a központi vállalkozásfejlesztési programok befolyásolják a vállalatok működését, amelyek a gazdaságfejlesztés alapjai.

Porter rombusz modellje rendszerezi azokat az elemeket, amelyek az üzleti környezet minőségének a javításában játszanak szerepet. Maros megye mezőgazdaságának az elemzésére a modell korlátozottan alkalmazható a rendelkezésre álló hiányos adatbázis miatt. A Porter modell alapján Lengyel I. (2003) által kidolgozott feladatcsoportok területi szintenként a versenyképesség javítására a következők:

- Makroökonómiai szint, amely a verseny tisztaságát garantáló jogszabályokat és törvényeket jelenti (versenyszabályozás, környezetvédelem stb.)
- A regionális, ez esetben a megyei szint, amely a mikrogazdasági üzleti környezet fejlesztését, közjavak létrehozását jelenti (oktatás, kommunikációs infrastruktúra, stb.)
- Regionális vagy megyei klaszterek, amely a versenyelőnyök erősítését jelenti a traded szektorban (a helyi húzóágazatok befolyásolják a helyi igényeket, odavonzzák a beszállítókat, élénkítik a versenyt)

A megye mezőgazdaságának fejlesztésére a „négy fázisú” fejlesztési stratégiát alkalmazhatjuk, amely a kompetitív regionális fejlődés szakaszai alapján építi fel a stratégiai célokat és eszközöket. Lévén, hogy a mezőgazdaság versenyképességi mutatói alapján a neofordista típushoz tartozik, a gazdaságfejlesztési stratégia 1. fázisában, a tényezővezérelt kompetitív fejlődés szakaszában található. A „négy fázisú” modell egy klaszter alapú fejlesztési stratégia, amely egy régió, vagy megye versenyképessé válásához szükséges lépéseket összegzi. A modell különböző fázisaiban más-más lépések kerülnek előtérbe. A neofordista, tényezővezérelt kompetitív fejlődési szakaszban a **kínálatorientált lépésekre** helyeződik a hangsúly. Az első fázisban ösztönözni kell olyan cégek letelepedését, amelyek tudást, tapasztalatot, kapcsolatokat hoznak a megyébe. A cégek letelepedése akkor lesz pozitív hatással a megye gazdasági (a mezőgazdaság) fejlődésére, ha képesek multiplikátor hatásokat generálni, vagyis a helyi vállalkozások beszállítóként vagy szolgáltatóként kapcsolódhatnak hozzájuk. Lényegében egy új gazdasági bázis kialakításáról van szó, amelyet a globális vállalatok telephelyeinek létrehozásával lehet elérni.

A Porter modell determinánsai előmozdítják az iparágak (mezőgazdaság) versenyelőnyeinek kihasználását. Előfordulhat, hogy csak alacsony versenyelőnyökkel találkozunk, főleg azokban az iparágakban, ahol alacsony képzettségű a munkaerő, a gazdasági tevékenység természeti erőforrásoktól függő (mezőgazdaság).

4.1. Tényezőfeltételek változása

Porter elmélete alapján a termelési tényezőket a versenyelőnyökre gyakorolt hatásuk szempontjából a következőképpen csoportosíthatjuk (Lengyel I., 2003):

- Alaptényezők, amelyek csak kevés iparág esetében jelentenek versenyelőnyt, de fontosak a mezőgazdaságban. Ilyenek a természeti erőforrások, földrajzi fekvés, képzett és képzetlen munkaerő, állóeszközök
- Fejlett tényezők, amelyek az alaptényezőkre épülnek és a magasrendű versenyelőnyök megszerzésében játszanak szerepet. Ilyen pl. a magasan képzett munkaerő, a modern kommunikációs infrastruktúra.

Maros megye mezőgazdaságának fejlesztési stratégiájának a kidolgozásánál a rombusz-modell **tényező determinánsa** fontos szerepet játszik, a stratégiai fejlesztés elemei az alaptényezőkben történő változtatások. A specifikumuk alapján csoportosított tényezők közül az általános tényezők (hírközlés, autópályák, stb.) figyelembe vétele fontos, habár ezek alacsonyrendű előnyöket támogatnak (Lengyel I., 2003). A speciális tényezők, amelyek az általános tényezőkre épülnek, a magasrendű versenyelőnyöket biztosítják. Megjelenésük Maros megyében a megye mezőgazdaságának a versenyelőnyének a tartós fenntartásában játszhatnak szerepet (szakképzés, kutatás-fejlesztés). A stratégiai fejlesztés célja a modell determinánsainak a javítása, oly módon, hogy növekedjen a mezőgazdaság termelékenységé. A megye mezőgazdaságát a rombusz-modell két determinánsa befolyásolja nagyobb mértékben (a tényezőfeltételek és a támogató- és kapcsolódó iparágak), ezért a stratégiai fejlesztési terv kidolgozásánál ezen determinánsok változtatására helyeződik a hangsúly.

4.1.1. A munkaerőbázis változási irányai

A mezőgazdaság versenyképességének növelése, a vidéki lakosság helybenmaradása, a vidék értékeinek megőrzése a cél oly módon, hogy a vidéken élők életszínvonala megfelelő legyen. Ennek érdekében az emberi erőforrás ágazati eloszlásában is változtatások szükségesek. A már ismert alternatív tevékenységek, feldolgozóegységek elterjedése, a mezőgazdasági munkaerő átcsoportosulását tenné lehetővé. Ez feltételezi a vidékfejlesztési politika és az agrárpolitika hatékony együttműködését, a források célirányos felhasználását. Az alternatív tevékenységek skálája viszont aránylag szűk vidéken és csak bizonyos számú munkaerő felszívására van lehetőség, ezért a munkaerő átcsoportosulása lassú folyamatnak ígérkezik.

A mezőgazdaságban dolgozók számának csökkentése részben az idős személyek egy csoportjának az ágazatból való kivonulásával oldódhatna meg. Megyeszinten (és országos szinten is) a mezőgazdaságban dolgozók 20%-a a 60. év fölötti korosztályból kerül ki. Az aktuális agrárpolitika keretei között (életjáradék program 2005. júliusától, a vidékfejlesztési program eszközei) várható, hogy ezeknek a személyeknek egy része átadja helyét a fiatalabb generációnak. Az ökoszociális elgondolások síkján maradva, nagyfokú csökkenésre nem számíthatunk, az idősebb emberek alacsony jövedelemszintjét a mezőgazdasági tevékenységekből származó jövedelem egészíti ki, ezért nehezen mondanak fel bármilyen kis jövedelemforrást is. A 2005. júliusától igénybe vehető “életjáradék” program csak 423 személy kivonulását eredményezte Maros megyében (egy-egy megyékben 3-4 ezren is igényelték az életjáradékot, de vannak olyan megyék is, ahol 150-200 személy vett részt 2007 júniusáig az életjáradék programban). A program igénybevételének feltételeit kevesen teljesítették: 62. életévét betöltött, maximum 10 ha-ral rendelkező, a birtoklevéllel bizonyított tulajdonjog, az életjáradék igénybevétele után ne maradjon több, mint 0,5 ha a tulajdonos birtokában. A rendezetlen földtulajdon itt is érezteti hatását. A birtoklevelek hiánya, a bürokrácia nehezíti a program lebonyolítását és késlelteti a hatását. A nehezítő körülmények ellenére, ebben az ütemben (lineáris növekedést feltételezve) 5 év alatt⁹⁹ hozzávetőleg 1.500-1.600 személy venné igénybe az életjáradékot.

A mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenési lehetőségeit vizsgáltam, feltételezve, hogy az utóbbi években történt mozgások iránya megmarad, esetleg erősödik az agrárpolitikai eszközök hatására. A már létező statisztikai adatokból a mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenési tendenciáját olvashatjuk ki. A Maros megyei adatok alapján 2005-ben mégis enyhén növekedett a mezőgazdaságban dolgozók száma, míg országos szinten ebben az évben is csökkenés tapasztalható. Az adatfeldolgozást nehezítette ez a körülmény, melyre gazdasági vagy társadalmi magyarázatot még nem találtam. Az adatok alapján olyan matematikai módszereket próbáltam alkalmazni, amelyek a már ismert adatok alapján a további csökkenési tendenciákra adnak választ.

Az extrapolációnak nevezett matematikai függvényelemzési módszer a létező adatok alapján segít kiterjeszteni a formulákat további pontokra (évekre). Az extrapoláció alkalmazása nagy körütekintést igényel, minél közelebbi pontban kell meghatározni a kívánt értéket, annál kielégítőbb a megoldás.

⁹⁹ Matematikai módszerrel a 2012-ig történő változásokat vizsgáltam

A módszer lényege, hogy a függvény kiterjesztésével választ kapunk arra, hogy az elkövetkező években mennyire csökken le a mezőgazdaságban dolgozók száma. Ahhoz, hogy a módszert alkalmazni lehessen, meg kell választani az alkalmazott formula típusát, majd a formulában szereplő paramétereket. A legegyszerűbb képletek a változókból alkotott polinomok. Ha n számú megfigyelésünk van, akkor egy $(n-1)$ -edfokú polinommal lehet kifejezni a megfigyelések eredményeit. A magas fokú polinomok esetében jóval nagyobb a kilengés, ezért arra törekszünk, hogy egy alacsonyabb m -edfokú polinommal fejezzük ki az adatokat, oly módon, hogy minimális legyen az eltérés, a hibaszázalék. Ezt a módszert a legkisebb négyzetek vagy a Gauss-féle módszernek is nevezzük. Az új m -edfokú függvény akkor közelíti meg legjobban az n -edfokút, ha az új függvény pontjai és az eredeti függvény azonos koordinátájú pontjai közötti különbségek négyzete a lehető legkisebb, vagyis¹⁰⁰:

$$\Sigma = \sum_{i=1}^n (a_0 X_i^m + a_1 X_i^{m-1} + a_2 X_i^{m-2} + \dots + a_m - f_i)^2, \quad (1. \text{ képlet})$$

ahol a_0, a_1, \dots, a_m az m -edfokú polinom együtthatói

$X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ független változók

$f_1, f_2, f_3, \dots, f_n$ az $f(X)$ függvény értékei

f_i az m -edfokú polinom értéke $X = X_i$ esetében

a lehető legkisebb legyen. Ez a követelmény akkor teljesül, ha a parciális deriváltak értéke egyenlő nullával, vagyis:

$$\partial \Sigma / \partial a_0 = 0,$$

$$\partial \Sigma / \partial a_1 = 0,$$

$$\partial \Sigma / \partial a_2 = 0,$$

⋮

$$\partial \Sigma / \partial a_m = 0$$

Az $(m+1)$ lineáris egyenletben az ismeretlenek az a_0, a_1, \dots, a_m . Az ismeretlenek meghatározásával felépíthetjük az m -edfokú polinomot.

A vizsgálatok a statisztikai adatokból indulnak ki, ebben az esetben Maros megyében a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának változására a következő adatpárok állnak rendelkezésünkre:

¹⁰⁰ Ja. Sz. Bjezikovics, 1952

31. táblázat. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának változása 2000-2005 között

Időpont	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Foglalkoztatottak száma (ezer)	103,1	100,4	87,1	82,9	75,9	76,8

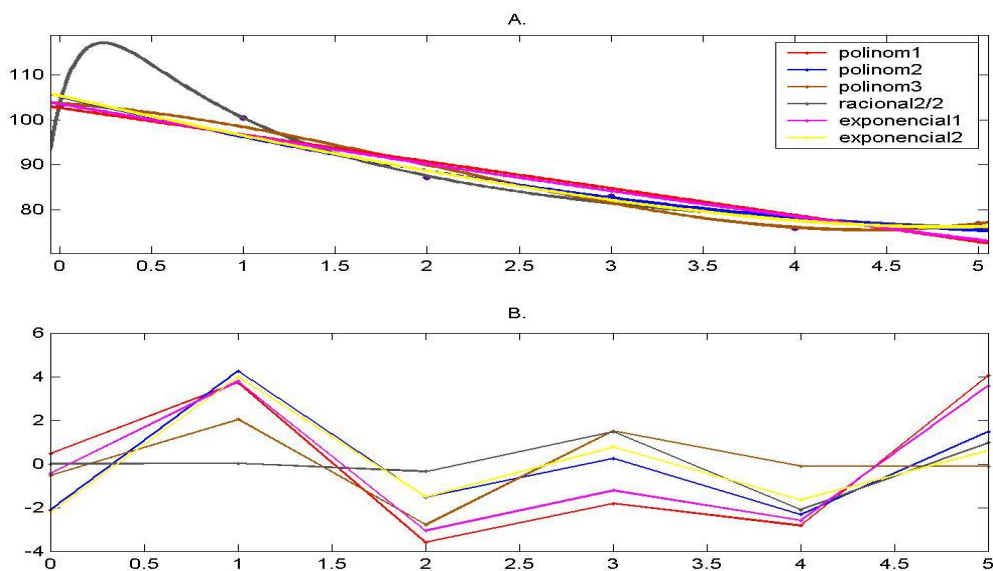
Forrás: Anuarul statistic Mureş 2006

A statisztikai kimutatások alapján a mezőgazdaságban dolgozók aránya az aktív népességben belül csökkenő tendenciát mutat. Az elemzés célja meghatározni, hogy a változók közötti kapcsolatokat melyik függvény írja le a legmegfelelőbbben. Ennek érdekében megvizsgáltam az elsőfokú, másodfokú polinomiális függvény, racionális függvény, illetve az exponenciális függvények viselkedését¹⁰¹. Az alkalmazott formulák: Elsőfokú polinom: $aX + b = -5,9X + 102,6$

Másodfokú polinom: $aX^2 + bX + c = 0,77X^2 - 9,83X + 105,2$

Harmadfokú polinom: $aX^3 + bX^2 + cX + d = 0,5259X^3 - 3,172X^2 - 2,629X + 103,6$

Racionális (másodfokú/másodfokú): $aX^2 + bX + c/X^2 + eX + f = 65,98X^2 + 92,25X + 20,76/X^2 + 0,58X + 0,201$

26. ábra. A függvények alakjai és a hibák értékei

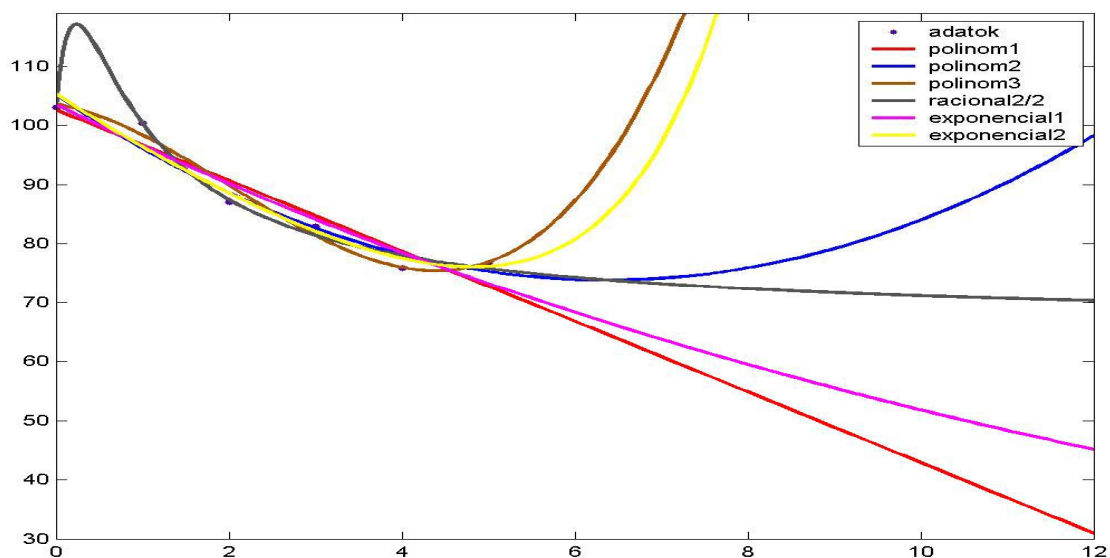
¹⁰¹ Az együtthatók, illetve a megbízhatósági intervallumok a 2. számú mellékletben található

Exponenciális függvény egy taggal: $a \cdot e^{bx} = : 103,5 \cdot e^{-0,07x}$

Exponenciális függvény két taggal: $a \cdot e^{bx} + c \cdot e^{dx} = : 105,1 \cdot e^{-0,091x} + 0,247 \cdot e^{0,732x}$

A 26. ábra felső részében (A) a függvények alakja látható, az alsó (B) részében pedig az eredeti, vizsgált függvények eltéréseit¹⁰² mutatja az adott pontokban.

A vizsgálat következő lépése a függvények kiterjesztése, extrapolálása, vagyis a függvények viselkedési módjának tanulmányozása. A függvényeket 2013-ig vizsgáltam. A hiba nagyságát véve alapul, a vizsgálat köréből már első lépésben kiesett az első fokú polinom (eltérések négyzetének összege 54,69) és az egy tagú exponenciális függvény (eltérések négyzetének összege 44, 7). Második lépésben a függvények viselkedését vizsgáltam meg. A másod- és harmad fokú polinom és a kéttagú exponenciális függvény is kiesett a vizsgálat köréből, mivel egy bizonyos idő után növekedni kezdtek.

27. ábra. A vizsgált függvények kiterjesztése 2013-ig

Forrás: Saját számítások

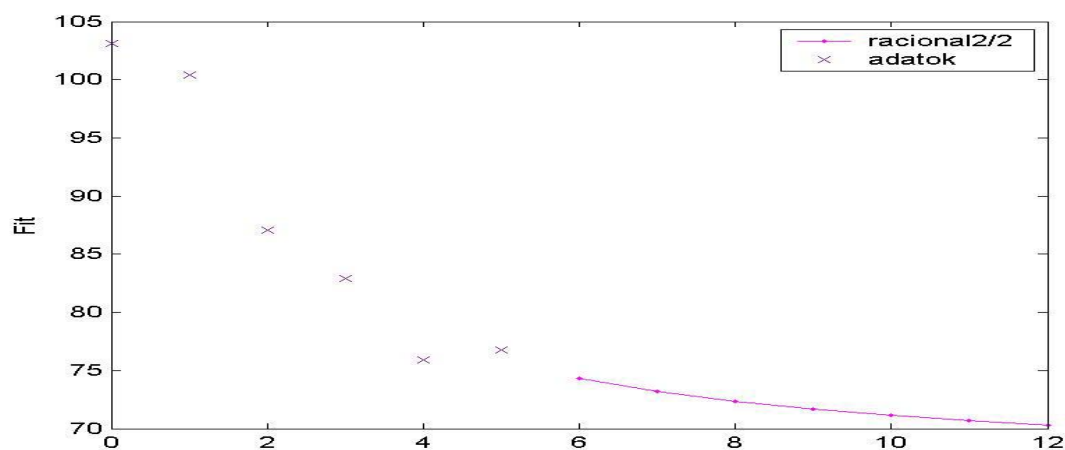
A vizsgálat eredményeként a racionális függvény bizonyult a legmegfelelőbbnek a foglalkoztatottak számának a változásának a vizsgálatára, amely alapján 2005-2013 között 7.000-el csökken a mezőgazdaságban dolgozók száma. Ez azt jelenti, hogy 2013-ig hozzávetőleg 7.000 új munkahely megteremtésére lenne szükség, amely a realitás határain belül mozog.

¹⁰² Az 1.képlet alapján számított összeltérés függvényenként az 2. számú mellékletben található

32. táblázat. A függvények értékei 2006-2013 között

Megnevezés	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Hiba
Racionális	74,3	73,1	72,3	71,6	71,1	70,6	70,3	69,9	7,7

Forrás: Saját számítások

28. ábra. A racionális függvény értékei 2006-2013 között

Forrás: Saját számítások

A számítások csak a mezőgazdaságban foglalkoztatottak körére érvényesek, a 60. év fölötti mezőgazdasági termelők számának csökkenéséről nem léteznek értékelhető adatok. A mezőgazdasági termelés egyre bonyolultabb környezete, a finanszírozási programok nehézkes lebonyolítása az idősebb termelőket előbb-utóbb a termőföldek átadására kényszerítik. Megindult a városról falura való kiköltözés folyamata, a kiköltözött családok átvehetik vagy bérelhetik az idősebbektől a földeket. Nyilvánvaló, hogy a mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenése nagyon komplex folyamat, összefügg az általános gazdasági, társadalmi és politikai eseményekkel, de mindenképpen a nyugat-európai országokban történt változásoknál jóval lassabb átalakulásnak ígárkezik és valószínű, hogy jóval magasabb határnál (magasabb marad a mezőgazdaságban dolgozók aránya, mint az EU-s átlag) áll be majd a munkaerőpiaci egyensúly.

4.1.2. A gép- és eszközellátottság kérdései

A mezőgazdaság versenyképességének egyik meghatározója a gép- és eszközellátottsága és eszközhatékonysága. A Maros megyei mezőgazdasági átalakulások ezt a területet is érintik, Soós K.-t (1994) idézve: “....az átalakulásban az

eszközállomány és az eszközrendszer kulcsszereppel bír...”, tehát fejlesztési irányainak vizsgálata szükségszerű.

A megyében 2006-ban 4.973 traktor állt rendelkezésre a 222.330 ha szántó megművelésére, ez azt jelenti, hogy egy traktorra 44,7 ha szántóterület jutott. Ez az érték alacsonyabb mint az országos átlag (51 ha/traktor), tehát Maros megye traktorellátottsága az országosnál jobbnak mondható. A megyei traktorellátottsági mutatót 2,26 traktor/100 ha, összehasonlítva az Európai Unió átlagával, ahol 9 traktor/100ha a mutató értéke, látható a gépesítés alacsony színvonala, de teljes képet a gépellátottságról csak mélyebb elemzés során kaphatunk. A gép- és eszközpark vizsgálatánál célszerű a gépek műszaki színvonalára, az előregedettségre, a teljesítmények mutatóira és az eszközhatékonyságra is hangsúlyt fektetni. A Maros megyei traktorpark teljesítményei messze elmaradnak a fejlett országok magas technikai színvonalú traktoraitól.

33. táblázat. Az traktorok teljesítmény szerinti megoszlása Maros megyében 2007.06.30.-án

Teljesítmény* (LE, kW)	Traktorok száma (db.)
30 LE (22 kW)	37
45 LE (33 kW)	1.363
50-60 LE (36,8-44,1 kW)	79
65 LE (47,8 kW)	3.462
80 LE (58,8 kW)	5
100 LE (73,6 kW)	10
> 100 LE (73,6 kW)	18
Összesen ¹⁰³	4.974

Forrás: Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2007

*LE-lóerő, kW-kilowatt

A megyében nyilvántartott 4.974 traktorból 125 import, ebből 88 db. használtan, másodkézből vásárolt és nagyrészt nyugat-európai termék. A traktorok zömének teljesítménye 60 kW alatti, a teljesítményellátottság a mezőgazdasági területekre viszonyítva 0,52 kW/ha, míg Magyarországon¹⁰⁴ a bázisgazdaságok mutatója 1,66 kW/ha (szakértők szerint a bázisgazdaságok mutatói 10%-al alacsonyabbak az országos átlagnál). A megyei üzemszerkezet ismeretében megállapítható, hogy a kisebb teljesítményű traktorokat optimálisabban kihasználhatják az eszköztulajdonosok, kisebb

¹⁰³ A nyilvántartásokban 60 traktor “közlekedésben bejegyzett” traktorként jelenik meg, a számításokba nem kerültek be

tőkelekötés, magasabb kapacitáskihasználás valósulhat meg. A földtulajdonosok 90%-a gépi szolgáltatással művelteti földjét, az eszköztulajdonosok általában önálló földdel és saját eszközzel rendelkeznek, a felesleges kapacitást szolgáltatásként felajánlják.

A traktor-ellátottságot a gazdaságok számának függvényében vizsgálva 0,03 traktor jut egy egyéni gazdaságra, vagy másképp, egy traktorra 33,3 egyéni gazdaság jut a megyében. Összehasonlításképpen Takács I.- Kovács G. (s.a.) szerzőpáros kutatási eredményeivel, Közép-Magyarországon 2000-ben 8,3 traktor/gazdaság¹⁰⁵ érték volt a jellemző, egy traktorra 10 egyéni gazdaság jutott és ezt az állapotot akkor Magyarországon kapacitáshiánynak nevezték.

A reális értékeléshez viszont figyelembe kell venni, hogy az átlagos mérete az egyéni gazdaságoknak Maros megyében majdnem háromszor kisebb (2,15 ha Romániában), mint a magyarországi átlag és az 50 ha fölötti gazdaságok száma 212. A helyzet mindenképpen súlyos, a versenyképesség növeléséhez a traktorok számának növelésére van szükség. A műszaki színvonalat vizsgálva látható, hogy a traktorok zöme elöregedett, a többletfogyasztásból származó költségtöbblet nagyfokú jövedelemcsökkenéshez vezet.

34. táblázat. Traktorok műszaki állapotának vizsgálata (2007-es adatok)

Statisztikailag nyilvántartott	Még nem amortizálódott	Elavult traktorok	Elavult traktorokból működőképes
5.043	1.335	3.708	3.360

Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2007

Elöregedett géppark, alacsony teljesítményű, hazai gyártmányú traktorok, amelyek műszaki színvonala elmarad a nyugat-európai színvonaltól és mindezek mellett még esetenként fellép a kapacitás-kihasználatlanság is. Magas szintű eszközhatékonyság csak nagyterjedésű területeken, koncentráltabb birtokstruktúra esetén lehetséges, számolnunk kell azzal, hogy a birtokszerkezet is csökkenti az eszközhatékonyságot, de ezt lehet javítani közös gépparkok létesítésével.

A közeljövőben az önálló földdel és saját eszközzel gazdálkodók köre még nagyon szűk lesz, kis mértékben várhatóan növekedni fog. A földtulajdonosok nagy része gépi szolgáltatással művelteti meg a földjét, az eszköztulajdonosok további földterületet kell béreljenek, ahhoz, hogy eszközhatékonyságukat növeljék.

Az EU-s gép- és eszközellátottság egy átlagosan 10-20 ha-al rendelkező családi gazdaságra épülő agrármodell aránylag optimális gép- és eszközellátottságát mutatja

¹⁰⁴ SZIE Egyetemi Újság: XXVI. Mezőgépész kutatási-fejlesztési tanácskozás, IV(2)

¹⁰⁵ Takács I.-Kovács G. ()

meg. A romániai és ezen belül a Maros megyei technikai színvonal optimuma valószínű, hogy az EU-s értéknél alacsonyabb lesz, viszont a már ismert tényekből adódóan magasabb kell, hogy legyen a kézimunkaigényes ágazatok aránya, mint az EU-ban.

A gép- és eszközellátottságban egy enyhe növekedés tapasztalható az állami támogatások eredményeként. A 36/1999-es sürgősségi kormányrendelet a kereskedelmi bankok által nyújtott hitelek kamattámogatásáról gépek és eszközök vásárlására, valamint az 1399/2003-as kormányrendelet a gépek és eszközök vásárlásának támogatásáról enyhén növelte a megyében a traktorok, ekék, betakarítógépek, kombinátorok számát. Az állami támogatás traktorok vásárlására (45%-os támogatása a traktor árának) 2006-tól megszűnt, várhatóan a megújult mezőgazdasági beruházási támogatásokon belül a pénzeszközök egy részét majd felhasználhatják a termelők traktorvásárlásra.

A megye traktorállományának növelése mellett szükség van a nagyobb teljesítményű traktorok számának a növelésére, a műszaki fejlesztés a motorteljesítmények javulását is feltételezi, de vigyázni kell a nagy és a kisebb teljesítményű traktorok helyes arányára (Frey M, 1982). A kapacitáskihasználás és beruházások megvalósításának érdekében ösztönözni kell a gépkörök kialakulását, az önszegélyezés, kölcsönös segítségnyújtás eszméinek elterjedését. A gépkörök létrejötte és működése által "...a gazdasági hatékonyság jelentős javulása érhető el..." (Takács I., 2000), a beruházási döntések megalapozottabbak, a hitelezés kockázatai alacsonyabbak lesznek. A gépparkok működtetése, a közösségi tevékenység példamutató lehet a mezőgazdaság egyéb területén is az összefogásra, a közös szerveződésre.

4.1.3. A mezőgazdasági támogatások hatása a gazdaságokra

Az önellátó és a félig önellátó gazdaságok magas száma a támogatás-politikának is köszönhető, az utóbbi években nagy hangsúlyt helyezett az állam a kicsi és nagyon kicsi gazdaságok támogatására. Az államnak választania kellett a hatékony üzemszerkezet kialakulásának az időtávját illetően. Ha az átalakulás lassan megy végbe, akkor az átalakulás költségei alacsonyabbak és megoszlanak az átalakulási időszak éveire, ha gyorsítja ezt a folyamatot, akkor magasabbak lesznek a költségek, de gyorsabb eredményt érhet el. Az első változatnál maradva, a kormány a mezőgazdasági támogatásokat nagyon felaprózta, eljuttatva minden kicsi gazdasághoz, egyben csökkentve a támogatások hatékonyságát.

A 2005-2006 közötti időszakban Maros megyében a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium által a gazdák a következő támogatásokban részesültek:

A **növénytermesztési** ágazatban a következő támogatási formákat igényelhettk a termelők:

1. Üzemanyag értéke jegyek az őszi munkálatok elvégzésére. Jogalap: a 228/2006-os minisztériumi rendelet
2. A 2006 őszén bevetett szántóterületek után járó közvetlen támogatás értékjegyek formájában, amire vetőmag, műtrágya és növényvédőszer vásárolható. Jogalap: a kormány 65/2006-os sürgősségi rendelete
3. Tavaszi árpa és cukorrépa termesztésének támogatása. Jogalap: a kormány 20/2006-os sürgősségi rendelete és a 65/2005-ös kormányhatározat
4. Gombát és melegágyi zöldséget termeszto gazdák számára nyújtott támogatás a 2006-os évre. Jogalap: 600/2006-os kormányhatározat
5. Pénzbeni támogatás a hivatalosan elismert vetőmagra, amit a 2004-2005 és 2005-2006-os mezőgazdasági idényben került felhasználásra. Jogalap: az 1238/2004-s kormányhatározat
6. A dohánytermesztők támogatása. Jogalap: a 786/2005-ös kormányhatározat és a 965/2006-os kormányhatározat
7. Támogatás a feldolgozásra szánt zöldség- és gyümölcs termelőinek. Jogalap: az 1901/2006-os kormányhatározat
8. A hegyvidéki övezetben található pázsitokon gazdálkodók közvetlen támogatása értékjegyek formájában. Jogalap: a 45/2006-os kormányrendelet

Állattenyésztéssel foglalkozó gazdaságok a következő támogatási formákat vehették igénybe 2006-ban:

1. Közvetlen támogatás ellő állatokra, borjútartásra, juh- és kecsketartásra, húscsirkékre, valamint méhcsaládokra. Jogalap: az 1853/2005-ös kormányhatározat.
2. Támogatás a mezőgazdasági területeket művelő, állattartó és halászattal foglalkozó gazdák számára területeik és/vagy állataik biztosítására. Jogalap: a 74/2003-as kormányhatározat
3. Támogatás a mezőgazdasági ágazatban dolgozók számára az állati hulladék megsemmisítésére. Jogalap: az 1211/2005-ös kormányhatározat

4. Kiegészítő támogatás hegyvidéki övezetekben fejősteheneket és/vagy bivalyteheneket tartó mezőgazdasági termelők részére. Jogalap: az 1289/2006-os kormányhatározat.
5. Támogatás gépek, eszközök vásárlására. Jogalap: az 562/2005-ös és a 785/2005-ös kormányhatározatok
6. Kártérítési támogatás. Jogalap: 1415/2004-es kormányhatározat

A növénytermesztési támogatások több mint felét (62,4%-t) a termelők az őszi kultúrák létesítésére igényelték. Az össztámogatáson belül magas az üzemanyagtámogatás aránya (21,2%). Alacsony szintű a zöldség, gyümölcs támogatása, ez is hozzájárult ennek a szektornak a kiépületlenségéhez és a zöldség-, gyümölcs feldolgozók felszámolásához. A támogatások sok termelő között feloszlottak, ezért hatékonyságuk alacsony szintű volt. Az egy ha szántóra vetített növénytermesztési támogatás nagysága 25,6 lej volt 2006-ban a megyében.

Az állattenyésztés támogatásaiból levonva a beruházási és a természeti károkra adott támogatások nagyságát, az állattenyésztés 28.370.855,35 lej közvetlen támogatásban részesült 2006-ban, vagyis több mint ötszörös támogatást kaptak az állattenyésztők, mint a növénytermesztők. Az egy szamosállatra jutó közvetlen támogatás nagysága 114,8 lej.

35. táblázat. Növénytermesztési támogatások Maros megyében 2006-ban

Jogi szabályozás	Jogcím megnevezése	Kérvények száma	Összeg (lej)
65/2006 kormányrendelet	Őszi kultúrák létesítésére	9.388	3.549.481,4 (értékjegyek formájában)
45/2006 kormányrendelet 14/2007 törvény	Gyepgazdálkodás hegyvidéken	-----	487.427,0 (értékjegyek formájában)
965/2006 kormányhatározat	Dohánytermesztésre	117	114.459,2
786/2005 kormányhatározat	Dohánytermesztésre	----	231.306,0
1901/2006 Kormányhatározat	Zöldség-gyümölcs ipari felhasználása	1	40.000,0
600/2006 Kormányhatározat	Gombatermesztésre	14	56.000,0
228/2006 minisztériumi rendelet	Üzemanyagra	----	1.205.867,0
Összesen a növénytermesztésben		--	5.684.540,6

Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2007

36. táblázat. Az állattenyésztés támogatása 2006-ban

Jogi szabályozás	Jogcím megnevezése	Kérvények száma	Összeg (lej)
1853/2005 kormányhatározat	Szarvasmarha	27.005	20.034.520,8
1853/2005 kormányhatározat	Sertés	277	1.826.720,0
1853/2005 kormányhatározat	Broiler csirke	8	765.081,8
1853/2005 kormányhatározat	Méhcsalád	303	625.100,0
1853/2005 kormányhatározat	Minőségi tej	2.891	1.432.592,7
1853/2005 kormányhatározat	Juh	840	2.129.540,0
1289/2006 kormányhatározat	Hegyvidék szarvasmarha	-----	1.395.300,0
1583/2006 kormányhatározat	Tinóvásárlás	-----	162.000,0
1415/2004 kormányhatározat	Kártérítés	-----	1.160.138,0
562/2005 kormányhatározat	Gépvásárlás	-----	31.175,0
785/2005 kormányhatározat	Gépvásárlás	-----	7.467.710,0
Összesen			37.029.878,0

Forrás: Agenția națională de Plăți și de Intervenție în Agricultură și Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș 2007

A támogatások megyék közötti szétosztását nem előzte meg egy támogatás-szükségleti tervekészítés, a támogatások kevésnek bizonyultak, főleg a növénytermesztésben. Románia Európai Unió csatlakozásával 2007-től megváltozott a mezőgazdaság támogatási rendszere, a közvetlen kifizetésekből csak az 1 ha-nál nagyobb termőterülettel (és 0,3 ha-nál nagyobb parcellával) rendelkező gazdák részesülnek. Az önellátó gazdaságok zöme kiesik ebből a támogatási rendszerből.

Maros megyében 2007 júniusában a Mezőgazdasági Intervenciós és Kifizető Ügynökség nyilvántartásai alapján a közvetlen kifizetések igénylése végett 35.841 kérvényt fogadtak el, összesen 238.027,88 ha területre, amelyből 129.486,10 ha szántó és 108.541,78 ha legelő. Ez azt jelenti, hogy a szántóterület 58,23%-ra és a legelők 94,5%-ra érkezett be kérvény a direkt támogatásokra. Románia direkt támogatásának nagysága 9.012.666 ha bázisterületre számítódott ki, amelyből 7.012.666 ha szántó és 2.000.000 ha legelő. Ezeket az adatokat figyelembe véve az EU-s támogatás várható nagysága 2007-ben 48,8 Euró/ha, 2008-ra 58,6 Euró/ha és 2009-re 68,6 Euró/ha. A maximális nemzeti hozzájárulás nagyságát 58,8 Euró/ha-ban lett megállapítva. A vidékfejlesztési alapokból felhasználható összeg (20%) nagysága 2007-ben 71,6 euró/ha, 2008-ban 75,9 euró/ha és 2009-ben 80,1 euró/ha. Feltételezve, hogy a beadott kérelmek mindegyike megfelel a támogatási feltételeknek, Maros megyében a gazdák a következő nagyságú direkt támogatásra számíthatnak 2007-ben:

37. táblázat. A direkt támogatások nagysága 2007-től Maros megyében

Sor-szám	Megnevezés	M.e.	2007	2008	2009
1.	Területalapú támogatás nagysága	Euró/ha	107,6 ¹⁰⁶	117,4	127,4
2.	SAPS	Euró/ha	48,8	58,6	68,6
3.	Top up	Euró/ha	58,8	58,8	58,8
4.	Kiegészítés a vidék-fejlesztési alapból	Euró/ha	71,6	75,9	80,1
5.	Nyilvántartásba vett terület	ha	238.027,8	238.027,8	238.027,8
6.	A direkt támogatás nagysága (5*1), ebből:	Euró	25.611.791,2 ¹⁰⁷	27.944.463,7	30.324.741,7
7.	SAPS	Euró	11.615.756,6	13.948.429	16.328.707
8.	Top up	Euró	13.996.034,6	13.996.034,6	13.996.034,6

Forrás: Saját számítások Fräjlă, A. (2006) nyomán

A számítások alapján valamivel több mint kétszer nagyobb a megye mezőgazdaságának a várható közvetlen támogatása 2006-hoz viszonyítva és ez még kiegészül majd a vidékfejlesztési támogatásokkal. Valószínű, hogy a regisztrált termelők egy része még kiesik ebből a támogatási rendszerből az ellenőrzések után, de a támogatás mértéke még így is jóval nagyobb lesz, mint 2006-ban. Az érintettek arra kell törekedjenek, hogy az összes jogosulthoz eljusson a közvetlen támogatás és a nemzeti támogatásokról is időben informálva legyenek a termelők.

4.1.4. Oktatás, képzés

Az emberi tényező szerepe a mezőgazdaságban, ugyanúgy mint minden más ágazatban, a rendszer központi eleme. Minden döntés az emberi erőforrás felkészültségétől, rálátásától, tapasztalataitól és elvárásaitól függ. Minél több ismerettel, tapasztalattal rendelkezik, annál jobb lesz a döntés kimenetele. A döntés eredménye függ a rendszer többi tényezőjétől, tehát az emberi erőforrás döntésének minőségét a többi elemmel összefüggésben kell vizsgálni.

Az emberi tényező minőségi döntései és cselekedetei előzetes ismeretszerzést igényelnek, ezért a képzés, átképzés, a folyamatos szaktanácsadás, informálás a mozgatórugója a fejlődésnek. Az ismeretek hiányában -amely lehet szakismeret-hiány, vagy a forrásbeszerzési lehetőségek információhiánya- képtelenek a termelők a helyes döntésre, a fejlődés útjainak a megtalálására. Maros megyében a mezőgazdasági termelők képzésére és a szakmai tanácsadás szervezett megvalósítására a

¹⁰⁶ Becslések a SAPS támogatási rendszer bázisterülete és a támogatási összegek alapján

¹⁰⁷ 79.652.670,6 lej, 1 euró = 3,1 lej

Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium a mezőgazdasági igazgatóságok hatáskörébe tartozó intézményeket hozott létre¹⁰⁸. Az intézmény minden községben mezőgazdasági szakemberek segítségével próbál segíteni a mezőgazdasági termelőknek a szaktanácsadás által. A szaktanácsadás színvonala nem kielégítő, kevés az alkalmazott (1-2 ember) és képtelenek a mezőgazdaságban felmerülő összes problémára megoldást javasolni. Azokban a községekben, ahol állattenyésztő szakember képviseli az intézményt, a növénytermesztők nem számíthatnak szakmai segítségre és fordítva.

A termelők önszerveződésével létrejött szervezetek, egyesületek keretein belül is folyik képzés. A Romániai Magyar Gazdák Egyesülete 1995-ben kezdte meg képzéssorozatait, kezdetben gazda- és gazdasszony-tanfolyamokat szervezve, majd a Román Nemzeti Oktatási Minisztérium által engedélyezett hathónapos tanfolyamokkal folytatva. A szervezet által 1995-2005 között szervezett képzéseken 1.045 személy vett részt, ebből 350 személy gazda- és gazdasszonyképző tanfolyamon, 100 személy menedzsment és marketing képzésen, 240 személy falusi vendéglátó tanfolyamon, 182 személy méhészképzésen, 37 személy zöldségtermesztő tanfolyamon, 111 személy számítógép-kezelő tanfolyamon, 25 személy gyógynövény-termesztés tanfolyamon. 2006-ban az egyesület már vállalkozásfejlesztési központként egy oktatássorozatot indított el “Gazdaképzés a Kárpát-medencében” címmel, amely keretében 1970 gazdát készítettek fel az Európai Unió csatlakozására és 50 személyt a csatlakozás utáni források megszerzésére. 2007-ben a program keretében újabb 20 oktató és 1500 termelő felkészítése indult el, hangsúlyt fektetve az önkéntes szerveződésekre, a szövetkezetek létrehozására. Az érdekvédelmi szervezet tevékenységéről még nem készültek hatástanulmányok, de a termelők visszajelzései alapján egyértelműen megállapítható tevékenységük pozitív hatása, a szakmai képzéseken elsajátított ismeretek gyakorlatba ültetésének eredményei.

A képzésekkel párhuzamos szakmai tanácsadás 2004-2005-ben segítette a termelőket az állami támogatásokhoz való hozzájutásban, amikor a támogatásokhoz csak bizonyos feltételek mellett juthattak hozzá a termelők. A megye mezőgazdaságának sajátosságait figyelembe véve a jövőben kiemelkedő szerep jut ezeknek a képzési sorozatoknak, a szakmai tanácsadásnak, az informálásnak. A termelők csak a naprakész információk birtokában lesznek képesek lépni, csak a megfelelő szakismerettel lesznek képesek a helyes döntéseket meghozni.

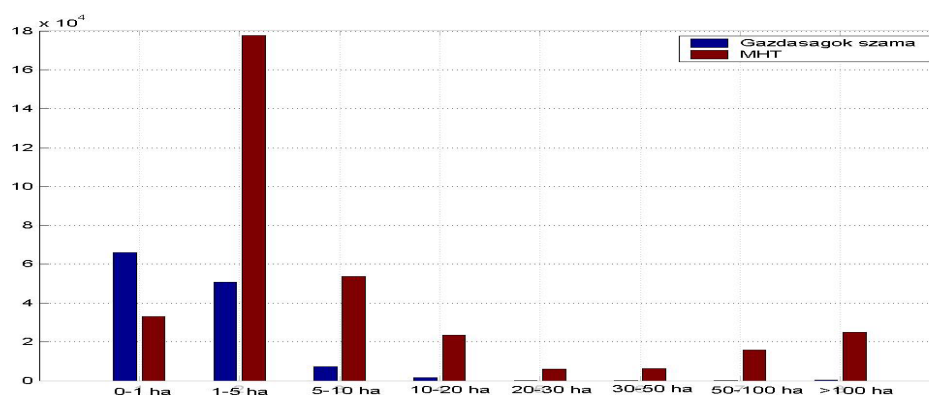
Az innovációs kultúra elterjedését segíti elő a Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Karának Nyárádszerezében működő kihelyezett tagozata, amely

¹⁰⁸ OJCA-Oficiul Județean de Consultanță Agricolă – Megyei Mezőgazdasági Szaktanácsadó Hivatal

1993 óta működik. A mezőgazdaság versenyképességének növeléséhez az állami és magán oktatási intézmények, a civil szervezetek és a mezőgazdasági minisztérium összehangolt képzési rendszerének kiépítésére van szükség. Az EU-s források hatékony felhasználása szoros együttműködéssel valósítható meg. A különböző szintű képzéseknek a piaci igényekből kell kiindulniuk és a megye sajátosságait figyelembe véve olyan képzési sorozatokat kell elindítani, amelyek segítik a mezőgazdaságban dolgozókat termelékenységük növelésében, alternatív tevékenységek beindításában, a vállalkozói készségek fejlesztésében.

4.1.5. A birtokstruktúra változása a hatékonyságnövelés irányába

A román üzemszerkezet elaprózottsága kihat a versenyképességre, az alacsony szintű hatékonyságot részben kompenzálja majd a környezetvédelemből, a kulturális értékeink megőrzéséből származó értéktöbblet. A vidék fennmaradásának mindenképpen az alacsonyabb szintű területkoncentráció az alapfeltétele. A megyében az önellátó gazdaságok száma nagy, de a területek kis hányadát művelik. A versenyképesség növelése nem ezeknek a gazdaságoknak az eltűnésével fog megvalósulni.

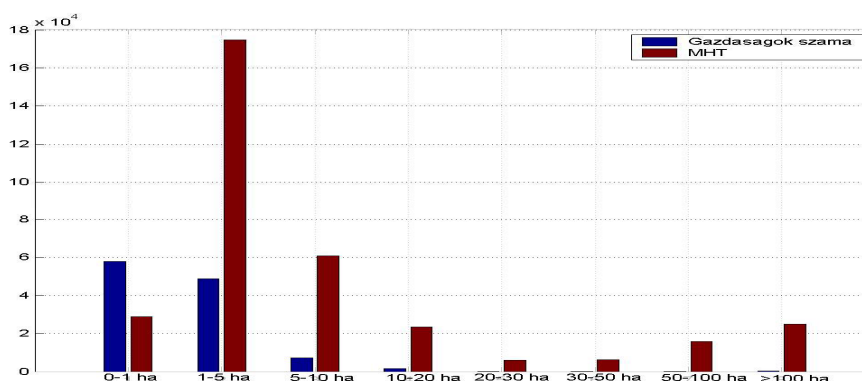
29. ábra. Maros megye gazdaságainak eloszlása a birtokméret alapján 2006-ban

Forrás: Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare rurală Mureș

A jelenlegi elaprózott birtokstruktúrából, a félig önfenntartó gazdaságokból kialakulhatnak az életképes családi gazdaságok. Az önfenntartó gazdaságoknak a mezőgazdasági termelés bizonyos szintű megélhetést biztosít, a tevékenység feladása veszélyeztetné a gazdaságok megélhetését. A román agrárpolitikának valamilyen módon segíteni kell ezeket a gazdaságokat (családokat). Ezeknek a gazdaságoknak a jövőjének meghatározásakor, a szociálpolitika, az agrárpolitika és a vidékfejlesztési politika eszközeinek kombinációját kell alkalmazni, oly módon, hogy a legkisebb

társadalmi költséggel a lehető legnagyobb haszon valósuljon meg. Az átalakulási folyamat során mindenképpen szükség van ezek állami támogatására a szociális problémák elkerülése végett.

A félig önellátó gazdaságok (1-5 ha) megerősödése az 1 ha-nál kisebb gazdaságok, vagy az 1-5 ha-s csoportból kilépők rovására történhet. A mezőgazdasági foglalkoztatottak száma előreláthatólag 2013-ig 7.000-el csökkenni fog, ezzel párhuzamosan az idősebb korosztály részleges kivonulására is számíthatunk. Ha 10.000 gazdaság megszűnését feltételezzük 2013-ig, az elvárások alapján 8.000 gazdaság az 1 ha-nál kisebb csoportból, 2.000 gazdaság pedig az 1-5 ha-s csoportból válik majd ki.

30. ábra. A gazdaságok várható eloszlása birtokméret alapján 2013-ban

Forrás: Saját szerkesztés

Az 1 ha-nál kisebb területeket valószínűleg a következő kategóriában található gazdaságok veszik majd át, az 1-5 ha-s gazdaságok megszűnésével az 5-10 ha-s gazdaságok száma nőne meg. Nyilvánvaló, hogy a többi csoporton belül is lesznek majd mozgások, a 10-20 ha-s vagy a 20-50 ha-s gazdaságokból is lesznek majd amelyek tovább fejlődnek. Ezek a gazdaságok, kihasználva a támogatási lehetőségeket már könnyebben versenyképesé válhatnak. Ezeken a kategóriákon belül a gazdaságok számában jóval alacsonyabb lesz a változás, viszont a változások nagyobb területeket fognak érinteni. A 29. ábrán a 2006-os birtokstruktúra, a 30. ábrán pedig a 2013-ig várható változások láthatók.

4.2. A földhasználati piramiskoncepció Maros megyében

A Maros megyei talajtani és agrokémiai hivatalok által elkészített mezőgazdasági területek földértékelése (bonitációja)¹⁰⁹, amely a termőhelyek természeti viszonyok által

¹⁰⁹ "A talajnak és a többi természeti viszonyok összességének a földértékelésben játszott szerepét a termőhelyi értékszám fejezi ki. Ez nem más, mint a termőhelyek (ökológiailag homogén területfoltok)

megszabott minőségi különbségeket veszi alapul, kiinduló pontja lehetne a földhasználati piramiskoncepció megvalósulásának a megyében. A fenntartható mezőgazdaság célja a növények igényei és a klimatikus és talajtani adottságok közötti összhang biztosítása, amely a termőhelyi értékszámok segítségével optimalizálható. A termőhelyi értékszám meghatározza valamely homogén területfoltnak a termelékenységét valamennyi fontosabb gazdasági növényre, illetve rét-legelőre vonatkoztatva. Egy-egy tájegység négy legfontosabb termesztett növényére vonatkozó termőhelyi értékszám számtani középarányosa a szántó termőhelyi értékszámát jelöli. Ennek az értékszámnak a segítségével megállapítható valamely terület szántóföldi használatra való alkalmassága, a környezeti viszonyokhoz való átalakítása, amely a hatékonyság szempontjából párhuzamosan kell történjen a tagosítással. A földhasználati piramiskoncepció alapján adott környezeti viszonyokhoz kell igazítani a termőföld használatának intenzitását, a művelési ágak szerkezetét és ezt a folyamatot megkönnyíti a termőhelyi értékszámok ismerete.

Maros megyében a következő három természetföldrajzi tájegységet különböztetjük meg:

- Magas hegyvidék
- Magas dombvidék
- Dombvidék, amely a Küküllő-menti hátságot és a Mezőséget foglalja magába

A megyében végzett talajtani kutatások eredményei alapján (Jakab S., Sighisorean V., 1983) 11 talajföldrajzi körzetet határolhatunk el. Adatokkal rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy ezekben a talajföldrajzi körzetekben melyek a fő talajtípusok és hogyan oszlanak meg a növénytermesztésre alkalmas és alkalmatlan talajok (talajpusztulás, savasság, csökkentett áteresztőképesség stb. okokból kifolyólag):

- Az Erdélyi-mezőség keleti fele - csernozjom barna erdőtalajok, a fekete, hidromorf lejtőtalaj és humuszkarbonát talaj a jellemző, a talajok 79%-a alkalmas növénytermesztésre
- Maros völgye (Marosvásárhely-Régen) - pszeudoglejes agyagbemosódásos barna erdőtalaj, a talajok 80%-a alkalmas növénytermesztésre

1-től 100-ig terjedő pontértékkel megközelített viszonylagos termékenységének kifejezője. A talaj alaptulajdonságain túlmenően, a termőhelyi értékszámokban azok a módosító hatások is kifejezésre jutnak, amelyek az éghajlat, a domborzat, valamint a felszíni- és talajvíz hatásaként jelentkeznek. A termőhelyi értékszám tehát valamely homogén területfoltnak a természeti viszonyok által meghatározott termékenységet fejezi ki, külön-külön valamennyi fontosabb gazdasági növényre, illetve rét-legelőre vonatkoztatva..”(Jakab S.-Kupán E.-Imre A., 2006)

- Maros-Nyárad-Küküllők völgye (nyugati fele) - fekete, hidromorf lejtőtőtalaj és humuszkarbonát talaj, a talajok 68%-a alkalmas növénytermesztésre
- Az Erdélyi-mezőség középső része - fekete, hidromorf lejtőtőtalaj és humuszkarbonát talaj, a talajok 72%-a alkalmas növénytermesztésre
- A Küküllők-menti nyugati dombság - fekete, hidromorf lejtőtőtalaj és humuszkarbonát talaj, a talajok 61%-a alkalmas növénytermesztésre
- A Küküllők-menti közép-keleti dombság - a fekete, hidromorf lejtőtőtalaj és humuszkarbonát talaj, földes kopár talaj, a talajok 49%-a alkalmas növénytermesztésre
- Nyárad-Kis-Küküllő völgye (keleti fele) - pszeudoglejes agyagbemosódásos barna erdőtalaj, földes kopár, a talajok 51%-a alkalmas növénytermesztésre
- Görgényi medence - agyagbemosódásos podzol, pszeudoglejes agyagbemosódásos barna erdőtalaj, a talajok 48%-a alkalmas növénytermesztésre
- Az Észak-Erdélyi-mezőség magas dombvidéke - földes kopár, barna és fekete, hidromorf lejtőtőtalaj, a talajok 36%-a alkalmas növénytermesztésre
- Görgényi havasok és előhegyei - a fekete, hidromorf lejtőtőtalaj és humuszkarbonát talaj, a talajok 40%-a alkalmas növénytermesztésre

A termőhelyi értékszámok ismertek a talajföldrajzi körzetekben (35,2 és 55,5 között a szántóra, 39,6 és 61,8 búzára, 21,2 és 46,2 kukoricára, 28,9 és 56,4 cukorrépára, 25,2 és 46,3 burgonyára) és a következő megállapítások tehetők a növénytermesztésre vonatkozóan (Jakab S., Sighisorean V., 1983):

- a talajok szántóföldi művelésre való alkalmassága csökken az Erdélyi-mezőség keleti felétől a Küküllők-dombsága és a magas dombvidék irányába
- a vizsgált növények közül a megyében a búza és a cukorrépa termesztésére a legalkalmasabbak a termesztési feltételek, a kukorica és burgonya termőhelyi értékszáma jóval kisebb
- a megye keleti részén a termőhelyi értékszámok nagyfokú csökkenése tapasztalható minden kultúrára.

A termőhelyi értékszámok, a talajföldrajzi zónák lehatárolása alapján lehetővé válik olyan termelési struktúra kialakítása, amely az adottságokhoz a leginkább igazodik. Ez alapján a **hegyvidéken** az extenzív állattartás és a gyümölcsstermesztés fejlesztésére lenne lehetőség.

Az **állattenyésztés** lehetőségei viszont korlátozottak, a fejőstehén-állomány növelése korlátozott, a sertéshízlalásban csak a nagyméretű farmok tudnak megfelelni az EU-s és a piaci követelményeknek úgy minőségi, mint hatékonysági szempontból. A baromfihús világpiaca telített, fogyasztása ingadozott az utóbbi években, tenyésztése nagy mennyiségű import termékekre alapozott. A megye adottságaiból kiindulva, kitűnő lehetőségek rejlenek a juh- és kecskeállomány növelésében, ugyanakkor ez az állattenyésztési ágazat igazodik a legjobban a táj adottságaihoz, javítja a rét- és legelőgazdálkodást és kimondottan környezetbarát. Nemcsak az EU által támogatott, hanem a világpiacon is keresett termékekről van szó. Az EU-ban a 2004-es Jelentés¹¹⁰ alapján az utóbbi években csökkent a juh- és kecskelétszám Csehországban, Írországon, Olaszországban, Ausztriában, Lengyelországban, Portugáliában, Spanyolországban, növekedett Németországban, Hollandiában, Szlovéniában, Svédországban, stabilnak mutatkozik az állatlétszám Görögországban és az Egyesült Királyságban. Az állomány növelésének feltétele a megfelelő nagyságú és minőségű rétek, legelők. A kecske tejének, húsának tápértéke magas, táplálkozás-élettani hatása kedvező, piacuk korlátlan. A termelés főleg legelőre alapozott, kiegészítve abrakkal, zöldtakarmányokkal, takarmánykeverékekkel.

A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium a megyei Szaktanácsadó Hivatalokon keresztül ösztönözni próbálja a juh- és kecsketenyésztést. A szóbeli szakmai tanácsadáson kívül kész üzleti tervvel¹¹¹ is próbálják segíteni a vállalkozó kedvűeket.

A Szaktanácsadó Hivatalok számításai alapján jövedelmező tevékenységről van szó, a gondok a termékek értékesítésével adódnának. Maros megyében. Országos szinten is szervezetlen a piac, a juh- és kecsketartás termékei a napi piacokon értékesítődnek. A nagyobb méretű gazdaságok kialakulásának feltétele az értékesítés szervezett lebonyolítása lenne, amely mindenképpen állami segítséget igényel. A termelők gyakran nem ismerik az EU-s előírásokat, sok esetben nem is tartják be. Napjainkban a juh- és kecskegazdaságokban a tejfeldolgozás nem megfelelő higiéniai körülmények között történik, veszélyeztetve a fogyasztók biztonságát. Ennek a helyzetnek a feloldása is informálással, szervezett ellenőrzéssel és a jogszabályok alkalmazásával megoldható.

A megyében a hagyományoknak megfelelően a tejhasznosítású juhtartás van elterjedve, de a piaci igények alapján növekedhetne a húshasznosítású juhok száma. A

¹¹⁰ Jelentés a EU Sheep and Goat Forecast Group üléséről Brüsszel 2004. november

¹¹¹ ANCA- Proiect tip pentru creșterea și exploatarea caprinelor pe modulul de 1500 capete

piac ebben az esetben sem szervezett, de kialakult egy „másodlagos piac”, a külföldi felvásárlók keresik meg a juhgazdaságokat és a bárányok nagy része így exportra kerül. A húshasznú juhtenyésztés történhet félintenzív- vagy intenzív- tartással, 200 db. állatra számolva, összehasonlítható a két tartásmód költségszerkezete és profitrátája.

38. táblázat. A félintenzív és intenzív juhtartás költségei

Megnevezés	Félintenzív	Intenzív
Takarmányozás költsége	31.210	22.440
Alapanyag költsége	21.600	21.600
Energia költsége	214	153
Állategészségügyi költségek	838	838
Más költségek	3.676	3.105
Munkaerő költségei	3.500	2.800
Összesen költség	60.750	50.936
Értékesítés bevétele	72.000	72.000
Támogatásból származó bevétel	7.200	7.200
Nettó jövedelem	19.950	22.564
Jövedelemráta (Bevételek/Főtermék költségei)	33,7	60,2

Forrás: Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale- Oficiul Județean de Consultanță Agricolă București

A juh- és kecsketartás elterjedésével megfelelőbb lenne a legelők kihasználása, a piaci rések kihasználásával emelkedhetne a mezőgazdaságból élők jövedelmi szintje. Az állatállományon belül a húshasznosítású szarvasmarha állomány növelése szintén reális célnak mutatkozik, olyan terméket állítván elő, amelynek a piaca még nem telített és fogyasztása növekvőben van országos és EU-s szinten is.

A **dombvidéken** és a **magas dombvidéken** a nem élelmezési célú növénytermesztés elterjedése elősegíthetné a fejlődést. Ide értendő az alternatív növénytermesztés, az **energiaerdők** létesítése az elsavanyodott, fizikailag csökkent termőképességű vagy 5% fölötti lejtésű területeken. (Maros megyében a mezőgazdasági területek 22,8%-a található 5%-nál kisebb lejtésű területeken (Jakab S., 1977)). Ezeken a területeken a kényszergazdálkodás nem jelent megoldást az ott élőknek. Ugyanakkor az energiaerdők nemcsak a talaj javításában, hanem az ökoszisztémák védelmében is fontos szerepet játszanak, az energia-ellátás, foglalkoztatás javulását idézik elő. Figyelembe kell venni, hogy csak abban az esetben telepíthető, ha így nagyobb jövedelmet hoz a tulajdonosnak, mintha egyéb kultúrával hasznosítaná. Az energiaerdők

minél gyorsabb elterjedésének a feltétele a megfelelő információáramlás, a vidékfejlesztési források kihasználása.

Napjaink energiaválsága indokolja a bioüzemanyagok elterjedését is, emelkedik a nyersolaj világpiaci ára. A **repce termesztése** biodízel előállítására céljából a dombvidékeken ajánlott, technológiája a gabonafélék gépeire alapozható, termesztése nem igényel külön gépi beruházást. Termesztése viszont megfelelő szakismeretet igényel, minél nagyobb területen, azonos fajta, azonos hibrid, azonos növényvédőszer használatát ajánlott, amelyet csak szervezett keretek között lehet megvalósítani a már ismert birtokszerkezet miatt. A fejlődés útja ebben az esetben vállalkozások (hazai vagy külföldi) megjelenése lehet, amelyek megszervezik a nagyobb területeken való termesztését a repcének vagy a kukoricának.

Az **ökológiai gazdálkodás** a román mezőgazdaság fejlődésnek olyan lehetséges iránya, amelyet mindenképpen ki kell használni és elsődleges agrárpolitikai feladat elterjedésének az ösztönzése. Az ökológiai gazdálkodás jogi háttérét a 2092/1991/EGK határozata teremtette meg az EU-ban, Romániában 2003-ban az 527/2003-as Kormányhatározat az ökológiai termékek elismerésének szabályozási kereteiről az első lépés volt ebbe az irányba. A 2006-os termesztési adatok alapján az országban 143.000 ha területen folytattak ökológiai növénytermesztést, a területek 35,8%-án gye- és takarmánytermesztés, 16,7%-án olajos- és fehérjenövény-termesztés, 27%-án a spontán flóra begyűjtése a fennmaradó részén pedig gabona, zöldség, gyümölcs termesztése történik.

Az **ökológiai állattenyésztés** elterjedőben van, de még nagyon távol állunk a lehetőségek kihasználásától. Míg 2000-ben 58.367 hl tehéntejet és 701 hl juh- és kecsketejet állítottak elő az országban, 2006-ban már 112.000 hl tehéntej és 15.500 hl juh- és kecsketej került feldolgozásra.

A hegyvidéken a **falusi turizmus** elterjedése tapasztalható, 2005-ben 18 minősített falusi vendéglátó (206 férőhellyel) és 24 minősítési folyamat alatt található falusi vendéglátó (181 férőhellyel) működött. Nyilvánvaló, hogy nem jelent minden gazdának megoldást a falusi turizmus, de a falusi turizmussal foglalkozók számának növekedése bizonyítja, hogy növekszik a kereslet és egy bizonyos rétegnek kiegészítő jövedelemforrást jelent. Ha továbbra is növekszik a kereslet, várhatóan növekedni fog a falusi vendéglátók száma is, ha megfelelő az üzleti környezet (képzések, beruházások ösztönzése, szervezett marketing, információ).

5. Következtetések, javaslatok

5.1. Következtetések

Napjainkban gyors változásoknak vagyunk szemtanúi a gazdasági élet minden területén. Az agrárgazdasági rendszer is a világgazdaság fejlődésével egyre színesebbé és nyitottabbá válik. A gyorsan változó gazdasági rendszerek gyors reagálást kívánnak, hogy a visszacsatolás a javítás érdekében megfelelő időben történjen. Gyors reagálásra van szükség a mezőgazdaságban zajló eseményekre is, gyakran már az újabb, várható változásokra is készen kell állniuk a termelőknek. A mezőgazdaság piaci pozíciója általánosan meggyengült, az ágazatot a globalizációs folyamatok kedvezőtlenül érintik (Molnár J., 2000).

A kutatás eredményei alapján fejezetenként a következő következtetések vonhatók le:

1.

A termelés környezeti és gazdasági feltételei Európai Unió viszonylatban stabilak, a mezőgazdasági termékek piaca aránylag kiszámítható, mégis ennek a rendszernek is készen kell állnia a változásokra. A világgazdasági események hatására változnak az EU-s agrárpolitikai célok és eszközök, a rendszer rugalmasan kell reagáljon az eseményekre ahhoz, hogy hatékonyan működjön. A rugalmas reagálás megfelelő felkészültséget, szervezettséget, olyan stratégiát igényel, amelyben alternatív megoldások állnak készen a problémák kezelésére.

Az EU régi tagországaiban a mezőgazdaságban végbement szerkezeti változások az általános gazdasági változásokkal párhuzamosan történtek, a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő átcsoportosulása aránylag zökkenőmentesen megvalósulhatott. A közös agrárpolitika eszközei segítették a hatékony üzemszerkezetek kialakulását, a termelők jövedelmének a növelését, de a tagországoknak el kellett fogadniuk az alkalmazott agrárpolitikai eszközök nemvárt hatásait is. A közös agrárpolitikában gyakran változott a hangsúly, de az eszközök célirányos használata sikeresnek bizonyult. Az időközben fellépő negatív hatásokat, problémákat egy természetes folyamatnak is felfoghatjuk, hiszen tökéletesen működő gazdasági rendszer nem létezik. Ezért van szükség az állandó korrekcióra, a változásokra a változtatással való reagálásra a közös agrárpolitikában is. Az Európai Unióban kialakult családi vállalkozások hatékony működéséhez még mindig állami segítségre van szükség, viszont a mezőgazdasági termelés támogatása egyre inkább vidékfejlesztési támogatásokká alakul át. Ily módon a kevésbé befolyásolt piacon növekedni fog a verseny, jobban

érvényesülnek a szabad piacgazdasági rendszer hatásai és ez élénkíti a piacot. Ugyanakkor a közösségi támogatások vidékfejlesztésre való átcsoportosulása pozitív hatással van és lesz a vidéken élők életszínvonalára és tevékenységeire. Tehát az EU agrárrendszere képes rugalmasan reagálni a változásokra, képes hatékonyan és jól működni, megfelelő jövedelmet biztosítani a termelőknek.

Az EU-s bővítésekkel az agrárgazdasági rendszer egyre nagyobb és egyre bonyolultabb lett, romlott az áttekinthetősége, a nagyon sokféle agrárstruktúra megjelenése rontott a rendszer rugalmasságán. Az agrárstruktúra sokszínűségében pozitív vonások is fellelhetők mindamelllett, hogy a rendszer kezelése nehezkesebbé vált. Az áttekinthetőség érdekében megbízható, átfogó információs bázisra van szükség, amely alapján elkészülhetnek az ágazati értékelések és a stratégiai döntések.

Románia agrár-információs bázisa hiányos, megbízhatósági szintje nem éri el az EU-s szintet. Ezt a tényt támasztja alá a statisztikai hivatalok és a megyei mezőgazdasági igazgatóságok nyilvántartásai közötti eltérések, a teszüzemi rendszer fejletlensége. A SAPS támogatási rendszer bevezetésével, a parcellaazonosítás megvalósításával remélhetőleg megbízhatóbb és értékelhetőbb adatbázis áll majd a szakemberek rendelkezésére, az agrárstratégia lépései ezáltal megalapozottabbak lesznek.

2.

Románia mezőgazdasága a sajátos jellemzői miatt kilóg az Európai Unió tagországok sorából. Kiváló termőföld-ellátottság, magas munkaerőállomány egyfelől, alacsony gépesítettség, elaprózott birtokstruktúra és tőkehiány másfelől. Ezeknek a jellemzőknek az eredménye az alacsony szintű versenyképesség. Az elindult változási folyamatok nem hasonlítanak az Európai Unió régi tagországaiban zajló szerkezetátalakítási folyamatokhoz. Az átalakítás kis lépésekben, szociálisan érzékenyen történik, a fejlődés így kevésbé látványos, de az út biztosabb, az egyensúlyi helyzet megtartására nagyobb az esély. A közelítésre, az integrálódásra mindenképpen szükség van, ez viszont nem jelenti azt, hogy a sokszínűség nem maradhat meg az üzemszerkezetben vagy a termelési struktúrákban. A versenyképesség növekedését tartva szem előtt, szociálisan kell megközelíteni a román birtokstruktúra változásának lehetőségeit, ezért az alulról-felfelé szerveződő agrárstratégiának szorosan össze kell kapcsolódnia a komplex vidékfejlesztéssel.

Az árutermelő jelleg és a társadalmi szolgáltatást nyújtó jelleg aránya régiókként, vidékenként nagyon változó képet mutat. A fejlesztés stratégiai elemeinek kidolgozásában figyelembe kell venni a Közös Agrárpolitika két pillérének a

finanszírozási struktúráját és a stratégiát a régió, a térség túlsúlyban levő jellege, az előállított értékek alapján kiépíteni.

3.

Maros megyében a mezőgazdaság szerepe az országos átlaghoz viszonyítva kicsivel magasabb. 2004-ben a mezőgazdaság a hozzáadott értékből országos viszonylatban 14,1%-ot képviselt, míg Maros megyében ugyanebben az évben a mezőgazdaság hozzájárulása a hozzáadott értékhez 15,1%-ot jelentett. Maros megyében az országos átlaghoz hasonló a mezőgazdaság társadalmi és gazdasági szerepe. A megyében szintén az elaprózott birtokstruktúra a jellemző, 65.000 egyéni gazdaság kevesebb mint 1 ha-on gazdálkodik. A nagybirtok a megyében átlagosan 100 ha közül mozog, míg az országban vannak olyan régiók, zónák, ahol több ezer ha-n gazdálkodnak a termelők. Ez már eleve behatárolja a megye termelési struktúráját. A megye mezőgazdaságának jellemzőit röviden a következőképpen foglalhatjuk össze:

- a mezőgazdaság gazdasági-társadalmi szerepe kimagasló, az aktív lakosság 32,5%-a dolgozik a mezőgazdaságban, a megye lakosainak 47,4%-a falun él
- magas az idősök aránya (20%) a mezőgazdaságban dolgozók között
- az agroökológiai adottságok lehetőséget biztosítanak úgy a növénytermesztésnek, mint az állattenyésztésnek
- a birtokstruktúra nagyon elaprózott, a gazdaságok 52,1%-a 1 ha alatti nagyságú
- a termelési struktúra változatos, de nem piacorientált, a termelési eredmények alacsonyak, a versenyképesség jóval elmarad az EU-s országokhoz viszonyítva
- a mezőgazdaságban dolgozók képzési szintje alacsony
- alacsony szintű a gépesítettség, nem elég magas a kézimunkaigényes ágazatok száma
- a vertikális integrációk majdnem teljes hiánya, a horizontális integrációk kezdetleges formája van jelen az élelmiszergazdaságban
- a kisgazdaságok tartós tőkehiányban szenvednek
- a közös agrárpolitika eszközeinek alkalmazásához az intézményi háttér kialakulóban van

A helyzetfáltárás alapján a román mezőgazdaságról és Maros megye mezőgazdaságáról kialakult kép nagyon sok lemaradásról tanúskodik. A versenyképességi mutatók alapján nagy a lemaradásunk úgy a versenyképesség alapkategóriáiban (fajlagos GDP, munkatermelékenység, foglalkoztatottsági ráta), mint az alaptényezőkben. Önmagához viszonyítva viszont fejlődött a gazdaság és ezen belül

a mezőgazdaság. Gazdasági növekedés a versenyképességi mutatók alapján főleg 2000 óta észlelhető.

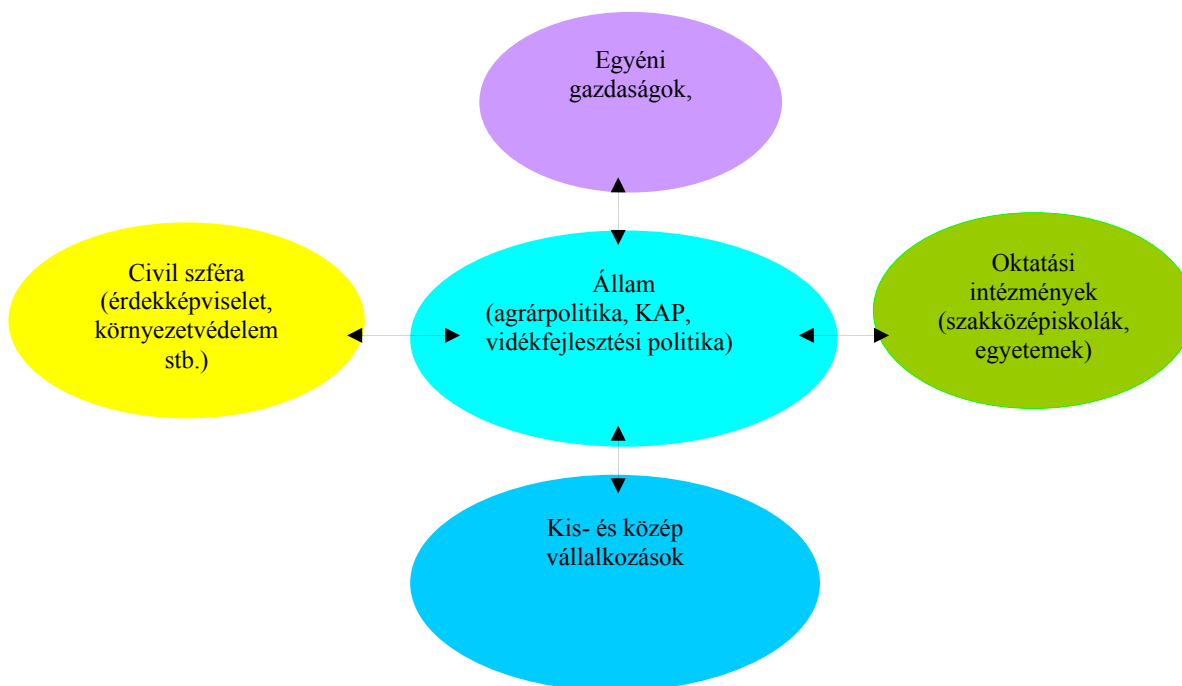
4.

A további gazdasági növekedés útjai is adóttak, a megyének a neofordista tényezővezérelt gazdaságtípusból a tudásalkalmazó beruházásvezérelt típusba kell felfejlődnie. Ehhez szervezett munkára, alulról-felfelé kiépülő stratégiára van szükség. Biztonságos, minőségi élelmiszerek előállítását kell elérni, rendezett tájat és ily módon elégedett embereket. A lehetőségeket egy régió vagy megye akkor használhatja ki megfelelően, ha előzetesen felkészült ezek fogadására, a stratégiai előrejelzései alapján ismertek azok a területek, amelyek prioritást élveznek és ennek függvényében épül fel a termelési struktúra, alakul át az üzemszerkezet, készülnek el a vidékfejlesztési projektek, természetesen a szakemberek megfelelő irányításával.

5.2. Javaslatok

A nemzeti fejlesztési stratégiák kidolgozása csak úgy lehet eredményes, ha a gazdaság jellemzői régiók, megyék szintjén is ismertek, így felépíthető az adottságok függvényében a piacorientált, különböző időhorizontú cselekvési terv- és eszközkombináció. A regionális stratégiai fejlesztési tervek az alulról-felfelé szerveződő tevékenységek és a kormányzati intézkedések kombinációjaként kell megvalósulniuk.

Románia és Maros megye mezőgazdaságának fejlesztését szociálisan kell megközelíteni, mivel nagyon sok embert érintenek a mezőgazdaságban történő változások. A változások, a befektetők megjelenése következtében a vidéki lakosság egy része várhatóan felhagy a mezőgazdasági tevékenységgel és megélhetési forrás nélkül marad, tehát a mezőgazdaság fejlesztését, a versenyképesség növelését a vidékfejlesztéssel összhangban kell megvalósítani, a vidéket más szemszögből kell megközelíteni, nem lehet kizárólag a termelékenységre koncentrálni. Az aktív népesség, amely felhagy a mezőgazdasággal, csak olyan üzleti környezetben tud megélni, ahol választhat piacképes alternatív tevékenységek közül és szakmailag felkészülhet ezen tevékenységek folytatására.

31. ábra. Az agrárium fejlesztésének szereplői és kapcsolatrendszerük

Forrás: Saját szerkesztés

A megfelelő üzleti környezet kialakítása és a régiók, megyék gazdasági-társadalmi jellemzőinek megfelelő képzések megszervezése és lebonyolítása kormányzati feladat, amelybe viszont besegíthetnek a KKV-k, a civil szervezetek, az oktatási intézmények.

Az üzleti élet szereplőinek összehangolt cselekvése révén felgyorsul a gazdasági növekedés, a megyében, az agráriumban megjelenő tőke és innováció multiplikáló hatást vált ki.

A versenyképesség szintjének növelése a Porter-féle gyémánt-modell alapján is az erőforrásokban történő változtatásokkal lehetséges. A legfontosabb az emberi tényező, amely a többi erőforrás hatékony kombinációját alakíthatja ki megfelelő felkészültséggel és hozzáállással. A szaktanácsadási és képzési szolgáltatások fejlesztése, a mezőgazdaság környezeti hatásainak megismerése segít a multifunkcionális agrármodell megvalósításában vagy megközelítésében.

A szerkezetátalakítás a piacok megújulásával, új feldolgozók megjelenésével, a horizontális és vertikális kapcsolatoknak az erősödésével párhuzamosan kell történjen. Ez szintén új befektetők bevonásával, a megfelelő üzleti környezet kialakításával lehetséges.

A tőkebevonás és a támogatások eredményeképpen várhatóan megerősödnek a félig önellátó gazdaságok, majd idővel ezekből is kialakulhatnak az életképes családi gazdaságok. Az alacsony vállalkozói kedv, az információkhoz való hozzájutás nehézsége nehezítheti ezt a folyamatot, ezért a megfelelő szintű információátadást

biztosítani kell. Romániában még fejletlen a kommunikációs technológia, ezért az információk célcsoportokhoz való eljuttatását meg kell szervezniük az érintetteknek.

A termelési szerkezet piacorientáltan és a táj jellegzetességeinek megfelelően át fog alakulni, ha a termelők, KKV-k rendelkeznek megfelelő információkkal úgy a piaci igényekről, mint az adottságokról. Mindezek újra visszavezetnek az emberi erőforrás megfelelő felkészültségéhez, információ-ellátottságához. Ahhoz, hogy Maros megyében növekedjen a juh- és kecskeállomány, meg kell teremteni a lehetőséget a beruházásokra és segíteni a tenyésztőket az értékesítés folyamatának megszervezésében, kapcsolatok kialakításában.

Az ökológiai gazdálkodás nem feltétlenül a hagyományos gazdálkodásra való visszatérést jelenti, modern eljárásokkal, megfelelő hatékonysággal lehet napjainkban ökológiai gazdálkodást folytatni. Az állattartásban át kell térni a szabad vagy a jó minőségű beltéri tartási rendszerekre, meg kell ismertetni a gazdálkodókkal ezeknek a tartásmódoknak az előnyeit. A kevésbé intenzív mezőgazdálkodás őrzi a tájat, vonzza a turistákat, alternatív jövedelemszerzési lehetőséget biztosít a vidéken élőknek.

Az agrárpolitikában hangsúlyt kell fektetni az érdekvédelmi szervezetek létrehozásának ösztönzésére. A gazdák a gondjaikat ezeken a szervezetek keresztül tolmácsolhatják a kormány felé a megfelelő képviselőkön keresztül. Egy másik alapvető agrárpolitikai feladat, a csatlakozás során kialakult új jogi- és intézményi háttér minél előbbi megismertetése a termelőkkel, a támogatásokhoz való hozzájutás elősegítése, amely megfelelő, célirányos információátadással valósulhat meg. A megfelelő információbázis pedig nemcsak beruházásokat, hanem felkészült szakembereket is feltételez. Alacsony az érdekvédelmi szervezetek, szakmai csoportosulások száma. Ezek a szervezetek segíthetnék, gyorsíthatnák a munkát ebben a kezdeti időszakban, de sajnos nem állnak a gazdák mellé, nem segítik őket a támogatáshoz való hozzájutás folyamatában, a támogatásokhoz való hozzájutás módozatainak a megtalálására. Szükség lenne, hogy a kis parcellás gazdák egymás között úgy társuljanak, hogy a támogatás lekérhető legyen.

A szociálisan érzékeny területeken a vidékfejlesztési programok bevonására van szükség, míg a nagyobb agrárpotenciálú térségekben a termelés versenyképességének a fokozására. Romániában, ahol hozzávetőleg 2 millió gazdaság 1 ha alatti nagyságú, vagy parcellamérete nem éri el a közvetlen támogatások megszerzéséhez szükséges 0,3 ha-t, feltétlenül ki kell használni a 2. pillér támogatási lehetőségeit, hiszen az ökoszociális piacgazdasági modell esélyt ad ezeknek a gazdáknak is. Olyan gazdasági rendszerek kiépítésre van szükség, amely értékes beltartalmú, szermaradvány-mentes,

egészséges, minőségi termékeket állítanak elő, úgy, hogy közben megőrzik a környezeti elemeket, a tájat, a közösséget és a kultúrát.

6. Új és újszerű tudományos eredmények

1. Napjaink mezőgazdasági rendszereinek vizsgálata során összehasonlítottam az EU-s struktúrákat a romániai változásokkal és meghatároztam a romániai elmaradásokat és azok okait.
2. A megyei (regionális) versenyképesség elemzésében a piramis-modellt alkalmaztam, a mutatók értékelését regionális, országos és EU-s szinten végeztem el.
3. Kidolgoztam Maros megye mezőgazdaságának fejlesztési lehetőségeit és irányait a Porter-féle gyémánt modell segítségével.
4. A gyémánt modell determinánsának (erőforrás) változásához alkalmazott szimulációs módszerrel elsőként határoztam meg a román mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának várható csökkenését és a birtokstruktúra várható változását 2013-ig.
5. Rendszereztem Maros megye mezőgazdaságának várható fejlesztési lehetőségeit és irányait a multifunkcionális mezőgazdaságban.

7. Irodalomjegyzék

- Bálint J. et al. (2000): Javaslat a TEP = Technológiai Előrettekintési Program Magyarországon térség- és vidékfejlesztési fejezetére, <http://www.nkth.gov.hu/letolt/kutat/tep/balint.pdf>
- Bálint J. – Juhász M. (s.a.): Állami, agrár, ökológiai és etikai protekcionizmus, <http://www.vetesforgo.hu/index.php?menu=cikkek&cikkid=50&temaid=6&page=2>
- Baráth L. (2006): Hatékonysági mutatók változása a német mezőgazdaságban az 1990-es évektől napjainkig, Agrártudományi Közlemények, 2006/20. Különszám, p.15-24
- Berend T. I.(s.a.): A modern gazdasági rendszerek “laboratóriuma” [,http://www.historia.hu/archivum/2004/0408berend.htm](http://www.historia.hu/archivum/2004/0408berend.htm)
- Békesi L.(2006): Mit várhatunk egy modern államtól- és mibe kerül ez nekünk? - <http://www.mindentudas.hu/bekesilaslo/20060917bekesi.html>
- Ja. SZ. Bjezikovics (1952): Közelítő számítások, Tankönyvkiadó, Budapest p.331
- Buday-Sántha A. (1998): A hazai agrártermelés aktuális kérdései, Gazdálkodás 1998.XLVIII. (6) p. 26-32
- Buday-Sántha A. (2001): Agrárpolitika-vidékpolitika A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió, Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs p.463
- Buday-Sántha A. (2007): Realitás vagy illúzió. Az ökotermelés szerepe az agrártermelésben, Magyar Tudomány 2007/4 p. 463, <http://www.matud.iif.hu/07apr/10.html>
- Chikán A.(2002): Globalizáció és civilizációk, Magyar Tudomány 2002/6, 730 o.
- Chivu, L. – Ciutaciu, C – Ioan-Franc, V. (2003): Agricultura între restricțiile comerciale globale și politicile comunitare, Academia Română, București p.116
- Chivu, L. (2002): Competitivitatea în agricultură, Academia Română București p.272
- Csáki Cs. (1991): Az agrárfejlődés dilemmái a rendszerelemzés tükrében, Akadémiai Kiadó Budapest, Akadémiai Székfoglaló
- Csete L. - Láng I. (2005): A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest
- Darnhofer, I. – Wztryens, H. – C. Walla (2006). Alternative Strategien für die Landwirtschaft Facultas Verlags- und Buchhandel AG Wien p.202, <http://www.wiso.boku.ac.at/8959.html>
- Dinescu, St. (2003): Creșterea ovinelor pe coordonatele secolului XXI, Editura Ceres, București p.150
- Dobos K. - Tóth M. (szerk) (1976): A vállalati gazdálkodás alapjai, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest p.310
- Dobos K. – Tóth M.(szerk.)(1984): A mezőgazdasági vállalati gazdálkodás alapjai és szervezése, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest p.484
- Dobos K. (2000): Családi gazdaságok, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest p.164

- Elekes A. - Pálovics B.-né (2001): Agrárgazdasági versenyképesség és a CAP belsőpiaci szabályozásának átvétele, SZIE GTK
http://www.gak.hu/eutk/new/docs/Az_agrargazdasagi_versenykepesseg_es_a_CAP_belsopiaci_szabalyozasanak.pdf
- Az EU Hivatalos közlönye 21.06.2006
- Fehér I. (2004): Európai Unió integrációja és intézményei, Szent István Egyetem, Agrár és Regionális Gazdaságtani Intézet, Gazdasági Integrációs Tanszék, Gödöllő p.372
- Fertő I. (1999): Az agrárpolitika modelljei, Osiris Kiadó Budapest p.200
- Fertő I.- Hubbard, L. J. (2001): Versenyképesség és komparatív előnyök a magyar mezőgazdaságban, Közgazdasági Szemle, XLVIII. január 31-43 o.
- Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium: Útmutató a Közös Agrárpolitika gyakorlati alkalmazásához Perfekt Kiadó p. 72
- Frătilă, A. (2006): Reforma sistemului de finanțare a agriculturii, Teză de doctorat ASE București p. 236
- Frătilă, Gh. – Giosan, L. (1982): Memorator de statistică, analiză economică și legislație agrară, Editura Ceres București p.547
- Grigg, D.B. (1980): A világ mezőgazdasági rendszerei, Mezőgazdasági Könyvkiadó p.258
- Gruia, R. (1998): Managementul eco-fermelor, Editura Ceres, București p.187
- Hajdú-Moharos J.-Sasi A.-Erős L. (1993): Románia tájféldrajzi beosztása, Balaton Akadémia Vörösbény p.178
- Hajós L. (2000): Mezőgazdasági szövetkezetek az Európai Unióban, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest p.199
- Halmai P. (2001): Az EU Közös Agrárpolitika (CAP) reformjának elméleti alapjai, SZIE GTK Európai Tanulmányok Központja Gödöllő
[http://www.gak.hu/eutk/new/docs/Az_EU_kozos_agrarpolitika_\(CAP\)_reformjanak_elmeleti_alapjai.pdf](http://www.gak.hu/eutk/new/docs/Az_EU_kozos_agrarpolitika_(CAP)_reformjanak_elmeleti_alapjai.pdf)
- Halmai P. (2002): Az Európai Unió agrárrendszere, Mezőgazda Kiadó p. 345
- Hera, C.– Oancea, I. (2003): Probleme actuale ale agriculturii, în contextul integrării europene și al globalizării, Editura Agris- Redacția Revistelor Agricole, București
- Horváth Gy. (szerk.)(2003): Székelyföld, Magyar tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs p. 452
- Hunya G. et al (1990): Románia 1944-1999 Gazdaság- és politikatörténet, Atlantisz Kiadó Budapest p. 323
- Husty I. (2003): Mezőgazdasági vállalkozásaink gépesítésének ökonómiai problémái, Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén (AVA), Debreceni Nemzetközi Konferencia április 1-2
- Institutul Național de Statistica: „Registrul General Agricol-2002”
- Ittész A. (2007): Matematika, Mezőgazda Kiadó Budapest p.181

- Jakab S.- Sighişorean V. (1983): Regionarea pedogeografică a judeţului Mureş, Marisia vol. 11-12, Studii şi Materiale, Studia Scientarum Naturae, Tg. Mureş, p. 13-17
- Jávör A. (szerk.) (2004): A kooperációtól a globalizációig, Tudományos ülés Debrecen 2004.április 29. p. 124
- Jakab S. (1977): Resursele funciare ale judeţului Mureş şi principalele probleme ameliorative, Lucrările celui de-al II-lea simpozion de geografie aplicată, Universitatea “Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
- Jakab S.- Kupán E.- Imre A. (2006): Nyárádménte mezőgazdaságának a természeti adottságokhoz alkalmazkodó fejleszthetőségének fő irányvonalai, EME Konferencia Marosvásárhely, Agrártudományi Szakosztály
- Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 2005, p.76-80
- Keszthelyi Sz.- Pesti Cs. - Tóth T.(2002): Területi egyenlőtlenségek a magyar mezőgazdaságban - a FADN adatbázis alternatív felhasználása
- Keszthelyi Sz.- Kovács G. (2004): A teszüzemek 2003. évi gazdálkodásának eredményei, AKI, Agrárgazdasági Információk, 2004. 2. szám
- Konecny M. (2004): Unió bővítés és mezőgazdaság: veszélyek és lehetőségek, http://mail.foeeurope.org/agriculture/publications/E&A_national/MTVSZ_Mezogazdasag.pdf
- Kopasz M. (2004): A fenntartható magyar mezőgazdaság lehetőségei és esélyei, PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Agrárközgazdasági PhD Program
- Kovács F. - Kovács J. - Banczerowski J.-né (szerk.)(1998): Lehetőségek az agrártermelés környezetbarát fejlesztésében, Agroinform Kiadó Budapest p.185
- Laczka É.: A gazdaságfogalom statisztikai és közgazdasági értelmezése, SZIE Gödöllő, Doktori Értekezés, 2004
- Labay A. (1998): Új utak-új lehetőségek az agrártermelésben, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó Budapest p.148
- Lazăr, T. (2001): Evoluţia preţurilor produselor agricole în comparaţie cu evoluţia preţurilor produselor industriale necesare agriculturii, Editura Phoenix Bucureşti
- Lőkös L. (1998): Egyetemes agrártörténet, Mezőgazda Kiadó Budapest p.319
- Láng I. (2003): Agrártermelés és globális környezetvédelem, Mezőgazda Kiadó Budapest
- Lăpuşan, A. (2002a): Structuri agrare, Editura Banea Press, Bucureşti p.207
- Lăpuşan, A.(2002b): Modele de exploataţii agricole mari, ANCA Bucureşti
- Lengyel I. (2000): Porter-rombusz: A regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje, Tér és Társadalom, XIV. évf. 2000/4 p. 39-86
- Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon, JATEPress, Szeged, 2003
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): Regionális gazdaságtan, Dialog Campus Kiadó Budapest- Pécs p. 391
- Magyar Agrárkamara információs kiadványa (2004): A juh és kecske piaci rendtartása az Európai Unióban, Piaci rendtartások az EU-ban sorozat része

- Ministerul Agriculturii și Dezvoltării rurale - Agenția Națională de Consultanță Agricolă (2006): Proiect tip pentru creșterea și exploatarea caprinelor pe modulul de 1500 capete, Botoșani
- Ministerul Agriculturii și Dezvoltării rurale - Agenția Națională de Consultanță Agricolă (2006): Proiect tip fermă de îngrășat tineret ovin, București
- Mizik T. (2004): Jövedelmezőség és versenyképesség a tesztüzemi rendszerben, Agrárközgazdaságtani és Vidékfejlesztési tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem, Agrárközgazdasági Ph.D. program, Ph.D. értekezés
- Marticsek J.- Székelyhidi T. (s.a.) : Kecsketenyésztés a gyakorlatban, Szaktanácsadási füzetek 7. szám, SZIE Gödöllő GATE, Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Központ
- Molnár J. (2000): A földtulajdon és földhasználat, Gazdálkodás XLIV. (4) p. 30-36
- Módos Gy. (2005): A versenyképesség és fenntarthatóság konfliktusai a mezőgazdaságban, Budapesti Corvinus Egyetem, Környezettudományi Intézet, Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék <http://www.uni-corvinus.hu/agrar/tanari%20eloadasok/versenykepesseg.ppt>
- Nemes Nagy J. (1997): Régiók, regionalizmus, "Educatio" 3 sz. p.407-423
- Neményi Á. (1999): Restructurarea rurală și agricultura familială de subzistență. Studiu comparativ între România și Bulgaria, Sociologia rurală nr. III/1999., p. 68-78
- Oblath G. (2005): Mire jó a vásárlóerő-paritás, Világgazdaság, 2005 április 19.
- Perczelné Zalai M. (1996): Biometria a kertészetben, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Kertészeti Kar Távoktatási Tagozat
- Porter, M. E. (2002): Competitiveness and the Role of Regions, Institute for Strategy and Competitiveness, Harvard Business School, p.34
- Potori R. (2004): A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelménye, Agrárgazdasági Tanulmányok, 2004.8.szám, AKI, http://www.program.fvm.hu/dl/Tanulmanyok_13.pdf
- Râp, I.– Tulai, I. (2001): Matematikai alkalmazások az gazdaságban, Editura Risoprint Cluj-Napoca p.213
- Romány P. (2002): Kortársunk az agrárpolitika, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest p.340
- Romány P. (2005): Földbirtok-politika és földtulajdon Magyarországon, Magyar Tudomány 2005/1, p.96-105
- Sárkány P. (szerk)(1982): Agrártermelésünk 2000-ben, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest p. 339
- Soltész M. (2000): Szaktanácsadás az agrárgazdaságban, Gazdálkodás XLIV. (1) p. 9-19
- Soós K. (1994): Igények a mezőgazdasági gépesítés szaktanácsadásában, Gazdálkodás XXXVIII. (2.)
- Satnciu, Gh. (1999): Mic îndrumar pentru agricultura familială, Editura „Agricola”, București

- Stanciu, Gh. (2006): Mica exploatare rurală, surse ale sporirii veniturilor bănești în exploatarea agricolă familială, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște p.224
- Stanciu, Gh. (2006): Horticultura României, Editura Cetatea de Scaun Târgoviște
- Süli-Zakar I. (szerk.) (2003): A terület- és településfejlesztés alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs p. 471
- SZIE Egyetemi újság , IV. évfolyam, 2. szám 2003: XXVI. Mezőgazdász kutatási-fejlesztési tanácskozás, http://www2.szie.hu/ujsag/iv_2/17dimeny.html
- Tóth J. (2004): A növénytermesztési technológiák és a mezőgazdasági vállalatok komplex tervezése számítógéppel, I. kötet : Egyszerű számítógépes eljárás, Debrecen
- Takács I. – Kovács G. (): Az egyéni gazdaságok tökehatékonyságának alakulása a Közép-Magyarországi térségben, SZIE, GTK, www.miau.gau.hu/miau/59/ovar.doc
- Takács I. (2000): Gépkör- jó alternatíva?, gazdálkodás, XLIV (4) , p.44-55
- Toderiou, F. (2002): Agricultura- Resurse și eficiență , Editura Expert, București p.211
- Varga Gy. (szerk.) (1997): Az EU csatlakozás agrárgazdasági kilátásai, előnyök és hátrányok MTA Agrártudományok Osztálya Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest p.94
- Várkonyi J.- Áts E.-né (1984): A kecske tenyésztése Mezőgazdasági Kiadó, Budapest p.14.
- Vida G. (2004): Helyünk a bioszférában, Budapest, Neumann Kht
- Vincze M. (1999): Politici agricole in lume- teorii si realitati, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- Vincze M. (2000): Dezvoltarea regională si rurală. Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- Vincze M. (2006): Az Európai Unió közös agrárpolitikája, Távoktatási tananyag önkormányzatok részére, Kolozsvár
- Walla, C. et al (2006). Ökonomisches Monitoring von Biogasanlagen in Österreich. Agrarische Rundschau, 6/2006, p. 10-16.
- Zahiu, L. (szerk) (2006): Agricultura Uniunii Europene sub impactul Politicii Agricole Comune, Editura Ceres, București p.400
- Zahiu, L. et al (2003): Structuri agrare și viitorul politicilor agricole, editura Economică p.440

<http://www.bnro.ro/> - Banca Națională a României: Globalizare și integrare europeană. Cazul României

<http://www.copa-cogeca.be/>

<http://www.eu-info.hu> –

<http://www.maap.ro> - Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale

<http://www.maap.ro> - Document de poziție al României Capitolul 7 Agricultură
Închiderea negocierilor Capitolul 7 Agricultură
Regulamentul Consiliului (CE) nr.1782/2003 din 29 septembrie 2003

Regulamentul Comisiei (CE) nr.1290/2005 privind finanțarea
cheltuielilor care se derulează prin PAC
Regulamentul Comisiei (CE) nr.1698/2005 privind sprijinul
acordat din FEADR și Planul Național Strategic 2007-2013,
elaborat de MAPDR, iunie-2006
Raport privind ancheta RICA –2002 (MAPDR)
Raport privind ancheta RICA –2003 (MAPDR)
Raport privind ancheta RICA –2004 (MAPDR)
Planul Național Strategic 2007-2013, elaborat de MAPDR, iunie-
2006
Prevederile din Negocierile România-UE și previziuni ale
MAPDR

http://www.ccir.ro/ccirweb/menuHome/PageHome.aspx?submenu_id=26 Camera de
Comert

<http://europa.eu.int/comm/agriculture/rica>

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/agric&language=en&product=EU_MAIN_TREE&root=EU_MAIN_TREE&scrollto=0

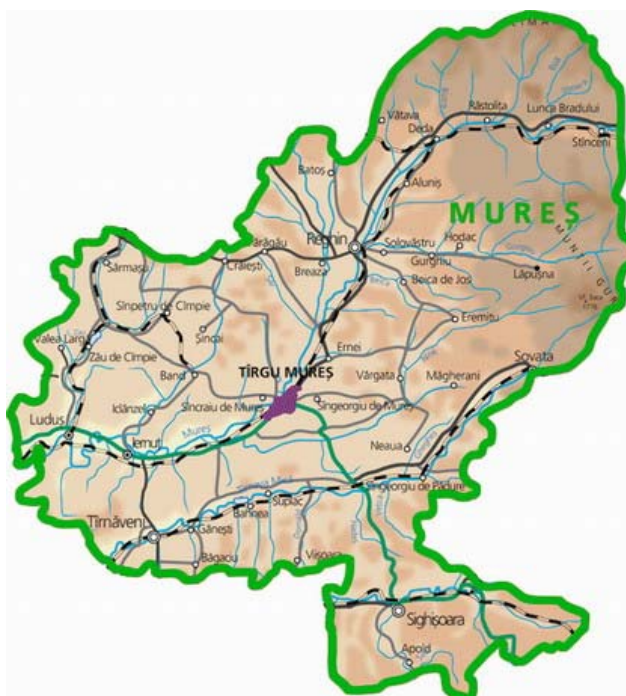
Mellékletek

1. Melléklet

1.1. Románia térképe

1.2. Maros megye térképe

2. Melléklet.

A függvényelemzésnél alkalmazott polinomok alakjai és megbízhatósági intervallumai

- a. Elsőfokú polinom, általánosan: $aX + b$, ahol $a = -5,9$ $(-8,43, -3,52)$
 $b = 102,6$ $(95,21, 110,1)$

A zárójelben szereplő intervallum 95%-os megbízhatósági szinttel¹¹² van meghatározva.

- b. Másodfokú polinom általánosan: $aX^2 + bX + c$, ahol

$$\begin{aligned}a &= 0,77 & (-0,94, 2,48) \\b &= -9,83 & (-18,76, -0,9) \\c &= 105,2 & (95,72, 114,7)\end{aligned}$$

- c. Harmadfokú polinom általánosan: $aX^3 + bX^2 + cX + d$, ahol

$$\begin{aligned}a &= 0,5259 & (-0,9, 1,9) \\b &= -3,173 & (-14,1, 7,8) \\c &= -2,629 & (-24,7, 19,4) \\d &= 103,6 & (92,2, 115)\end{aligned}$$

- d. Racionális (másodfokú/másodfokú) általánosan: $aX^2 + bX + c/X^2 + eX + f$, ahol

$$\begin{aligned}a &= 65,98 & (-370,7, 502,6) \\b &= 92,25 & (-3332, 3784) \\c &= 20,76 & (-1748, 2127) \\e &= 0,58 & (-39,8, 45,8) \\f &= 0,201 & (-20,3, 24,8)\end{aligned}$$

- e. Exponenciális függvény egy taggal általánosan: $a \cdot e^{bx}$, ahol

$$\begin{aligned}a &= 103,5 & (96,4, 110,7) \\b &= -0,07 & (-0,09, -0,04)\end{aligned}$$

- f. Exponenciális függvény két taggal általánosan: $a \cdot e^{bx} + c \cdot e^{dx}$, ahol

$$\begin{aligned}a &= 105,1 & (89,1, 121) \\b &= -0,091 & (-0,3, 0,1) \\c &= 0,247 & (-14,5, 15) \\d &= 0,732 & (-9,5, 10,9)\end{aligned}$$

¹¹² A 95%-os megbízhatósági szint azt jelenti, hogy a függvények együtthatói bizonyos intervallumon belül 95 %-ban találhatók. Pl. a harmadfokú polinom elős együtthatója a $(-0,9158$ és $1,968)$ intervallumban 95%-os megbízhatósággal található

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki témavezetőmnek, Dr. Z. Kiss Lászlónak, amiért ötleteivel segítette e dolgozat megírását.

Köszönöm kollégáim, Dr. Juhász Mária, dr. Bálint János, Gál-Berey Tünde és Holló Márta segítségét, akik nélkül nem készülhetett volna el e dolgozat.

Végül, de nem utolsósorban, hálámat szeretném kifejezni Dr. Dimény Imrének a megtisztelő bizalmáért és a biztatásért.

Nyilatkozat

Alulírott Kupán Edith doktorjelölt kijelentem, hogy PhD értekezésemben mindazt a változtatást elvégeztem, amelyeket a dolgozat műhelyvitáján a Bírálóbizottság javasolt.

Marosvásárhely, 2007. november 10.